

Piotr Długosz
Dominika Izdebska-Długosz

Uchodźczynie wojenne z Ukrainy

DWA LATA OD INWAZJI

Wydawnictwo

Academicon

Wydawnictwo Academicon w wykazie wydawców MNiSW [100 pkt]!

Zapraszamy **AUTORÓW** monografii, prac doktorskich, habilitacyjnych i innych prac naukowych, popularnonaukowych i dydaktycznych do wydania książki w **nowoczesnym wydawnictwie**. Zapraszamy także do współpracy wydawniczej **REDAKTORÓW** czasopism, serii wydawniczych i prac zbiorowych.

Publikuj z nami w open access!

[www: wydawnictwo.academicon.pl](http://www.wydawnictwo.academicon.pl), e-mail: wydawnictwo@academicon.pl, tel.: 603 072 530

POLECANE

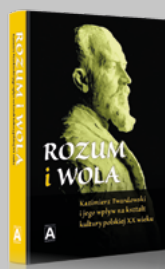
Piotr Długosz i in.
Uchodźcy wojenni z Ukrainy – życie w Polsce i plany na przyszłość

Grzegorz Tylec
Ochrona uczuć religijnych w prawie cywilnym

Michał Zawisłak
Fundusz Kościelny w latach 1950–1989

Red.: Jacek Jadacki
Rozum i wola. Kazimierz Twardowski i jego wpływ na kształt kultury polskiej XX wieku

Formaty:

**Uchodźczynie
wojenne z Ukrainy**
DWA LATA OD INWAZJI

**Piotr Długosz
Dominika Izdebska-Długosz**

**Uchodźczynie
wojenne z Ukrainy**
DWA LATA OD INWAZJI

Lublin 2024

Recenzenci:

prof. dr hab. Ilja Kononov, Carleton University w Ottawie (Kanada)

prof. dr hab. Zbigniew Kurcz, Uniwersytet Wrocławski

Przygotowanie wydawnicze:

Studio DTP Academicon | dtp.academicon.pl | dtp@academicon.pl

Redakcja i korekta: Sylwia Pańków

Łamanie: Patrycja Waleszczak

Publikacja została sfinansowana przez Uniwersytet Komisji Edukacji
Narodowej w Krakowie.

© Copyright by Wydawnictwo Academicon, Lublin 2024

ISBN 978-83-67833-11-0 [ebook]

DOI: 10.52097/acapress.9788367833110

Wydawca: Wydawnictwo Academicon

ul. H. Modrzejewskiej 13, 20-810 Lublin

tel.: 603 072 530

e-mail: wydawnictwo@academicon.pl

[www: omp.academicon.pl](http://www.omp.academicon.pl)

Drukarnia: Elpil

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP	9
II. UWAGI TEORETYCZNE	15
III. METODOLOGIA BADAŃ	19
IV. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ	23
4.1. Miejsce zamieszkania przed wybuchem wojny	23
4.2. Wiek	25
4.3. Wykształcenie	26
4.4. Sytuacja materialna przed wojną	27
V. SYTUACJA RODZINNA	31
5.1. Stan cywilny	31
5.2. Struktura rodzinna	32
5.3. Liczba dzieci	34
5.4. Wiek dzieci	34
VI. EDUKACJA DZIECI	37
VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO	41
7.1. Deklarowany poziom znajomości języka polskiego	42
7.2. Forma nauki języka polskiego	47
7.3. Czas trwania nauki języka polskiego	48
7.4. Motywy niepodjęcia nauki języka polskiego	50
7.5. Czynniki wspomagające i utrudniające naukę języka ...	52

SPIS TREŚCI

VIII. WARUNKI ŻYCIOWE W POLSCE	57
8.1. Doświadczenie migracyjne	57
8.2. Miejsce zamieszkania	58
8.3. Okres przebywania w Polsce	59
8.4. Wielkość miejsca zamieszkania w Polsce	60
8.5. Miejscowość	61
8.6. Miejsce zakwaterowania	62
IX. JAKOŚĆ ŻYCIA W AKTUALNYM MIEJSCU ZAMIESZKANIA	65
9.1. Zaufanie społeczne	65
9.2. Zadowolenie z warunków życiowych w miejscu zamieszkania	68
9.3. Postrzeganie wzajemnych relacji	72
9.4. Zmiana stosunku Polaków wobec uchodźców	76
9.5. Problemy z adaptacją dzieci uchodźczyń	78
X. RUCHLIWOŚĆ PRZESTRZENNA	81
10.1. Zmiany miejsca zamieszkania po przyjeździe do Polski	81
10.2. Wyjazdy do Ukrainy w trakcie przybywania w Polsce	82
XI. PRACA	85
11.1. Miejsce pracy	87
11.2. Praca zgodna z kwalifikacjami	88
11.3. Poszukiwanie pracy	90
11.4. Bariery uniemożliwiające podjęcie pracy	91
11.5. Typologia barier	93
XII. PRAKTYKI SPOŁECZNE W MIEJSCU ZAMIESZKANIA ...	95
XIII. PROBLEMY ŻYCIA CODZIENNEGO W MIEJSCU ZAMIESZKANIA	99

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE	103
14.1. Lęk	104
14.2. Depresja	107
14.3. Stres	110
14.4. Radzenie sobie ze stresem	114
14.5. Recepta na poprawę samopoczucia	118
14.6. Korzystanie z pomocy psychologicznej	121
XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ	123
15.1. Czynniki przyciągające do powrotu do Ukrainy	126
15.2. Czynniki odpychające od powrotu do Ukrainy	130
XVI. INDEKS INTEGRACJI	135
XVII. ZAKOŃCZENIE	139
XVIII. PODSUMOWANIE	145
РЕЗЮМЕ	151
SUMMARY	157
XIX. BIBLIOGRAFIA	163
XX. SPIS TABEL I WYKRESÓW	169

I. WSTĘP

Panta rhei – słowa greckiego filozofa Heraklita z Efezu wyrażają zmienność w świecie: wszystko płynie, ulega przemianom i jedyne, czego w życiu możemy być pewni, to właśnie zmiany. Trudno nie zgodzić się z powyższą tezą w odniesieniu do rzeczywistości społecznej. Dobry przykład zmienności w życiu stanowią uchodźcy wojenni z Ukrainy. Od momentu wybuchu wojny w Ukrainie, tj. od 24.02.2022 r., obserwujemy bezprecedensową fluktuację ukraińskich obywateli uciekających przed zagrożeniem życia, cierpieniem, brakiem schronienia. Dane Straży Granicznej pokazują, że od 24.02.2022 r. do 12.01.2023 r. z Ukrainy do Polski przybyło 18,461 mln osób, zaś w tym samym czasie wróciło z Polski do Ukrainy 16,635 mln (Straż Graniczna 2023). Fala migrantów wojennych płynie od strony Ukrainy, ale także wraca z powrotem do swojego kraju. Polska dla jednych z nich jest krajem tranzytowym, dla części uchodźców staje się tymczasowym miejscem zamieszkania na czas wojny, a dla jeszcze innych może być miejscem, w którym zamierzają pozostać na dłużej.

Według danych PESEL z końca grudnia 2023 r. zarejestrowanych było prawie 954,874 tys. obywateli Ukrainy z tzw. statusem UKR, czyli migrantów przymusowych objętych ochroną czasową w Polsce (*Uchodźcy z Ukrainy zarejestrowani... 2023*). Najczęściej migranci wojenni osiedlili się w województwie mazowieckim, dolnośląskim, śląskim, wielkopolskim, małopolskim. Głównie na miejsce zamieszkania wybierają oni duże miasta, które są stolicami wymienionych województw. Z badań realizowanych przez ukraińskich naukowców wynika, iż najwięcej uchodźców

wojennych jest obecnie w Niemczech – 1,1 mln, w Polsce 990 tys., a w Czechach 340 tys. (*Біженці з України... 2023*, s. 12). Polska poza Niemcami i Rosją (1 212,585 tys.) należy do jednych z bardziej popularnych miejsc, gdzie uchodźcy wojenni znaleźli schronienie (*Ukraine Situation... 2024*). O przyczynach częstego wyboru Polski przez uchodźców wojennych pisaliśmy w naszym pierwszym raporcie (Długosz i in. 2022). Dobra sieć połączeń drogowych i kolejowych z Ukrainy do Polski, funkcjonujące w Polsce sieci społeczne (ponad 1 mln emigrantów zarobkowych z Ukrainy był przed wojną w Polsce), podobieństwo kulturowe i językowe, w końcu bliskość przestrzenna sprawiły, że nasz kraj jawił się jako dobre miejsce do schronienia i tymczasowego zamieszkania. Na początkowym etapie, co potwierdzają sami uchodźcy, duże znaczenie miała spontaniczna pomoc. Przesiedleńcy twierdzili, że adaptację ułatwiała im aktywna pomoc społeczności przyjmującej, która zapewniła wsparcie zarówno emocjonalne, jak i materialne (*Рік повномасштабної... 2023*). Teza ta znajduje potwierdzenie w badaniach socjologicznych. Polacy najczęściej pomagali poprzez przekazywanie artykułów żywnościowych (59%), pomoc rzeczową (44%), pomoc finansową (33%), pracę w punkcie udzielania pomocy w charakterze wolontariusza (23%) (Długosz 2022).

Stosunek społeczeństwa przyjmującego do uchodźców jest ważny, gdyż pojęcie „integracji” zakłada dwustronność relacji między migrantami a państwem i społeczeństwem przyjmującym. Obie strony muszą niejako wychodzić sobie naprzeciw – członkowie społeczeństwa „gospodarzy” wchodząc w kontakty i relacje z imigrantami, a państwo umożliwiając im dostęp do określonych dóbr, usług, przywilejów i pozycji (Grzymała-Kazłowska, Łodziński 2008, s. 248).

W Polsce widzieliśmy wielki zryw społeczny na rzecz pomocy uchodźcom z Ukrainy. Jednakże po początkowym okresie młodowym pomocy społeczny entuzjazm i wsparcie dla uchodźców uległy erozji. Wiemy, że także obecnie zmienia się wśród Polaków nastawienie do uchodźców wojennych z Ukrainy. Za ich przyjmowaniem w marcu 2022 r. było 97% respondentów, a w październiku 2023 r. poziom akceptacji spadł wśród Polaków do

I. WSTĘP

57% (Scovil 2023). Podobne trendy zaobserwowano w kolejnych badaniach, w których to w styczniu 2023 r. 17% respondentów deklaroowało negatywny stosunek do Ukraińców, a w maju 2023 r. wzrósł on do 26% (Staniszewski 2023). O prawdopodobnych mechanizmach odpowiedzialnych za pogarszanie się stosunku do ukraińskich uchodźców wojennych w Polsce pisaliśmy w innym miejscu (Długosz, Izdebska-Długosz 2023).

Zgodnie z maksymą Heraklita możemy przypuszczać, iż dzisiaj uchodźcy z Ukrainy w Polsce znajdują się w innym miejscu, niż było to zaraz po rozpoczęciu wojny w Ukrainie. Wtedy, po 3 miesiącach ich przebywania w naszym państwie, staraliśmy się znaleźć odpowiedź na temat motywów ich przyjazdu do Polski, warunków życiowych, strategii adaptacyjnych, kondycji psychospołecznej (Długosz i in. 2022).

Obecnie – prawie 2 lata po wybuchu wojny Rosji z Ukrainą zakładamy, iż zgodnie z przyjętym paradygmatem zmiany uległa jej również sytuacja uchodźców wojennych w Polsce. Ogólnie z perspektywy makro możemy mieć do czynienia ze zmianą w systemie, która w konsekwencji może doprowadzić do zmian całego systemu społecznego (Sztompka 2005). Mamy tutaj na myśli potencjalne zmiany, jakie obecność uchodźców może wywołać w Polsce (napływ kapitału ludzkiego, powstanie społeczeństwa wielokulturowego), jak też ich implikacje dla Ukrainy (drenaż mózgow, spadek potencjału demograficznego). Ukraińscy analitycy piszą, iż wojna stała się społeczną traumą. Wojna wpływa na stan emocjonalny, życie codzienne, opinię publiczną, stosunki międzyludzkie, sytuację społeczno-ekonomiczną, zatrudnienie, działalność publiczną. Skala tych zmian jest bezprecedensowa zarówno dla Ukrainy, jak i dla Europy w perspektywie dziesięcioleci (*Рік повномасштабної...* 2023). Oczywiście nie mniejsza skala transfiguracji zachodzi w polskim społeczeństwie, które także ewoluuje pod wpływem przybyłych uchodźców.

Szukając teoretycznych ram dla opisu i analizy sytuacji ukraińskich uchodźców (a raczej uchodźczyń) przybyłych do Polski po wybuchu wojny, postanowiliśmy sięgnąć do kategorii „integracji”. Jak zauważa Aleksandra Grzymała-Kazłowska (2008, s. 29–30), w jednym z podejść do integracji występuje aspekt

deskryptywno-badawczy, w którym terminu tego używa się w studiach migracyjnych na opisanie powiązania oraz funkcjonowania odmiennych kulturowo i etnicznie jednostek oraz grup społecznych wśród społeczeństwa przyjmującego. W tym ujęciu integrację przedstawia się jako problem badawczy, a przedmiotem analizy są mechanizmy włączania i stopień powiązania imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym oraz bariery i czynniki ułatwiające ten proces.

W związku z powyższym optykę poznawczą w niniejszych badaniach skierowaliśmy na integrowanie się uchodźczyń. Głównym problemem badawczym jest pytanie o przebieg procesu integracji ukraińskich uchodźczyń wojennych w polskim społeczeństwie. Poza opisem i analizą ich położenia chcemy ująć także te czynniki, które – mówiąc najprościej – ułatwiają uchodźczynom integrację, oraz te, które przeszkadzają w tym procesie, utrudniając go.

Sięgając do paradygmatu darwinizmu społecznego Herberta Spencera, można zaryzykować hipotezę, iż, po pierwsze, Ukrainę opuściły osoby z wyższym poziomem kapitałów. Po drugie, tylko najsilniejsi i najlepiej przystosowani uchodźcy pozostali w naszym kraju 19 miesięcy od wybuchu wojny. Pozostali u nas ci, którzy posiadali odpowiednie zasoby psychiczne, materialne, kulturowe ułatwiające adaptację w naszym lub innych państwach. Według uchodźców zewnętrznych przystosowanie się do warunków bytowych za granicą było znacznie trudniejsze niż zmiana miejsca zamieszkania w samej Ukrainie. Brak znajomości języka, kultury, prawa, poszukiwanie mieszkania i pracy były trudne. Dochodzi do tego poczucie wstydu i winy z powodu opuszczenia Ukrainy, a także obawa, że po powrocie do Ukrainy uchodźcy mogą spotkać się z niezrozumieniem i negatywną oceną ze strony otoczenia (*Рік повномасштабної...* 2023).

Patrząc na sprawność przeprowadzki i adaptację do nowych warunków wśród uchodźców w Polsce, można wysunąć kolejną hipotezę: wojna była katalizatorem przyspieszającym podjęcie decyzji o emigracji. Innymi słowy, ci wyjechali za granicę, którzy być może i tak wyjechaliby w warunkach pokoju. Potwierdzenie powyższej konstatacji znajdujemy w badaniach Factum Group. Według ukraińskich analityków spośród uchodźców wojen-

I. WSTĘP

nych (będących za granicą) rzadziej wrócą ci, którzy planowali wyemigrować jeszcze przed wojną, a także ci, którzy wyjechali w lutym–marcu 2022 r. To samo dotyczy osób posiadających status uchodźcy oraz tych osób, które nie odwiedziły Ukrainy od lutego 2022 r. Jeśli ktoś ma wyższy standard życia za granicą, też nie planuje powrotu (Сологуб 2024).

Głównym celem niniejszych badań, ponad półtora roku od wybuchu wojny, jest analiza integracji uchodźców wojennych w Polsce. Zakładamy, iż na obecnym etapie w naszym państwie pozostali ci, którzy lepiej potrafili się odnaleźć na emigracji w sąsiednim kraju. Być może jesteśmy świadkami procesu, kiedy uchodźcy zmieniają swój status i przeobrażają się w imigrantów.

Na początku publikacji czytelnik znajdzie kontekst teoretyczny, w którym pojawia się koncept „integracji” i jego kontekst. Następnie opisaliśmy sposób realizacji niniejszych badań wśród ukraińskich kobiet. W części empirycznej prezentujemy opis cech demograficzno-społecznych uchodźczyń. Opisujemy ich warunki życiowe w Polsce, jakość życia, pracę, edukację, kondycję psychiczną, plany życiowe. Na końcu prezentujemy indeks integracji i jego główne determinanty.

*

Niniejsza publikacja powstała dzięki wsparciu wielu osób. Podziękować chcemy serdecznie ukraińskim uchodźczynom wojennym za poświęcenie swojego czasu, zaufanie i wypełnienie ankiet. Dziękujemy też wszystkim osobom, które wspierały nasze badania wśród uchodźczyń wojennych. Dziękujemy recenzentom za skierowanie uwag i sugestii mających na celu udoskonalanie tekstu. Chcemy też gorąco podziękować władzom Rektorskim Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej, a szczególnie prorektorowi ds. nauki dr. hab. Michałowi Rogożowi, prof. UKEN za wsparcie finansowe projektu badań nad ukraińskimi uchodźczyniami i sfinansowanie niniejszej publikacji.

II. UWAGI TEORETYCZNE

Na początku naszej pracy chcemy sprecyzować pojęcia, jakimi posługujemy się w niniejszej publikacji. Jest to ważne ze względu na nieścisłości pojawiające się w dyskursie medialnym na temat osób przybywających do Polski z Ukrainy.

Według konwencji genewskiej „uchodźca” jest kategorią prawniczą i oznacza cudzoziemca, który na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej zmuszony był opuścić kraj pochodzenia oraz który z powodu tych obaw nie może lub nie chce korzystać z ochrony swojego kraju (*Konwencja dotycząca statusu...* 1951).

Jak dodaje UNHCR (Office of the United Nations High Commissioner for Refugees), uchodźcy są często w tak niebezpiecznej sytuacji, że przekraczają granice państwowe w poszukiwaniu bezpieczeństwa w sąsiednich krajach; tak więc zostają oni uznani na forum międzynarodowym za „uchodźców”, osoby, którym przysługuje pomoc ze strony innych państw, UNHCR i właściwych organizacji. Są oni uznani za uchodźców właśnie dlatego, że ich powrót do domu jest zbyt niebezpieczny, w związku z czym potrzebują schronienia w innym miejscu. Są to osoby, w przypadku których odmowa azylu ma potencjalnie śmiertelne konsekwencje (*Uchodźca czy migrant...* 2023). My często posługujemy się określeniem „uchodźca wojenny”, w którym przymiotnik określa przyczynę opuszczenia własnego kraju. Mieszkańcy Ukrainy uciekający przed śmiercią i zniszczeniami wojennymi spełniają wszystkie kryteria określające uchodźcę. W niniejszych

badaniach zajmujemy się analizą sytuacji uchodźczyń wojennych z Ukrainy przybyłych do Polski po 24.02.2022 r.

Analizując zjawisko przemieszczania się ludności jednego kraju do drugiego, dotykamy też kategorii migracji. Zjawisko to nasila się na całym świecie wraz z postępującą na szeroką skalę globalizacją, wzrostem nierówności społecznych oraz pojawiającymi się konfliktami etnicznymi, wojnami i prześladowaniami. Wielkie wędrówki ludów stały się punktem wyjścia do powstania licznych społeczeństw wieloetnicznych na całym świecie (Giddens 1995, s. 282).

Migracja jest często rozumiana jako proces dobrowolny, np. gdy ktoś zmienia kraj zamieszkania w poszukiwaniu lepszych możliwości ekonomicznych. Nie dotyczy to uchodźców, którzy nie mogą bezpiecznie powrócić do domu, i dlatego też należy im się szczególna ochrona na podstawie przepisów prawa międzynarodowego (*Uchodźca czy migrant...* 2023). Według powyższej definicji i podejść spotykanych w badaniach empirycznych (*Sytuacja życiowa...* 2023) migrantami z Ukrainy są ci wszyscy, którzy znaleźli się w Polsce przed wybuchem wojny. Przyjechali do naszego państwa w celach zarobkowych. Ponadto spotkać można w użyciu pojęcie migranta przymusowego, który zmienia miejsce zamieszkania motywowany działaniami i naciskami o charakterze politycznym, czyli wojną. Pojawia się też kategoria migranta wojennego, który *de facto* może być uchodźcą wojennym.

Należy też pamiętać o tym, że część mieszkańców Ukrainy myślała o wyjeździe ze swojego kraju już wcześniej – przed wybuchem wojny. Zatem konflikt zbrojny przyspieszył ten proces i aktualni uchodźcy wojenni w pewnym stopniu mogą być imigrantami w naszym kraju. Można założyć, że istnieje prawdopodobieństwo konwersji uchodźcy wojennego na migranta ekonomicznego, biorąc pod uwagę skalę zniszczeń wojennych i spadek PKB w Ukrainie.

Jak już wcześniej zaznaczaliśmy, podczas realizacji drugiego pomiaru wśród uchodźców wojennych chcieliśmy dokładnie przyrzeć się procesom integracji w społeczeństwie polskim. Według Piotra Sztompki (2020, s. 120) integracja to wytwarzanie się silnych relacji (powiązań) pomiędzy jednostkami w ramach danej grupy, a także

II. UWAGI TEORETYCZNE

wiązanie ze sobą kilku grup w ramach większej całości. W największej mikroskali „integracja” oznacza powiązanie państw narodowych w koalicję czy federację. Przykładem jest Unia Europejska.

Biorąc pod uwagę zjawisko integracji uchodźców wojennych w naszym kraju, należy uwzględnić fakt, iż jest ona procesem dwustronnym, złożonym i dynamicznym, angażującym zarówno cudzoziemców, jak i społeczeństwo przyjmujące, którego celem jest pełne i równe członkostwo cudzoziemców w społeczeństwie państwa przyjmującego (Stefańska 2008, s. 125). Powodzenie integracji uzależnione jest od akceptacji ze strony społeczeństwa przyjmującego. Nie da się zintegrować uchodźców bez chęci współpracy i otwartości ze strony społeczeństwa przyjmującego. Trzeba przy tym pamiętać, że akceptacja nie jest wartością stałą i może zmieniać się wraz z upływem czasu (*Polacy i Ukraińcy...* 2023). Potwierdzają to zjawisko wyniki badań empirycznych na temat stosunku Polaków do uchodźców wojennych z Ukrainy, gdzie widoczny jest spadek akceptacji ich przyjmowania w Polsce (Długosz, Izdebska-Długosz 2023).

Wpływ na integrację cudzoziemców mają instytucje, organizacje i państwo zapewniające im schronienie. W specjalistycznych opracowaniach możemy spotkać następujące instrumenty sprzyjające integracji:

- pomoc w nauce języka, zapewnienie bezpłatnych kursów języka polskiego,
- pomoc w poszukiwaniu pracy, praktyk, stażów,
- organizowanie inicjatyw i wydarzeń społecznych, kulturalnych, gdzie uchodźcy będą mogli się spotkać z lokalną społecznością,
- zapewnienie pomocy psychologicznej i medycznej dla potrzebujących, nierzadko cierpiących na skutek przebytych traum,
- informowanie o usługach, możliwościach w zakresie ochrony zdrowia, systemu edukacji, systemu usług publicznych czy partycypacji w szeroko rozumianej sferze kultury,
- wsparcie szkoleniowe umożliwiające podniesienie kwalifikacji bądź przekwalifikowanie się i dostosowanie do wymagań lokalnego rynku pracy,
- walka z dyskryminacją i nierównym traktowaniem; promowanie kultury równości i akceptacji, pozwalającej na spr-

wiedliwie i równe traktowanie uchodźców na rynku pracy, w przestrzeni społecznej, edukacji i w systemie ochrony zdrowia (*Polacy i Ukraińcy...* 2023, s. 12).

Reasumując, należy podkreślić, iż na obecnym etapie pobytu ukraińskich uchodźców wojennych w Polsce warto zastosować perspektywę integracji i ocenić, jaki jest jej poziom zaawansowania w badanej zbiorowości. Ważne będzie też określenie czynników sprzyjających temu procesowi.

III. METODOLOGIA BADAŃ

Badania zostały przeprowadzone za pomocą sondażu online CAWI (Computer Assisted Web Interview) wśród uchodźczyń wojennych z Ukrainy. Sondaż był realizowany w październiku i listopadzie 2023 r. Próba do badań była dobierana na podstawie dostępności badanych (Babbie 2003, s. 204). Taki nieprobabilistyczny dobór próby jest często stosowany, kiedy nie możemy losowo pobierać próby badawczej.

Sondaż został wykonany za pomocą bezpłatnego narzędzia do prowadzenia badań online LimeSurvey. Kwestionariusz ankiety był dostępny w języku ukraińskim. Ankietę dla respondentek rozsyłano do uczestniczek kursów językowych, zamieszczono także na stronie czasopisma „Sestry” adresowanego do ukraińskich uchodźczyń w Polsce oraz lokowano w serwisach społecznościowych dla Ukraińców w Polsce, jak np. „Ukraińcy w Rzeszowie”, Warszawie, Słupsku itp. Korzystano też z pomocy różnych organizacji i stowarzyszeń, które zajmowały się pomocą na rzecz uchodźców z Ukrainy. Ostatecznie do opracowania zostało zakwalifikowanych 466 ankiet.

Mimo zastosowania wielu metod dotarcia do ukraińskich uchodźczyń wojennych zdajemy sobie sprawę z obciążeń (trafność zewnętrzna) wynikających z nielosowego doboru próby. Mamy świadomość ograniczeń w zakresie wnioskowania. Wyniki z badanej zbiorowości mogą być obciążone błędami przy przeniesieniu ich na całą populację ukraińskich uchodźczyń wojennych będących w okresie badań w Polsce.

Należy pamiętać, iż badanie uchodźców nie należy do łatwych przedsięwzięć, gdyż jest to zbiorowość dynamiczna, zmieniająca swoją liczebność. Przykładowo latem 2023 r. wedle ukraińskich badaczy najwięcej uchodźców wracało z Polski na Ukrainę (40%) (*Ukrainians Abroad...* 2023). W związku z tym, że mamy do czynienia niejako ze zbiorowością, która jest w ruchu, badacze prowadzą badania dynamiczne, aby uchwycić zmiany zachodzące wśród uchodźców przebywających w Polsce dłuższy czas. Większość z tych badań to badania trendów (Babbie 2003, s. 122).

Polscy badacze są skazani na prowadzenie badań za pomocą nielosowego doboru próby. Znane badania Narodowego Banku Polskiego (pierwsza, jak i druga fala) były realizowane za pomocą sondażu (ankieta papierowa), w którym próba była celowa (*Sytuacja życiowa...* 2023). W badaniach prowadzonych przez Centrum Badań nad Migracjami UW zrealizowano dwa pomiary wśród uchodźców wojennych z Ukrainy, stosując nielosowy dobór próby i pozyskując respondentów głównie za pomocą sieci społecznościowych; respondenci wypełniali ankiety internetowe (Górny 2023). Faktem jest, iż powyższe badania miały większe próby badawcze, jednakże o trafności zewnętrznej decyduje głównie losowy dobór próby. Autorzy zastrzegają się, że starali się tak skonstruować próbę, aby była zbliżona swoimi cechami do parametrów populacji generalnej. Analogicznie postępowaliśmy w naszych badaniach, zważając w szczególności na wykształcenie, wiek, miejsce zamieszkania przed wybuchem wojny.

Warto też wspomnieć o metodologii badań stosowanej przez ukraińskich badaczy. Wydawałoby się, że będzie ona bardziej precyzyjna i będzie zwiększać trafność zewnętrzną. Jednakże tak nie jest. W badaniach sondażowych Factum Group (dwie fale) korzystano z panelu ukraińskich obywateli (350 tys.). Ostatecznie do próby kwalifikowano osoby, które były w wieku 18–55 lat oraz zamieszkiwały (przed wybuchem wojny) w miastach powyżej 50 tys. mieszkańców. Samo badanie prowadzono za pomocą CAWI (*Ukrainians Abroad...* 2023). Z kolei badania Info Sapiens były również prowadzone za pomocą metodologii CAWI. Próbę dobierano z abonentów sieci operatora Київстар. W pierwszej fali sondażu próba liczyła 1003 respondentów (byli tutaj respon-

III. METODOLOGIA BADAŃ

denci, którzy schronili się w Polsce, jak też innych państwach), w drugiej fali odpowiedzi udzieliło 404 respondentów, w tym tylko 213 z nich uczestniczyło w pierwszym sondażu (Біженці з України... 2023, s. 9).

Powyższy przegląd podejść metodologicznych do badań uchodźców wskazuje, że nie ma idealnej metody, którą stosuje się w praktyce. Jeśli próba jest duża, to ma ona charakter nielosowy, a jeśli ktoś ma możliwość losowania, to dokonuje go z niekompletnego operatu lub korzysta z badań na zbyt małej próbie. W związku z tym każde badanie jest obciążone większymi lub mniejszymi błędami.

Chcemy podkreślić, iż mamy świadomość ułomności i niedoskonałości metodologii naszych badań. Dobór próby ma charakter nielosowy, co znacznie ogranicza możliwość formułowania twierdzeń o szerszym zasięgu. W badaniach CAWI mamy do czynienia z badaniem ochotników, gdyż jednostki same decydują się odpowiedzieć i wypełnić ankietę. Psychologowie twierdzą, iż te jednostki zazwyczaj mają wyższy poziom wykształcenia, wyższy status społeczny, wyższy poziom inteligencji, większe zsocjalizowanie, wyższy poziom aprobaty społecznej (Brzeziński 1996, s. 232).

Jednakże za zastosowaniem metody sondażu CAWI przemawia kilka argumentów. Po pierwsze, badana zbiorowość jest rozproszona na terenie całego kraju, co sprawia, że najlepszą metodą dotarcia do badanych jest ankietę online. Respondenci udzielający odpowiedzi w niniejszych badaniach pochodzą z 68 miejscowości w Polsce, co pozwala uniknąć zarzutu na temat stroniczości terytorialnej próby.

Po drugie, ankiety online mają swoje zalety i pozwalają na ujawnienie informacji drażliwych, mogących w negatywnym świetle stawiać respondenta. Dają większe poczucie anonimowości i pozwalają na wypełnienie ankiety w dowolnie wybranym przez respondenta momencie, zapewniając mu komfort i poczucie bezpieczeństwa (Batorski, Olcoń-Kubicka 2006, s. 99–132).

Po trzecie, nasza próba badawcza stanowi niejako „model” populacji badanej (Nowak 2007, s. 301). Przebadaną próbę porównujemy z wynikami badań uzyskanymi za pomocą innych metod

doboru próby. W ostatnio wydanym raporcie NBP na temat uchodźców wojennych możemy się dowiedzieć, iż większość uchodźców wojennych to kobiety (80%), w wieku od 27 do 44 lat (48%), z wykształceniem wyższym (48%), przybyłe do Polski z dziećmi (26%) (*Sytuacja życiowa...* 2023). Dokładna struktura populacji ukraińskich uchodźców wojennych zbliżona do tej uzyskanej podczas naszych badań jest opisana przez Factum Group w projekcie „Ukrainians Abroad”, na który składają się trzy fale sondaży (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Po czwarte, w prowadzonych badaniach wychodzimy poza sam opis zbiorowości. Naszym celem jest też weryfikacja hipotez: np. czy znajomość języka, poziom wykształcenia, prężność psychologiczna mają wpływ na poziom integracji. Jeśli weryfikujemy hipotezę o stałym łącznym występowaniu pewnych cech lub zachowań albo o bezwarunkowym związku funkcyjnym dwóch zmiennych, to reprezentatywność próby pod względem rozkładu zmiennej niezależnej (a w konsekwencji rozkładu zmiennej zależnej) jest sprawą obojętną. Wystarczy, aby próba była reprezentatywna w sposób typologiczny (Nowak 2007, s. 303).

Dodatkowym celem drugiego pomiaru zrealizowanego wśród uchodźców jest też replikacja, czyli powtórzenie badań w celu sprawdzenia ich rzetelności. W badaniach realizowanych w kwietniu i maju 2022 r. za pomocą metodologii CAWI, z próbą dobiebraną w identyczny sposób jak w niniejszych badaniach (metoda dostępności badanych), przebadano 737 respondentów, którymi byli uchodźcy wojenni z Ukrainy.

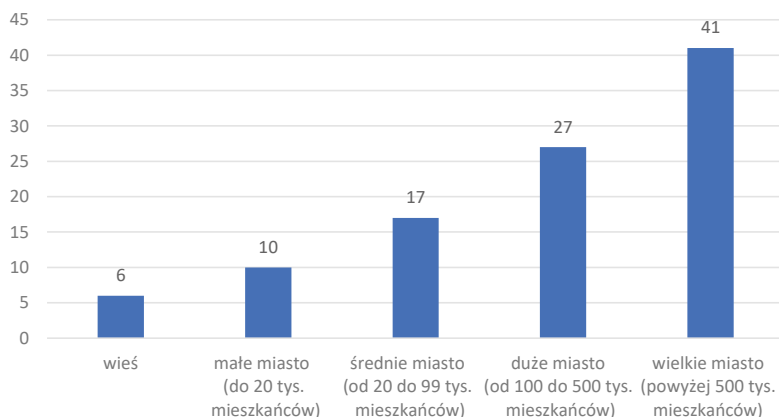
Na zakończenie chcemy zaznaczyć, iż w drugim pomiarze postanowiliśmy badać tylko kobiety, gdyż one to stanowią zdecydowaną większość populacji uchodźców wojennych (Сологуб 2023). Według danych z Polski o numery PESEL starały się głównie kobiety (91%) (*Nowy dom...* 2022).

IV. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ

4.1. Miejsce zamieszkania przed wybuchem wojny

Zdecydowana większość badanych uchodźców pochodzi z dużych miast w Ukrainie (wykres 1). Najczęściej migranci wojenni wywodzą się z ukraińskich metropolii (Kijów, Dniepr, Charków). Niewielu z nich pochodzi ze wsi lub małego miasta. Niemalże identyczny rozkład wartości miejsca zamieszkania uzyskano w naszych pierwszych badaniach (Długosz i in. 2022) oraz dwukrotnych pomiarach wykonywanych wśród uchodźców wojennych w Polsce przez badaczy ukraińskich (*Біженці з України...* 2023).

Wykres 1. Miejsce zamieszkania przed wojną w Ukrainie (w %)

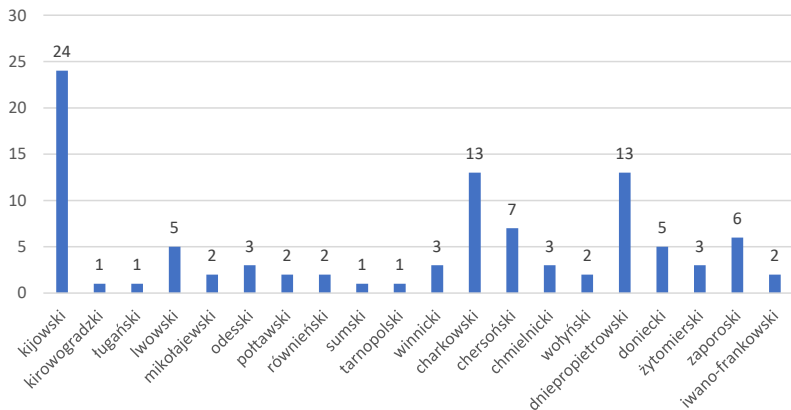
UCHODŹCZYNIIE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

Na podstawie opisu miejsca zamieszkania uchodźców w Ukrainie możemy stwierdzić, iż w naszym kraju pojawiła się mobilna grupa, która wcześniej mogła już mieć doświadczenie migracji wewnętrznej. Oznaczać to może, że kobiety przybyłe do Polski mają potencjał adaptacyjny i łatwiej jest im się przystosować do nowych warunków społeczeństwa przyjmującego.

Na wykresie 2 ukazano obwody, z których przyjechały do Polski badane kobiety. Większość z nich przyjechała z obwodu kijowskiego, charkowskiego, dnipropropietrowskiego. Są też osoby z innych regionów, poza zakarpacim. Podobne rozkłady uzyskaliśmy w poprzednich badaniach (Długosz i in. 2022).

Można wnioskować, iż w naszym kraju pojawiły się uchodźczynie, które uciekały przed falą zniszczeń wojennych i cierpienia, ponieważ to właśnie z tych regionów, gdzie były i są prowadzone najbardziej dotykające ludność cywilną działania wojenne, przyjechało do Polski najwięcej kobiet. Potwierdzają tę tezę dane z ukraińskich badań, wskazujące, że za granicę najwięcej uchodźców wyjechało ze Wschodu – 46%, Centrum-Północ – 31%, Południa – 16%, Zachodu – 8% (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Wykres 2. Obwód, w jakim zamieszkiwały uchodźczynie przed wybuchem wojny (w %)

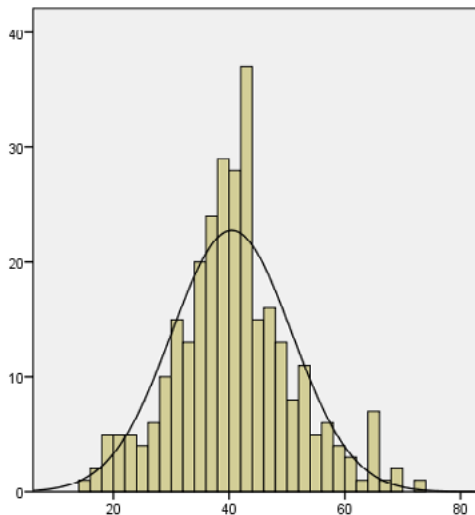

4.2. Wiek

Przeciętny wiek badanych uchodźczyń wynosił $M = 44$ lat. Najmłodsza respondentka miała 15 lat, a najstarsza 73 lata. Dominanta w badanej grupie wynosiła $D = 43$, odchylenie standardowe $SD = 10,4$. Dokładne statystyki wieku dla badanej próby przedstawiono na wykresie 3. Widzimy, że mamy do czynienia z rozkładem normalnym.

Podobne statystyki dla próby uchodźców wojennych w Polsce uzyskano w badaniach ukraińskich. Średnia wieku liczyła $M = 39$, a odchylenie standardowe $SD = 10,2$ (*Біженці з України...* 2023). Generalnie wśród ukraińskich uchodźców wojennych dominują młodsze kobiety w tzw. wieku produkcyjnym, co sprawia, że łatwiej będzie im się integrować w społeczeństwie polskim niż osobom starszym.

Wykres 3. Rozkład wartości wieku

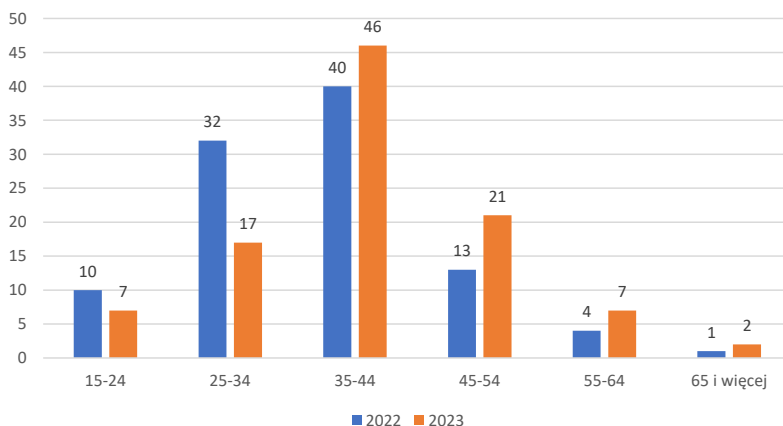

Na wykresie 4 został zaprezentowany rozkład kategorii wiekowych. Wśród badanych uchodźczyń dominują kobiety w wieku 35–44 lata. Prawie co czwarta respondentka jest w wieku młod-

UCHODŹCZYNIJE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

szym. Co piąta badana jest w kategorii wiekowej 45–54 lata. Co dziesiąta kobieta jest w starszym wieku. Również badania prezentowane przez NBP wskazują, iż wśród uchodźców wojennych dominują ci w przedziale wiekowym 27–44 lata (48%) (*Sytuacja życiowa...* 2023, s. 10). Z porównania wyników badań wynika, iż w drugim pomiarze spadła liczba uchodźczyń w młodszej grupie wiekowej, a wzrosła nieco w starszej.

Wykres 4. Kategorie wiekowe (w %)

Z uzyskanych odpowiedzi wynika, iż większość badanych kobiet przyjechała do Polski z dziećmi. Tylko co czwarta uchodźczyni przyjechała sama do naszego państwa. Biorąc pod uwagę liczbę dzieci, z danych wynika, iż przyjechały głównie matki z jednym dzieckiem bądź dwojgiem dzieci. Podobne dane uzyskano w trakcie pierwszego pomiaru (Długosz i in. 2022).

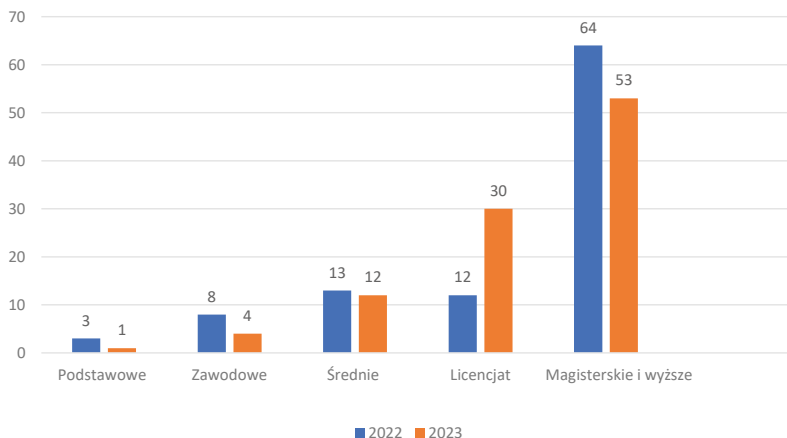
4.3. Wykształcenie

Na wykresie 5 widoczny jest poziom wykształcenia badanych kobiet. Z uzyskanych danych wynika, iż ponad 80% respondentek legitymuje się wyższym wykształceniem. Niemalże identyczne

IV. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ

dane uzyskano w pierwszych badaniach nad uchodźcami (Długosz i in. 2022). Z danych NBP wynika, iż wśród uchodźców wojennych wyższe wykształcenie miało prawie 50% respondentów, zaś w badaniach ukraińskich z wyższym wykształceniem było 62% (*Біженці з України...* 2023).

Wykres 5. Poziom wykształcenia (w %)

Należy zauważyć, iż w badanej próbie jest nadreprezentacja respondentek z wyższym wykształceniem, co może wynikać z faktu, iż naszymi badanymi są same ukraińskie kobiety, a one mają częściej wyższe wykształcenie. Ponadto przy badaniach online, w których następuje samorekrutacja do próby badawczej, bardziej zmotywowane do rzetelnego wypełnienia ankiety i współpracy są osoby z wyższym wykształceniem.

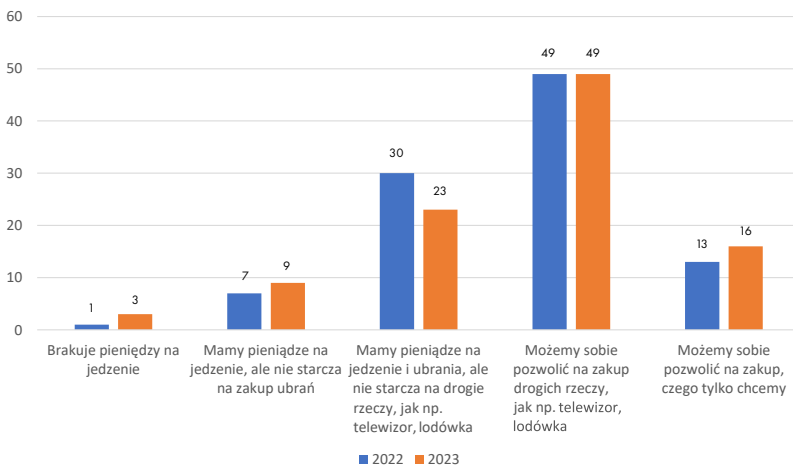
4.4. Sytuacja materialna przed wojną

Na podstawie danych na temat oceny sytuacji materialnej przed wybuchem wojny (wykres 6) można stwierdzić, iż badane respondentki wywodzą się ze środowisk bogatszych, które w większości dobrze oceniały swoją sytuację materialną w trakcie pobytu w Ukrainie.

UCHODŹCZYNIŃE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

Niemalże z identyczną oceną sytuacji materialnej spotkaliśmy się w trakcie pierwszych badań uchodźców wojennych z Ukrainy (Długosz i in. 2022). Z cytowanych już wcześniej badań ukraińskich również wynika, iż uchodźcy z Ukrainy w Polsce raczej mieli przed wybuchem wojny dobrą sytuację materialną (*Біженці з України...* 2023).

Wykres 6. Ocena sytuacji materialnej przed wybuchem wojny (w %)

Reasumując, prowadzone analizy cech demospołecznych uchodźczyń wojennych z Ukrainy przybyłych do Polski pozwalają stwierdzić, iż w większości są to młode osoby, których średnia wieku oscyluje w okolicy 40 lat, posiadające w większości wyższe wykształcenie, które miały dobrą sytuację ekonomiczną przed wybuchem wojny oraz przybyły z dużych miast. Zatem uprawnione jest twierdzenie, iż do Polski oraz innych państw przyjechała szukać schronienia ukraińska klasa średnia (kobiety). Konsekwencje tego faktu mogą rodzić dwa rodzaje zjawisk. Z jednej strony osobom młodym, z kompetencjami, mobilnym będzie łatwiej integrować się w społeczeństwie przyjmującym. Jest to też znaczny zastrzyk kapitału ludzkiego, który może zostać wykorzystany w gospodarce kraju przyjmującego. Z drugiej strony istnieje niebezpieczeństwo, iż przybyłe do Polski kobiety mogą

IV. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ

ulec dezaktywizacji zawodowej lub uzyskają pracę poniżej swoich kwalifikacji, co będzie generowało frustrację i przekładało się negatywnie na inne aspekty sytuacji życiowej.

Nie mniej ważne od merytorycznych wniosków są konstatacje natury metodologicznej. Biorąc pod uwagę, iż dobór próby opierał się na dostępności badanych, chcieliśmy też dokładnie ustalić, czy statystyki podstawowych cech demospołecznych są zbliżone do tych, jakie uzyskali inni badacze uchodźców stosujący losowe metody doboru próby. Przede wszystkim okazało się, że próba badawcza w niniejszych badaniach nie odbiega od dużych prób uchodźców w Polsce (*Sytuacja życiowa...* 2023, s. 10) oraz od wniosków z badań prowadzonych przez ukraińskie firmy badawcze w populacji ukraińskich uchodźców w Polsce (*Біженці з України...* 2023). Nasze badania są też replikacją pierwszego pomiaru (w zakresie niektórych pytań) (Długosz i in. 2022) i wskazują na jego dużą rzetelność. Wydaje się zatem, że wnioski na temat uchodźczyń wojennych z Ukrainy wyciągnięte na podstawie niniejszych pomiarów mogą mieć szerszy zasięg i zastosowanie.

V. SYTUACJA RODZINNA

Ucieczka przed wojenną zawieruchą jest relatywnie łatwiejsza, kiedy wyjeżdża osoba samotna, a może być utrudniona, kiedy w drogę do obcego kraju wybiera się matka z dziećmi. W związku z tym, że wprowadzono zakaz opuszczania kraju przez mężczyzn, raczej sporadycznie dochodziło do wyjazdu całych rodzin, czyli rodziców i dzieci. Ewentualnie do wyjeżdżających kobiet z dziećmi dołączali dziadkowie.

Sytuacja rodzinna może mieć duży wpływ na decyzję o pozostaniu w czasie wojny w Ukrainie lub też ewentualnym powrocie do Ukrainy. Oczywiście jest ona też jednym z głównych czynników wpływających na zdolność i skuteczność integracji w polskim społeczeństwie. Dotkliwa może być rozłąka między małżonkami lub partnerami czy też między dziećmi a ojcem zmuszonym do pozostania w Ukrainie.

5.1. Stan cywilny

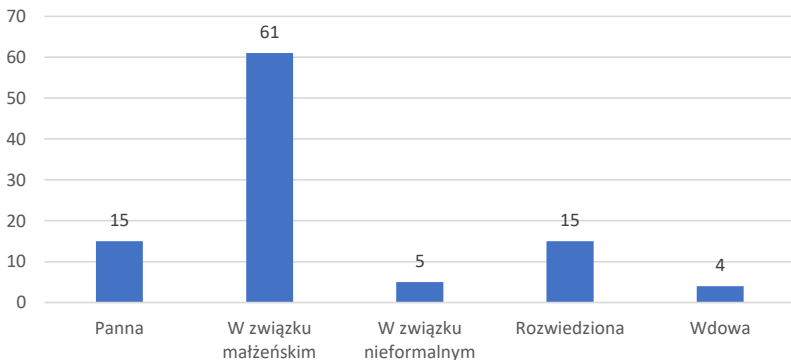
Na wykresie 7 zaprezentowano wyniki dotyczące sytuacji rodzinnej uchodźczyń. Prawie 3/4 respondentek żyło przed wybuchem wojny w związku. Badane kobiety w niewielkim procencie są rozwiedzione lub stanu wolnego. Wdów jest niewiele, ze względu na młody wiek uchodźczyń. Niemalże identyczne wyniki podane

są w raporcie ukraińskich badaczy, według którego 65% respondentek żyło w związku (*Ukrainians Abroad... 2023*).

Jednakże biorąc pod uwagę ciągły pobór do armii i straty ludzkie ponoszone przez Ukraińców podczas działań wojennych, można założyć, iż odsetek wdów i sierot w społeczeństwie ukraińskim może rosnąć.

Przy optymistycznym dla Ukrainy scenariuszu należy przyjąć, iż straty ludzkie nie będą duże oraz że wojna zakończy się w najbliższej przyszłości. Wówczas rodziny będą się łączyć. Zamiast powracania kobiet z dziećmi do Ukrainy możemy mieć do czynienia z procesem przeciwnym, w którym to mężczyźni będą emigrować z Ukrainy w celu złączenia się ze swoimi rodzinami.

Wykres 7. Stan cywilny (w %)

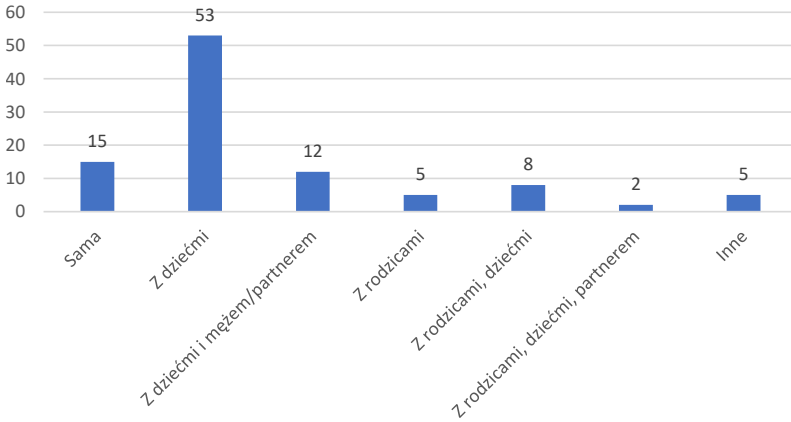
5.2. Struktura rodzinna

Według uzyskanych danych (prezentowanych na wykresie 8) ponad połowa z badanych kobiet przyjechała tylko ze swoimi dziećmi. Niewiele z nich przybyło do Polski samotnie czy też z rodzicami lub też rodzicami i dziećmi. Do rzadkości należy sytuacja, w której do Polski przyjechali rodzice respondentek, ich partnerzy i ich dzieci. W odpowiedzi „inne” pojawiły się głównie opcje przyjazdu z mężem, partnerem.

V. SYTUACJA RODZINNA

Sytuacja uchodźczyń wojennych może być trudna, gdyż większość z nich przyjechała z dziećmi, nie mając przy sobie innych osób mogących udzielić im wsparcia. Potwierdzenie powyższej konstatacji znajdujemy w badaniach ukraińskich, wskazujących, iż 55% uchodźczyń przyjechało do Polski z dziećmi poniżej 18. r.ż. (*Біженці з України... 2023*)¹.

Wykres 8. Struktura rodzinna (w %)

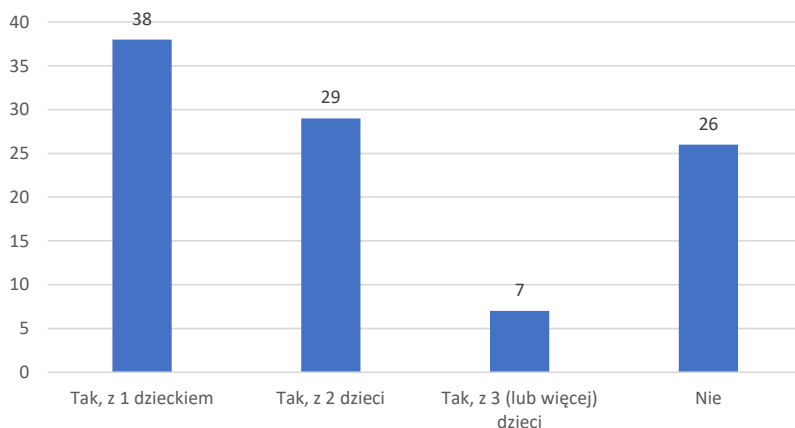
Z danych na temat struktury rodzinnej wynika, że uciekinierki wojenne z Ukrainy najczęściej przybyły do Polski z dziećmi. Kolejny wykres pokazuje liczbę dzieci, które trafiły do Polski z uchodźczyniami.

¹ Inne dane uzyskano w badaniach NBP, ale miały one za zadanie badać sytuację na rynku pracy, toteż próba mogła być pod tym względem nieco skrzywiona; więcej było w niej respondentek aktywnych zawodowo.

5.3. Liczba dzieci

Większość ukraińskich kobiet przyjechała z jednym dzieckiem (wykres 9). Około 1/3 respondentek przywiozła ze sobą dwoje dzieci. Niewiele badanych kobiet posiadało troje lub więcej dzieci.

Wykres 9. Liczba dzieci przywiezionych do Polski (w %)

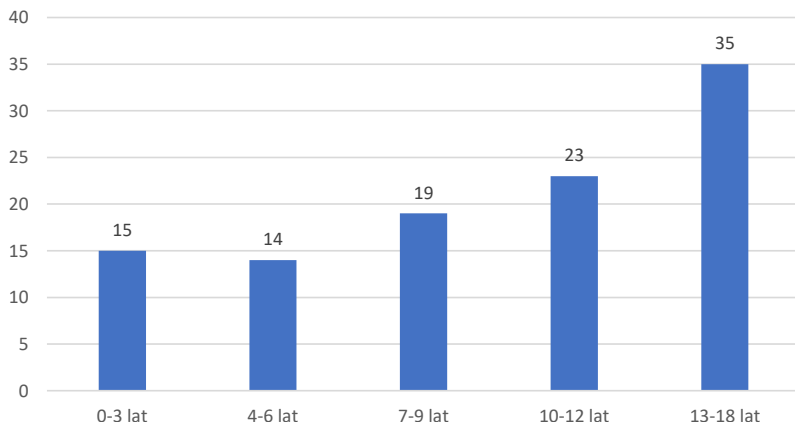

5.4. Wiek dzieci

Biorąc pod uwagę wiek dzieci (wykres 10), które przyjechały do Polski z Ukrainy wraz ze swoimi matkami, należy stwierdzić, iż największą grupę stanowiły najstarsze dzieci, w wieku 13–18 lat. Prawie co czwarta uciekinierka wojenna przyjechała z dziećmi w wieku 10–12 lat. Co piąta respondentka miała młodsze dzieci w wieku 7–9 lat. Matki z młodszymi dziećmi rzadziej pojawiły się w naszej próbie.

V. SYTUACJA RODZINNA

Wykres 10. Wiek dzieci uchodźczyń wojennych (w %)

Dane wskazują, iż po pierwsze, do Polski najczęściej przyjechały matki z dziećmi. Najczęściej wraz z matką przyjechało jedno lub dwoje dzieci. Najwięcej jest dzieci w najstarszej grupie wiekowej – między 13 a 18 r.ż.

Po drugie, warto sobie uzmysłowić, iż rozdzielenie rodziny jest poważnym obciążeniem dla matek oraz dla dzieci, które nagle musiały zmienić swoje środowisko. Przyjazd do obcego kraju, szczególnie dzieci w wieku nastoletnim, może znacznie komplikować proces ich integracji i dodatkowo być obciążeniem dla matek, które muszą sobie radzić z własnymi problemami oraz z problemami swoich dzieci.

VI. EDUKACJA DZIECI

W związku z tym, że większość dzieci uchodźczyń wojennych jest w wieku szkolnym, należy dokładniej przyjrzeć się ich edukacji, gdyż jest to jeden z czynników istotnych dla procesu integracji.

Według wyników naszych badań (wykres 11) około połowy dzieci uchodźczyń uczy się w polskich szkołach. Prawie 1/3 uczniów z Ukrainy uczy się w polskiej szkole i jednocześnie korzysta z ukraińskiej edukacji online. Tylko 8% uczestniczy wyłącznie w edukacji online w ukraińskiej szkole. Prawie co piąty uczeń nie podejmuje żadnej edukacji.

Problematiczne w kontekście integracji ukraińskich dzieci w polskim społeczeństwie może być to, że prawie co piąty uczeń nie uczestniczy w ogóle w edukacji szkolnej. Jeśli do tego dodamy tych, którzy uczą się zdalnie, to okaże się, iż co czwarty uczeń nie chodzi do polskiej szkoły.

Za pomocą analizy korelacyjnej postaramy się znaleźć czynniki charakteryzujące różne formy uczestnictwa w szkolnej edukacji:

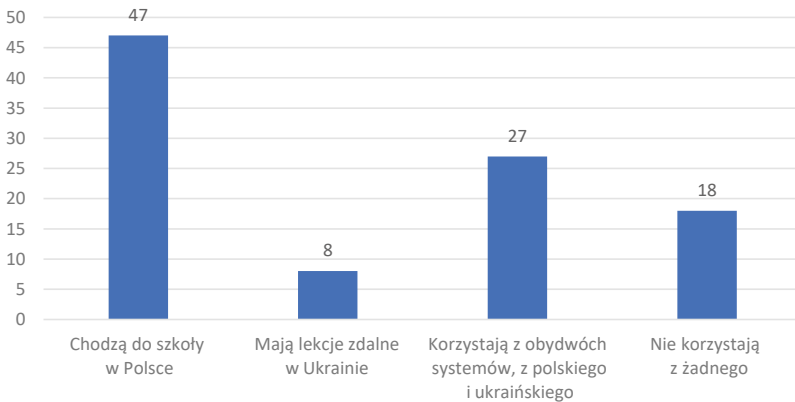
- Edukacja w polskiej szkole dzieci uchodźczyń była skorelowana z zamieszkaniem w wynajętym mieszkaniu ($r = 0,158$), ze zmianą miejsca zamieszkania w Polsce ($r = 0,100$), z posiadaniem dziecka w wieku 4–6 lat ($r = 0,144$), dziecka w wieku 7–9 lat ($r = 0,172$), w wieku 10–12 lat ($r = 0,162$), w wieku 13–18 lat ($r = 0,155$)¹, a także z podjęciem pracy ($r = 0,151$).

¹ Wszystkie wartości współczynnika korelacji r-Pearsona są podawane przy poziomie istotności statystycznej $\alpha \leq 0,05$.

UCHODŹCZYNIIE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

- Niewysyłanie dziecka do szkoły było skorelowane negatywnie z zamieszkaniem w wynajętym mieszkaniu ($r = -0,109$), z niezmienniem miejsca zamieszkania w Polsce ($r = 0,100$), wcześniejszym pobytem w Polsce ($r = 0,100$), posiadaniem dziecka w wieku 0–4 lata ($r = 0,154$), gorszą oceną warunków materialnych przed wojną w Ukrainie ($r = 0,142$).
- Uczestnictwo dziecka w edukacji online w Ukrainie było skorelowane negatywnie z przekonaniem, że ludzie są życzliwi i przyjaźni ($r = 0,130$), z zaufaniem ($r = 0,138$), z posiadaniem dziecka w wieku 13–18 lat ($r = 0,141$).
- Uczęszczanie ukraińskich uczniów do polskiej i ukraińskiej szkoły online było skorelowane tylko z wiekiem dzieci. Wartość korelacji różniła się w przypadku posiadania dziecka w wieku 7–9 lat ($r = 0,181$), w wieku 10–12 lat ($r = 0,177$), w wieku 13–18 ($r = 0,146$). Wysyłanie do dwóch szkół skorelowane było z podjęciem pracy ($r = 0,112$).

Wykres 11. Uczęszczanie uczniów do szkoły (w %)

Z naszych analiz oraz badań innych autorów (Scovil 2024, s. 17) wynika, iż szkoła może być miejscem, gdzie dochodzi do konfliktu między polskimi i ukraińskimi dziećmi.

- Uczęszczanie dzieci uchodźczyń do polskiej szkoły może być obciążone negatywnym stosunkiem polskich uczniów do ukraińskich.

VI. EDUKACJA DZIECI

- Uchodźczynie mogą zmieniać miejsce zamieszkania w Polsce w celu poszukiwania bardziej sprzyjającego środowiska dla swoich dzieci.
- Uczestnictwo w obu systemach edukacyjnych może być warunkowane niepewnością planów życiowych.

VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO

Jednym z podstawowych wymiarów integracji, czyli przyjętego w niniejszej pracy paradygmatu, jest znajomość języka, którym posługują się mieszkańcy kraju przyjmującego. Język oraz skrypty kulturowe są w tym kontekście kluczowymi kompetencjami kulturowymi (Heckmann 2006).

Znajomość języka strony przyjmującej jest nie tylko podstawowym wskaźnikiem integracji imigrantów w wymiarze kulturowym, ale stanowi o ich pozycji i możliwościach na rynku pracy oraz warunkuje ich kontakty z miejscową ludnością. Stanowi klucz do nowego świata, który otwiera drzwi samorealizacji, spełnienia swoich aspiracji i godnego życia w obcym kraju.

Ukraińscy imigranci uczą się języka polskiego ze wszystkich nacji przybywających do Polski najłatwiej i najszybciej – wielokrotnie pisano o tym w studiach nad migrantami z różnych stron świata (Brzozowski, Pędziwiatr 2014, s. 196–198). Dzieje się tak ze względu na podobieństwo między językiem ukraińskim i polskim. Oba są językami słowiańskimi i choć należą do innych grup (polski to język zachodniosłowiański, a ukraiński – wschodniosłowiański), to dzielają duży odsetek wspólnego słownictwa, mają identyczne kategorie gramatyczne oraz zbliżoną składnię. Wszystko to powoduje, że Ukraińcy – nie ucząc się wcześniej języka polskiego – są w stanie go zrozumieć, podobnie jak Polacy rozumieją od razu język słowacki. Zdolność ta nosi nazwę interkomprensji (Gębal 2016, s. 79).

Nie jest jednak tak, iż podobieństwo między językami sprawia, że nie trzeba się polskiego uczyć, a wystarczy przyswajać

poprzez fakt zamieszkiwania w polskojęzycznym środowisku. Interkomprensję uruchomi nauka czytania (aby móc „usłyszeć” brzmienie czytanego słowa – język ukraiński posługuje się cyrylicą, zatem nauka czytania po polsku jest pierwszą potrzebą); ponadto trudniej jest zawsze z produkcją językową (mówienie, pisanie). Zmotywowani Ukraińcy będą mówić po polsku szybciej niż inne grupy imigranckie, jednak podstawowy poziom znajomości języka (A1 i A2) wystarczy jedynie, by w miarę urządzić się w Polsce, nie czuć się całkiem obco, zacząć żyć. Aby jednak móc uczyć się, studiować, pracować zgodnie z wykształceniem i kwalifikacjami, trzeba język znać na poziomach wyższych. Zatem wszyscy imigranci, także ukraińscy, mimo że jest im językowo łatwiej, niewątpliwie powinni uczyć się języka polskiego, jeśli zamierzają integrować się z polskimi strukturami i polskim społeczeństwem.

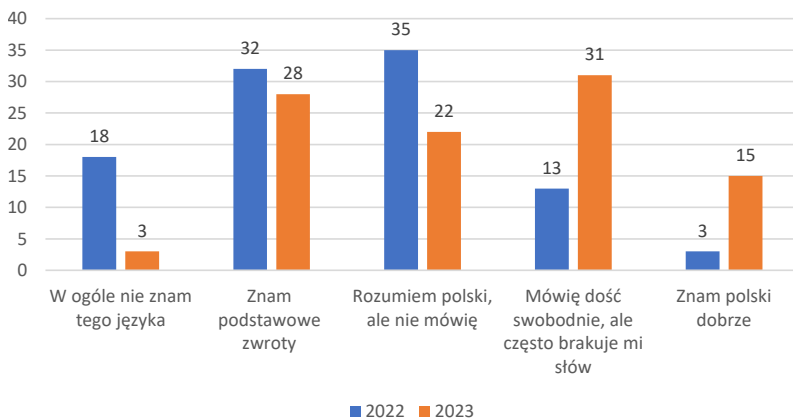
7.1. Deklarowany poziom znajomości języka polskiego

Pierwsze pytanie w tym zakresie dotyczyło deklarowanej znajomości języka polskiego. Posłużono się pytaniem z kafeterią odpowiedzi. Okazało się, że najwięcej badanych (31%) porozumiewa się w języku polskim dość swobodnie, jednak z odczuwalnymi lukami leksykalnymi. Niewiele mniej „dogaduje się” (28%), a więc komunikuje się zgodnie z intencją nadawczą w podstawowym zakresie. Rozumienie polszczyzny przy braku umiejętności produkcji językowej stwierdza 22% ankietowanych. Mniejszy procent porozumiewa się po polsku bez przeszkód (15%), zaś najmniejszy nie zna języka w ogóle (3%). Okazuje się zatem, że zdecydowana większość badanych umie w podstawowym, średnim lub dobrym zakresie porozumieć się z Polakami, zatem jest w stanie sprawnie radzić sobie z wyzwaniem dnia codziennego. Pamiętać jednak należy, że poziom najwyższy deklaruje jedynie 15% osób, a osiągnięcie go jest warunkiem pełnej integracji – skutecznej edukacji lub zdobycia pracy zgodnej z posiadanymi kwalifikacjami. O ile

VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO

bowiem „dogadywanie się” wystarczy w sklepie, na ulicy, u lekarza, to już niekoniecznie w pracy, szczególnie innej niż fizyczna. Zatem uchodźczynie wymagają dalszego kształcenia i doskonalenia językowego.

Wykres 12. Poziom znajomości języka polskiego (w %)

Na powyższym wykresie 12 uwidoczniono przeanalizowane dane z odnośnych badań w porównaniu z przeprowadzonymi w 2022 r. Jak widać, znacznie wzrosła ogólna znajomość języka polskiego wśród uchodźczyń. Odsetek kobiet w ogóle nieznających polszczyzny spadł z 18% do 3%, mniej więcej utrzymała się liczebnie grupa znająca podstawowe zwroty, spadł procent kobiet nieumiejących się komunikować, a jedynie rozumiejących język – z 35% do 22%, wzrósł zaś odsetek uchodźczyń, które już komunikują się swobodnie – z 13% do 31%, a także tych deklarujących bardzo dobrą znajomość polskiego – z 3% do 15%.

Czas spędzony w Polsce, polskojęzyczne otoczenie (przyswajanie języka), planowa jego nauka – wszystko to spowodowało, że w wynikach najnowszego sondażu mamy już do czynienia z grupą uchodźczyń znających polszczyznę niewątpliwie lepiej niż gorzej, nadal jednak z pewnością wymagających doskonalenia językowego.

Interesujące wydało się także sprawdzenie istnienia zależności pomiędzy wiekiem badanych a ich deklarowaną znajomością

języka polskiego. Korelacja tych dwóch zmiennych okazała się istotna statystycznie ($r = 0,241$).

Po kumulacji odpowiedzi z kafeterii w trzy grupy (jako znajomość języka: niska, przeciętna i dobra) okazało się, iż najlepsza znajomość polszczyzny jest deklarowana w grupie najmłodszych respondentek: do 24 lat – tu aż 80% badanych zna język polski dobrze. Wraz ze wzrostem wieku maleje procent znających język dobrze, rośnie zaś procent osób o niskiej znajomości języka – aż do grupy wiekowej powyżej 65 r.ż., w której dobrą znajomość deklaruje już jedynie 14%, przeciętną 43% oraz niską także 43%. Z tendencji tej (wzrostu wraz z wiekiem procentu kobiet znających język słabo i malenia równocześnie odsetka znających polski dobrze) „odstaje” grupa wiekowa 45–54 lata, w której większy procent osób zna język dobrze (52%) niż ma to miejsce w grupach wiekowo młodszych.

Nie jest tajemnicą, że osobom młodszym jest się łatwiej niż starszym nauczyć języka obcego. „Odstająca” w badaniu grupa wiekowa kobiet dojrzałych może być bardziej aktywna zawodowo i przez to – właśnie przez kontakty językowe w środowisku pracy – może znać język lepiej.

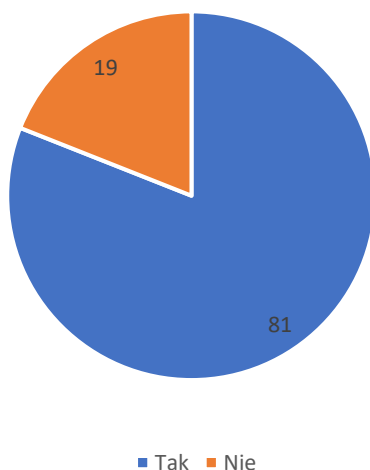
Kolejna korelacja dotyczyła deklarowanej znajomości języka polskiego (skumulowanej w trzy odpowiedzi – jako: niska, przeciętna i dobra) w związku z wcześniejszym pobytem w Polsce ($r = 0,267$). Wśród uchodźczyń, które nigdy wcześniej nie były w Polsce, niską znajomość polskiego deklaruje 40% – i jest to najwyższy odsetek osób znających polszczyznę źle w niniejszym badaniu, bowiem wśród osób, które były w Polsce „jeden lub kilka razy krótko” oraz „kilka tygodni lub miesięcy” odsetek znających język źle wyniósł odpowiednio: 23% i 26%. Wśród osób, które w Polsce były najdłużej, a więc wybrały odpowiedź „rok lub więcej”, dobrą znajomość polszczyzny zadeklarowało aż 92%, a złą jedynie 8%.

Okazuje się zatem, że wcześniejsze kontakty z Polską (przed wojną), a także długość uprzednich pobytów nad Wisłą mają zasadniczy wpływ na obecny poziom znajomości języka polskiego wśród uchodźczyń.

VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO

Kolejna istotna kwestia w zakresie znajomości języka polskiego to jego planowe uczenie się. Zapytano badanych o to, czy po przyjeździe do Polski (po wybuchu wojny w 2022 r.) uczyli się języka polskiego (wykres 13). Zdecydowana większość respondentek potwierdziła ten fakt.

Wykres 13. Uczący się języka polskiego po przybyciu do Polski (w %)

Fakt podjęcia nauki języka polskiego ma związek z wiekiem ($r = 0,188$). Okazuje się bowiem, że najczęściej uczących się polskiego po przyjeździe do Polski – 95% – znalazło się w grupie wiekowej 55–64 lata, niewiele mniej, bo 93%, podjęło naukę języka w grupie wiekowej 45–54 lata, w grupie zaś osób 65+ było to 86%. W młodszych grupach wiekowych naukę podjęło mniej osób: do 24 r.ż. – 80%, w grupie 35–44 lata – 78%, 25–34 lata – 74,5%. Fakt ten można wiązać z wymaganiami zarówno wieku (trudniejsze przyswajanie języka w wieku dojrzałym, konieczność planowej nauki), jak i koniecznością podjęcia natychmiastowego zatrudnienia (posiadanie dzieci, konieczność zapewnienia im w Polsce bytu).

Badania to potwierdzają – podjęcie nauki języka polskiego jest skorelowane z faktem posiadania dzieci do lat 3 ($r = 0,189$), a także od 4 do 6 lat ($r = 0,148$). Częściej naukę języka rozpo-

częły uchodźczynie posiadające dzieci w przedziale wiekowym 0–3 r.ż. (85%) niż osoby bez dzieci w tym wieku (64%). Podobnie rzecz ma się z matkami dzieci w wieku 4–6 lat – podejmowały one naukę języka częściej (84%) niż kobiety nieposiadające dzieci w tym wieku (67%).

Jak więc widać, konieczność zapewnienia bytu najmłodszym dzieciom zmusiła uchodźczynie z Ukrainy do rozpoczęcia nauki języka polskiego jako obcego po przyjeździe do Polski.

Fakt podjęcia nauki języka polskiego jest także skorelowany z wielkością miasta lub miejscowości (w Ukrainie), z których przybyły badane ($r = 0,240$). Aktywność respondentek w tej kwestii wzrasta wraz ze wzrostem wielkości (tj. liczby mieszkańców) miasta. Naukę polskiego podjęło 67% mieszkank małych miasteczek (do 20 tys. mieszkańców), 80% kobiet z niewielkich miast (20–99 tys. mieszkańców), 85% uchodźczyń z dużych miast ukraińskich (100–500 tys. mieszkańców) i aż 89% tych, które przyjechały z największych miast (powyżej 500 tys. mieszkańców).

Zatem większa jest świadomość i/lub potrzeba uczenia się języka polskiego u uchodźczyń, które przez wojnę mieszkały w ukraińskich metropoliach. Być może mają one świadomość, że dobrej pracy, zgodnej z kwalifikacjami, w dużych miastach nie znajdzie się bez znajomości języka.

Fakt podjęcia nauki języka polskiego różnicuje się także w zależności od posiadanego przez uchodźczynie wykształcenia ($r = 0,177$). W skumulowanej grupie badanych z wykształceniem poniżej średniego naukę języka rozpoczęły wszystkie (100%). W grupie osób z wykształceniem średnim polszczyzny uczyło się 70%, a w tej z wykształceniem wyższym niż średnie – 85%. Zatem to kobiety z najniższym oraz najwyższym wykształceniem uczyły się języka częściej niż te plasujące się pod względem wykształcenia w środkowej grupie.

7.2. Forma nauki języka polskiego

Zapytano także badane, gdzie / w jaki sposób uczyły się języka polskiego (wykres 14).

Najwięcej kobiet – 45% – skorzystało z kursów języka polskiego organizowanych (z reguły nieodpłatnie) przez różnego rodzaju fundacje i stowarzyszenia. Na drugim miejscu wybrano odpowiedź o samodzielnej nauce – 27%, której *de facto* bliżej niesprecyzowana postać może oznaczać także brak nauki, a jedynie kontakt z danymi językowymi (czytanie internetu, prasy, oglądanie polskojęzycznych filmów lub filmików). Tyle samo osób uczyło się z prywatną osobą (forma korepetycji, zajęć jeden-na-jeden), jak i w prywatnej szkole językowej (po 6%). Można przypuszczać, że tego typu kursy trzeba było opłacić samodzielnie, stąd ich zdecydowanie niższa popularność.

Na kursach organizowanych przez wyższe uczelnie języka polskiego uczyło się 5% badanych, zaś w szkołach państwowych – 2% osób.

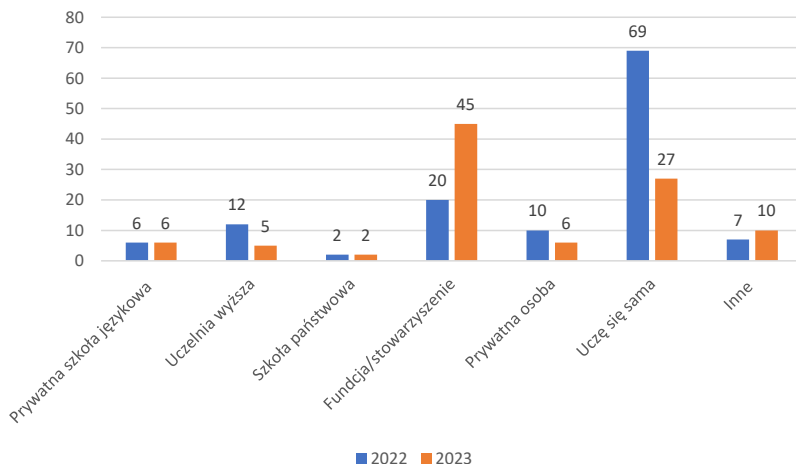
Część osób (10%) wybrała odpowiedź „inne”, podając następujące typy kursów: w Warszawie w kościele; kursy dla nauczycieli (Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Krakowie); najpierw nauka samodzielna, potem w szkole policealnej; nauka jeszcze w Ukrainie przed przyjazdem do Polski (kursy języka do pracy); kursy organizowane przez polski Urząd Pracy; nauka z wolontariuszem; kursy organizowane przez UNICEF; poprzez udział w projektach; dzięki pracy z własnymi dziećmi.

Poniższy wykres pozwala porównać dane z niniejszego sondażu z tymi uzyskanymi niedługo po wybuchu wojny w Ukrainie w 2022 r. Tym, co zdecydowanie wyraźnie zwraca uwagę, jest spadek liczby osób uczących się języka samodzielnie: z 69% do 27%, a także wzrost odsetka kobiet uczących się w ramach pomocy fundacji i stowarzyszeń. Można zakładać, że zaraz po przyjeździe pierwszą potrzebą uchodźczyń była organizacja życia własnego i dzieci w obcym kraju, dlatego na planową naukę języka mogły one nie mieć czasu. Popularne były wówczas krótkie, bezpłatne kursy językowe, organizowane przez państwowe pla-

UCHODŹCZYNIIE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

cówki edukacyjne (widzimy spadek z 12% do 5% udziału w kursach organizowanych przez uczelnie wyższe). Ponadto (niektóre) podstawy językowe łatwiej jest opanować samodzielnie, a doskonalenie językowe wymaga już planowego uczenia się pod okiem wykwalifikowanych lektorów.

Wykres 14. Forma nauki języka polskiego (w %)

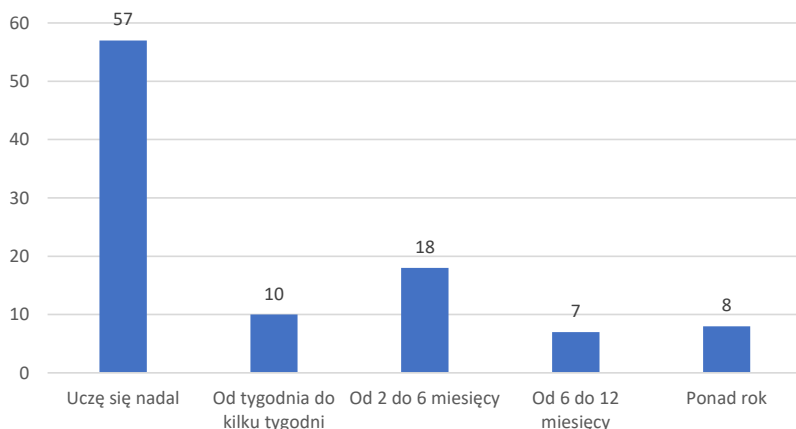
7.3. Czas trwania nauki języka polskiego

Ważne jest także to, jak długo uchodźcy uczyli się języka polskiego (wykres 15). Ponad połowa badanych uczy się języka nadal (57%), co niewątpliwie należy uznać za prawidłowe w sytuacji konieczności dalszego doskonalenia językowego. Od 2 do 6 miesięcy uczyło się polskiego 18% respondentek, najkrócej – od tygodnia do kilku tygodni – 10%, zaś ponad rok na naukę przeznaczyło 8% uchodźczyń. Pomimo niewątpliwych podobieństw między naszymi językami, umożliwiającymi uruchomienie się zjawiska interkomprensji, czyli rozumienia komunikatu w języku obcym bez konieczności uprzedniego uczenia się tego języka, na styku języka polskiego i ukraińskiego działa mocno transfer

VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO

negatywny – przenoszenie ze swojego języka końcówek fleksyjnych, form, znaczeń, paradygmatów odmiany wyrazów, konstrukcji składniowych etc. – który powoduje powstawanie wielu niepoprawności w polszczyźnie Ukraińców. Zatem o ile poziom bytowej komunikacji opanowują oni szybciej niż inni obcokrajowcy, to doskonalenie językowe może być trudniejsze i zająć im więcej czasu, gdyż w wielu miejscach sprowadza się ono do walki z transferem negatywnym. Niezwykle ważne jest zatem doskonalenie językowe w zakresie polszczyzny Ukraińców, na które trzeba poświęcić czas.

Wykres 15. Czas trwania nauki języka polskiego (w %)

Wyloniono pewną zależność czasu uczenia się języka od posiadania dzieci do lat 3 ($r = 0,205$). Okazuje się bowiem, iż to właśnie matki najmłodszych dzieci uczyły się polskiego najkrócej – od tygodnia do kilku tygodni (22,5%), podczas gdy tak krótko uczyło się polskiego zaledwie 7% osób nieposiadających dzieci w tym wieku. Dłuższy okres nauki polskiego (od 6 miesięcy do ponad roku) jest właściwy bardziej kobietom bez dzieci do lat 3 (6%) niż mamom małych dzieci (5%). Zatem posiadanie małych dzieci ogranicza możliwość podejmowania dłuższej nauki przez uchodźczynie – mimo iż obie grupy w podobnym procencie kontynuują naukę (57,5% z dziećmi do lat 3 oraz 58% osób bez dzieci w tym wieku).

W przypadku długości nauki języka polskiego jako obcego znaczenie ma także poziom wykształcenia badanych ($r = 0,286$). Nikt z wykształceniem poniżej średniego nie kontynuuje obecnie nauki języka. Uczy się nadal 42% kobiet z wykształceniem średnim i 62% z wyższym niż średnie. Wśród osób z wykształceniem poniżej średniego połowa uczyła się od tygodnia do kilku tygodni, a druga połowa ponad rok. Naukę obecnie kontynuują uchodźczynie z wykształceniem średnim i wyższym.

Zatem mimo iż wszystkie kobiety z najniższym wykształceniem podjęły naukę polskiego (o czym pisaliśmy wyżej), to obecnie żadna z nich jej nie kontynuuje. Większe potrzeby w tym zakresie mają kobiety legitymujące się średnim wykształceniem, a największe – wyższym. Może to być w sposób naturalny związane z poszukiwaniem pracy zgodnej z aspiracjami, kwalifikacjami i zdobytym w Ukrainie wykształceniem, a im ono jest wyższe, im wyższe są aspiracje, tym wyższy musi być prezentowany przez uchodźczynie poziom językowy.

7.4. Motywy niepodjęcia nauki języka polskiego

Zadano także respondentkom dwa pytania otwarte, umożliwiające zorientowanie się w ich indywidualnych motywacjach, opiniach i problemach związanych z nauką języka polskiego. Pierwsze dotyczyło przyczyn niepodjęcia nauki języka. Uzyskano następujące odpowiedzi:

- brak czasu (konieczność podjęcia/szukania pracy, zajęcia się kwestiami bytowymi);
- brak takiej potrzeby (podobieństwo języków, wcześniejsza znajomość polskiego, częste kontakty z Polakami – wystarczają);
- brak motywacji;
- brak środków finansowych na kursy płatne;
- brak dostępu do bezpłatnych kursów;
- brak dobrego nauczyciela;

VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO

- brak kontaktów z Polakami – wyłącznie z Ukraińcami;
- ze względu na konieczność pomagania w nauce dziecku (i naukę polskiego w ten sposób);
- posiadanie małych dzieci, brak możliwości zostawienia ich z kimś, konieczność opiekowania się nimi;
- przekonanie, że wojna szybko się skończy i będzie możliwość szybkiego powrotu do domu;
- trudny materiał;
- problemy ze zdrowiem.

Część badanych nie zrozumiała, że pytanie dotyczy faktu niepodjęcia nauki języka już w Polsce, a więc po wybuchu wojny z Rosją, i odpowiedziała, że przed wojną nie było takiej potrzeby ani żadnych planów związanych z ewentualnym pobylem w Polsce.

Najczęściej przewijają się odpowiedzi związane z brakiem czasu i koniecznością opieki nad dziećmi, szczególnie małymi, a także z potrzebą szybkiego podjęcia pracy zarobkowej. W planowej nauce przeszkadzał także brak motywacji, związany z przekonaniem i wiarą w to, że wojna zaraz się skończy, a skoro nie planuje się mieszkać w Polsce, to nie ma także sensu inwestowanie czasu, środków finansowych i sił w naukę języka.

Wskazywano także na trudności w dostępie do bezpłatnych kursów pozwalających uczyć się polskiego dłużej. Bezpłatne kursy dla uchodźców organizowane przez wiele uczelni, szkół, organizacji pomocowych, stowarzyszeń i fundacji stanowiły z reguły kursy typu „survival”, czyli trwające krótko, intensywne, mające za zadanie zanurzenie kursantów w języku, zaznajomienie z organizacją polszczyzny jako systemu, wskazanie podstawowych podobieństw i różnic z pierwszym językiem uczących się, a przede wszystkim wyuczenie czytania, gdyż to właśnie ono, jak wspomniano już wyżej, jest warunkiem niezbędnym, aby uruchomić się mogła interkomprehensja (czyli, jak już wspomniano, rozumienie języka obcego bez konieczności wcześniejszej jego nauki, wynikające z podobieństwa głównie leksykalnego między językami). Oczywiście jest, że kurs taki pozwala uczącym się zdobyć jedynie absolutnie podstawowe umiejętności, pozwalające im na początkowe przetrwanie w polskiej rzeczywistości, poczucie się pewniej i rozpoczęcie

właściwej nauki języka dopiero po ułożeniu podstawowych spraw bytowych.

7.5. Czynniki wspomagające i utrudniające naukę języka

Drugie pytanie otwarte dotyczyło poznawania i nauki polszczyzny przez uchodźczynie i brzmiało następująco: Co pomagało uczyć się polskiego, poznawać język polski, a co utrudniało ten proces?

Wśród dominujących czynników, które wspierały naukę języka polskiego, znalazły się przede wszystkim kursy językowe, na które uczęszczały respondentki, szczególnie te bezpłatne, kluby dyskusyjne oferujące praktykę językową, dobrzy lektorzy (nosi-ciele języka polskiego), dobre podręczniki i materiały nauczania.

Kolejnym faktorem okazały się jak najczęstsze kontakty z Polakami: przede wszystkim w pracy, w szkole/przedszkolu dzieci, w sklepach, u lekarza, a także chęć poznania nowych polskojęzycznych znajomych, potrzeba odnalezienia się w polskojęzycznym środowisku.

Czynnikiem wspomagającym jest także konieczność pomagania dzieciom w nauce, przy której uczy się także mama. Nie bez znaczenia jest życie w polskojęzycznym otoczeniu, a więc samo przyswajanie języka, a także czytanie czasopism i książek, korzystanie z polskojęzycznego internetu, oglądanie polskiej TV, słuchanie radia – a więc nieustanne wystawianie się na dane językowe. Pomagał także czasowy pobyt u polskiej rodziny, co – jak wiadomo – było częstym rozwiązaniem kwestii mieszkaniowych w zakresie lokacji uchodźczyń zaraz po wybuchu wojny w Ukrainie. Zwrócono także uwagę, że ciepłe przyjęcie imigrantek ze strony Polaków i serdeczny do nich stosunek miały pozytywny wpływ na chęć nauki języka.

Ważna okazała się także własna motywacja i determinacja; świadomość konieczności nauczenia się języka w celu znalezienia pracy, utrzymania dzieci, życia w obcym kraju. Uzdolnienia

VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO

językowe czy ciekawość nowej, polskiej kultury także były istotne dla niektórych badanych. W końcu także i bliskość, podobieństwo języka polskiego do języka ukraińskiego wspomagały proces uczenia się polszczyzny.

Pomimo zwrócenia uwagi na wiele pozytywnych uwarunkowań uczenia się i przyswajania języka polskiego częściej zwracano uwagę na trudności w zakresie możliwości nauki polszczyzny.

Brak czasu okazał się jednym z głównych czynników utrudniających dobre wyuczenie się języka. Jest on związany zarówno z koniecznością wykonywania pracy w celu utrzymania się z dziećmi w Polsce, jak i z opieką nad młodszymi dziećmi, brakiem możliwości pozostawienia ich z kimś na czas nauki.

Kolejnym czynnikiem hamującym proces nauki okazał się brak środków finansowych. O ile kursy bezpłatne, oferowane szczególnie tuż po wybuchu wojny, nie wymagały środków finansowych, o tyle za te na wyższych poziomach zaawansowania (od A2 w górę) trzeba z reguły zapłacić. Stanowi to barierę w doskonaleniu językowym uchodźczyń. Bezpłatne kursy były zbyt krótkie – o tym także piszą Ukrainki.

Wspomina się także o braku sił na podjęcie nauki, braku odpowiedniego nauczyciela (który poprawiałby popełniane błędy językowe), braku kontaktów z Polakami (zapewne dotyczy to głównie niepracujących kobiet opiekujących się dziećmi w domu).

Badane wypowiadają się także o trudnościach związanych z samą materią polszczyzny: język polski jest trudny (a kursy nazbyt intensywne, trudno jest wszystko zapamiętać), trudno jest prawidłowo pisać, układać zdania, zapamiętywać nowe słowa, mówić. Za mało jest ćwiczeń z gramatyki na kursach. Języka polskiego nie da się także nauczyć całkiem samodzielnie, bez profesjonalnej pomocy. Jak pisze jedna z badanych: „Trudno nauczyć się samodzielnie. Wydaje się, że wszystko rozumiesz, a wypowiedzieć się jest trudno”.

Zwrócono także uwagę na fakt, że chęć jak najszybszego powrotu do Ukrainy nie pomagała w uczeniu się nowego języka. Wspomniano o pewnego rodzaju barierze psychicznej w sytuacji, gdy nie planowano wyjazdu z ojczyzny, a zostało się do tego zmu-

szonym. Jedna z badanych ujęła tę kwestię następująco: „nasze myśli biegly ku domowi”.

Podsumowując, można stwierdzić, iż obecnie (w porównaniu do danych z badania z 2022 r.) ukraińskie uchodźczynie mogą legitymować się zdecydowanie lepszą znajomością języka polskiego, którego zresztą uczą się nadal, mając świadomość, że poziom podstawowy znajomości polszczyzny nie wystarczy, by znaleźć pracę zgodną z uzyskanym w Ukrainie wykształceniem, kwalifikacjami, a także – co za tym idzie – aspiracjami. Badane mają zatem w większości świadomość wagi znajomości języka i konieczności jego dalszego doskonalenia ponad poziom podstawowej, bytowej komunikacji.

Integracja ukraińskich uchodźczyń dokonująca się za pomocą języka jest zatem procesem, który rozpoczęty w 2022 r. trwa nadal i – co trzeba stwierdzić z całą pewnością – może jeszcze rozciągnąć się w czasie. W poprzednich badaniach pisaliśmy, że trzeba się przygotować metodycznie na masowe doskonalenie językowe ukraińskich uchodźczyń (Izdebska-Długosz 2022), które po okresie szoku, zrobieniu pierwszych kroków w nowej rzeczywistości i po nauczeniu się absolutnych podstaw języka, warunkujących życie w Polsce, zechcą – i taka będzie także konieczność – uczyć się polskiego na poziomie umożliwiającym w jakimś stopniu skopiowanie jakości roli życiowej i zawodowej, jaką miały przed wojną w Ukrainie. Z badań wynika jednakże, że w zakresie owego doskonalenia, które prognozowaliśmy w 2022 r., są wyraźne luki.

Badane wskazują na uwarunkowania integracji językowej, częściej mówiąc o jej barierach. Wśród nich najczęściej piszą o czynnikach związanych z koniecznością opieki nad małymi dziećmi lub brakiem czasu na naukę, związanym z pracą zawodową – są bowiem w Polsce same, bez współmałżonków. Jednak również często wspomina się o braku właściwej oferty kursów językowych na wyższych poziomach zaawansowania, szczególnie kursów bezpłatnych. Wydaje się, że w sytuacji finansowania takich kursów bezpłatnych w ramach wielu grantów, programów pomocowych itp. ich oferta powinna być w tym momencie nakierowana na językowe doskonalenie zawodowe, na naucza-

VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO

nie języków specjalistycznych (język medyczny, język prawniczy, metajęzyki poszczególnych przedmiotów szkolnych dla nauczycielek), tak aby umożliwić uchodźczynom pełen rozwój osobowy i zawodowy, spełnienie ich zawodowych aspiracji, a nasz rynek pracy wzbogacić tym samym o wysoko wykwalifikowane, pełne samodyscypliny i samozaparcia pracownice.

VIII. WARUNKI ŻYCIOWE W POLSCE

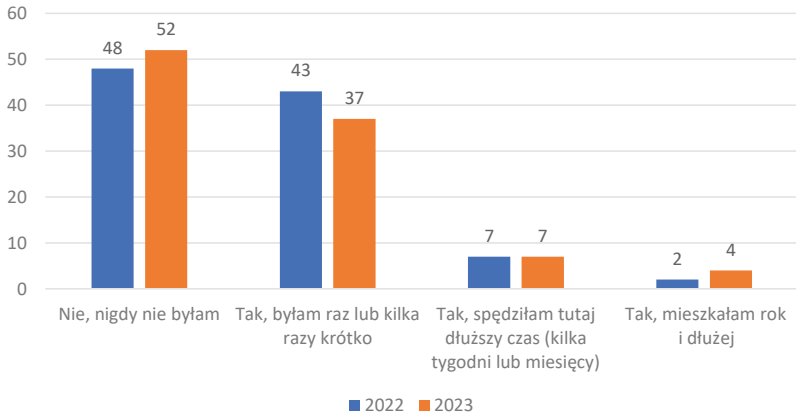
W niniejszym rozdziale przyjrzymy się szeroko pojętym warunkom, w jakich żyją i mieszkają ukraińskie uchodźczynie wojenne w Polsce.

8.1. Doświadczenie migracyjne

Można założyć, iż wcześniejsze doświadczenia migracyjne badanych kobiet mogą mieć wpływ na decyzję o wyjeździe z Ukrainy po wybuchu wojny oraz w znaczny sposób mogą determinować zdolności i możliwości ułożenia sobie życia w naszym państwie.

Z uzyskanych odpowiedzi wynika (wykres 16), iż ponad połowa uchodźczyń wojennych badanych w 2023 r. nigdy nie była w Polsce przed wybuchem wojny. Ponad 1/3 ankietowanych była na krótko w naszym kraju. Tylko co jedenasta badana przebywała w naszym kraju przez dłuższy czas: od kilku tygodni do ponad roku. Warto też podkreślić, że uzyskane dane są bardzo podobne do tych zebranych w trakcie badań w 2022 r. Można zatem konkludować, iż większość badanych uchodźczyń wojennych z Ukrainy przybyłych do Polski nie ma wcześniejszego doświadczenia migracyjnego w naszym kraju.

Wykres 16. Doświadczenie pobytu przed wybuchem wojny w Polsce (w %)

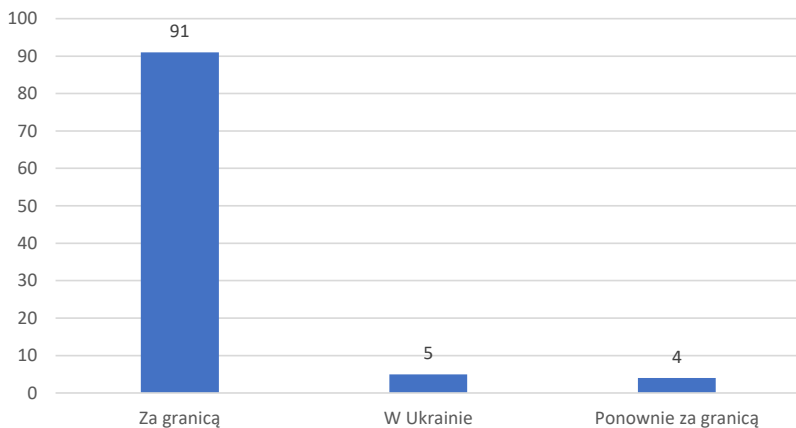
8.2. Miejsce zamieszkania

Zdecydowana większość naszych respondentek mieszka za granicą (w Polsce) zgodnie z założeniami przyjętymi w badaniach. Niewiele kobiet jest reemigrantkami, które wróciły do Ukrainy i później ponownie wyjechały za granicę¹. Kilka osób w trakcie badań wróciło do Ukrainy. Ilustrację trajektorii migracyjnej znaleźliśmy w opisie jednej z respondentek. Píše ona, iż po 24.02.2022 r. wyjechała na Cypr i tam była do 1.09.2022 r., następnie pojechała do Polski i przebywała tam do 1.07.2023 r., po czym wróciła do Ukrainy.

¹ Problem reemigracji może się pojawić. Według badań realizowanych wśród Ukraińców, którzy powrócili do domu, 55% zamierza zostać w Ukrainie, 28% może znowu wyjechać, a 17% twierdzi, że będzie to zależeć od rozwoju sytuacji w Ukrainie (*Ukrainians Abroad... 2023*).

VIII. WARUNKI ŻYCIOWE W POLSCE

Wykres 17. Miejsce zamieszkania (w %)

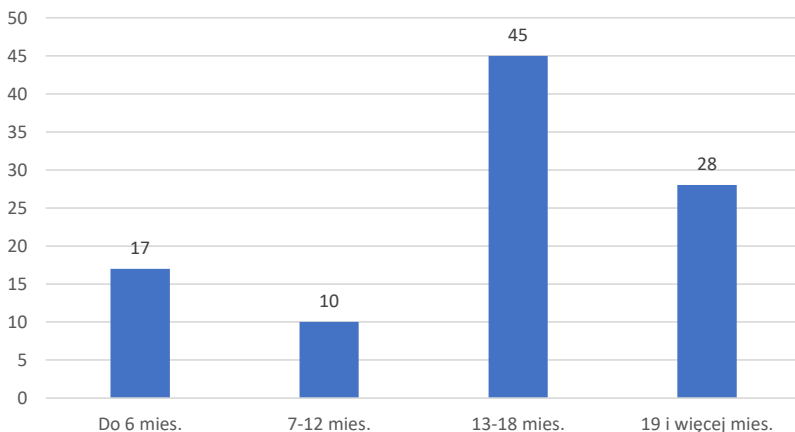

8.3. Okres przebywania w Polsce

Pytaliśmy nasze respondentki o to, jak długo przebywają w naszym kraju (wykres 18). Z zebranych danych wynika, iż prawie połowa z nich jest w Polsce od ponad roku do półtora roku. Z kolei 1/3 przebywa dłużej niż półtora roku. Rzadziej w próbie znalazły się uchodźczynie, które przybyły niedawno albo zimą 2023 r.

Wśród uchodźczyń widoczne jest doświadczenie dłuższego przebywania na terytorium naszego kraju (wykres 18). Ponad 3/4 respondentek przebywa w Polsce rok i dłużej. Są to uciekinierki, które wyjechały z Ukrainy zaraz po wybuchu wojny. Potwierdzają to badania Factum Group, z których wynika, iż najwięcej Ukraińskich uchodźców wojennych opuściło Ukrainę w marcu oraz maju 2022 r. (odpowiednio 41% oraz 9%) (*Ukrainians Abroad... 2023*).

Wykres 18. Czas pobytu w Polsce (w %)

8.4. Wielkość miejsca zamieszkania w Polsce

Lokalizację uchodźczyń przebywających w Polsce ustalaliśmy za pomocą pytania otwartego. Prosiłmy o wpisanie nazwy miejscowości, w jakiej zamieszkali uchodźcy. Po zakodowaniu danych okazało się, iż ponad połowa z nich mieszka w miastach metropolitalnych (wykres 19).

Niewiele kobiet zdecydowało się osiedlić na wsi lub w mieście średniej wielkości. W niniejszych badaniach 1/3 respondentek zamieszkała w małych miastach. Warto dodać, iż uzyskane wyniki są zbieżne z tymi sprzed roku (Długosz i in. 2022).

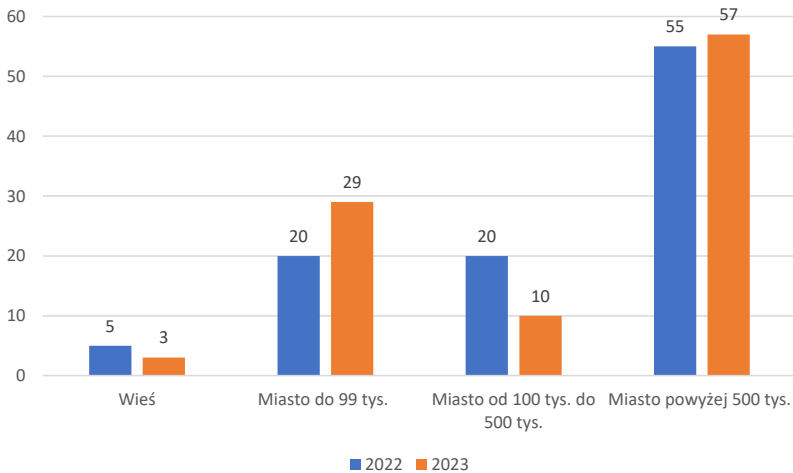
Uchodźczynie preferują jako miejsce zamieszkania duże miasta, gdyż tam zazwyczaj jest łatwiej o pracę. W nich też działają różne organizacje i instytucje zajmujące się pomocą oraz – co nie mniej ważne – wcześniej w tych lokalizacjach osiedlili się migranci zarobkowi z Ukrainy, którzy stworzyli już społeczne sieci, które pomagają adaptować się nowo przybyłym do polskich warunków.

I co istotne, gdyż zostało to potwierdzone współczynnikiem korelacji ($r = 0,278$), istnieje duże podobieństwo między typem miejsca zamieszkania przed wojną w Ukrainie i aktualnym miej-

VIII. WARUNKI ŻYCIOWE W POLSCE

scem zamieszkania w Polsce. Kobiety z dużych miast wyjeżdżają do polskich metropolii, a te z mniejszych jednostek osadniczych do małych i średnich miast w Polsce.

Wykres 19. Miejsce zamieszkania w Polsce (w %)

8.5. Miejscowość

W tabeli 1 zaprezentowano miejscowości, w jakich zamieszkiwali respondenci w trakcie wypełniania ankiet. Z wpisów mogliśmy odczytać nazwy 68 miejscowości z całej Polski i kilka z zagranicy. Niewiele respondentek (3%) nie wpisało miejsca zamieszkania bądź wystąpił problem z jego odczytaniem.

Dane wskazują, że badane uchodźczynie wojenne mieszkają w różnych miejscowościach, większych i mniejszych oraz tych położonych na południu, północy, wschodzie i zachodzie Polski. Mamy respondenci z różnych zakątków Polski, co wskazuje na to, że próba badawcza jest rozproszona po całym kraju.

Tabela 1. Miejsce zamieszkania respondentek w trakcie badania

Miejscowość	N	Miejscowość	N	Miejscowość	N
Barcelona (Hiszpania)	2	Lublin	22	Rybnik	11
Białystok	1	Luborzycza	1	Rzeszów	10
Chmielno	1	Lwów (Ukraina)	2	Sierakowice	1
Chorzów	1	Łomża	6	Sieraków	1
Czersk Świecki	1	Łódź	28	Skawina	1
Dniepr (Ukraina)	1	Mezowo	1	Skrzyszów	1
Gdańsk	22	Miechucino	1	Sosnowiec	1
Gierałtowie	1	Niekończycza	1	Stegna	1
Goręczyno	1	Niepołomice	1	Szczecin	17
Gostyń	1	Nowe Kamienie	1	Świecie	4
Grzybno	3	Nowy Dwór Mazowiecki	2	Świnoujście	2
Jarosław	2	Osiek	3	Tłuszcz	1
Jastrzębie-Zdrój	1	Pabianice	1	Trzcianka	1
Jelcz-Laskowice	1	Pawłowice	1	Warszawa	59
Jelenia Góra	1	Piaseczno	1	Wodzisław Śląski	2
Jeżewo	5	Pielgrzymowice	1	Wrocław	7
Kamieńskie	1	Płock	3	Zakopane	1
Kartuzy	26	Police	1	Zator	3
Katowice	8	Poznań	1	Zgierz	1
Knurów	1	Przemysł	1	Żory	14
Kraków	112	Radlin	3		
Limanowa	1	Raszew	1		

8.6. Miejsce zakwaterowania

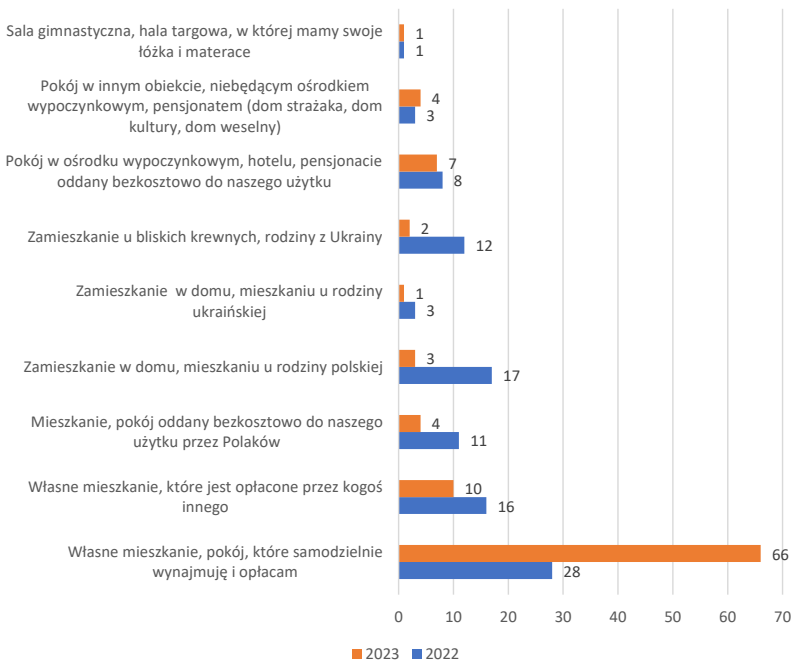
Nasze pierwsze badania wśród uchodźców wykonano 2–3 miesiące po wybuchu wojny (Długosz i in. 2022). Aktualny sondaż jest realizowany po 18–19 miesiącach pobytu ukraińskich kobiet

VIII. WARUNKI ŻYCIOWE W POLSCE

w Polsce. Można się spodziewać, iż znacznej zmianie uległa sytuacja mieszkaniowa od tamtego czasu.

Tak też się stało – na co wskazuje zestawienie obu badań na wykresie 20. Aktualnie ukraińskie kobiety w większości przypadków samodzielnie opłacają sobie wynajem mieszkania czy pokoju. Co dziesiąta respondentka mieszka w mieszkaniu, które jest opłacone przez inną osobę z Polski. W niewielkim stopniu korzystają one z pozostałych form zakwaterowania. Obserwujemy duży wzrost odsetka uchodźczyń, które usamodzielniały się, wynajmując sobie mieszkanie. Tym samym potwierdza się nasza wcześniejsza teza, że w przypadku ukraińskich uchodźczyń wojennych w Polsce mamy do czynienia z klasą średnią, która dzięki swoim kompetencjom i zaradności będzie dążyć do integracji w polskim społeczeństwie. Być może jest też tak, iż te uchodźczynie, które sobie nie radziły i miały problemy z utrzymaniem się w Polsce, wróciły do siebie – do Ukrainy.

Wykres 20. Miejsce zakwaterowania uchodźczyń (w %)

Analiza korelacyjna wskazała, iż częściej w wynajętym przez uchodźczyźnie mieszkaniu przebywały osoby pracujące ($r = 0,147$). Jest to przykład integracji ekonomicznej i społecznej. Uchodźczyźnie w ten sposób się usamodzielniają. Uzyskane wyniki potwierdzają te badania Ośrodka Badań nad Migracjami, z których wynika, iż już na początku 2023 r. 2/3 migrantów przymusowych mieszkało w samodzielnie wynajętym mieszkaniu (Górny 2023). Podobne dane uzyskała Factum Group – wynika z nich, że w Polsce 51% uchodźców mieszkało w samodzielnym mieszkaniu lub domu oraz 75% płaciło za wynajem samodzielnie (*Ukrainians Abroad...* 2023).

IX. JAKOŚĆ ŻYCIA W AKTUALNYM MIEJSCU ZAMIESZKANIA

9.1. Zaufanie społeczne

Przekonania na temat społecznej rzeczywistości, poglądy na naturę ludzką to ważne zmienne wpływające na postrzeganie rzeczywistości oraz stosunek do niej. W przypadku badanych uchodźczyń analiza ich przekonań jest istotna z punktu widzenia integracji. Zaufanie oraz pozytywne postrzeganie innych ludzi będą sprzyjać nawiązywaniu nowych kontaktów, zaangażowaniu na rzecz społeczności, wchodzeniu w interakcje ze społecznością przyjmującą.

Zaufanie jest fundamentem społeczeństwa. „Impuls zaufania”, „gen zaufania” mogą ułatwiać jednostkom i grupom funkcjonowanie w przestrzeni międzyludzkiej. Można założyć, iż osoby cechujące się zaufaniem osobowym będą łatwiej znosić trudności adaptacyjne i szybciej integrować się ze społecznością przyjmującą. Dzieje się tak, gdyż zaufanie związane jest z tego rodzaju rozproszonymi orientacjami na świat, jak: optymizm, otwartość, aktywizm, poczucie mocy, zorientowanie na przyszłość, zorientowanie na osiągnięcia itp. (Barbalet: za Sztompka 2007, s. 142).

Dlatego też staraliśmy się zmierzyć zaufanie oraz cynizm, które stanowić mogą imponderabilia integracji uchodźców wojennych z Ukrainy. Zaufanie, a raczej jego brak oraz cynizm mogą być też symptomem traumy wojennej (Długosz 2023).

Cynizm społeczny, czyli negatywny pogląd na naturę ludzką, jest skorelowany z niższą aktywnością społeczną, rzadszym

udziałem w wyborach, większą konsumpcją alkoholu, silniejszą rywalizacją, szybszym tempem życia, mniejszą satysfakcją z życia i pracy zawodowej (Wojciszke 2022).

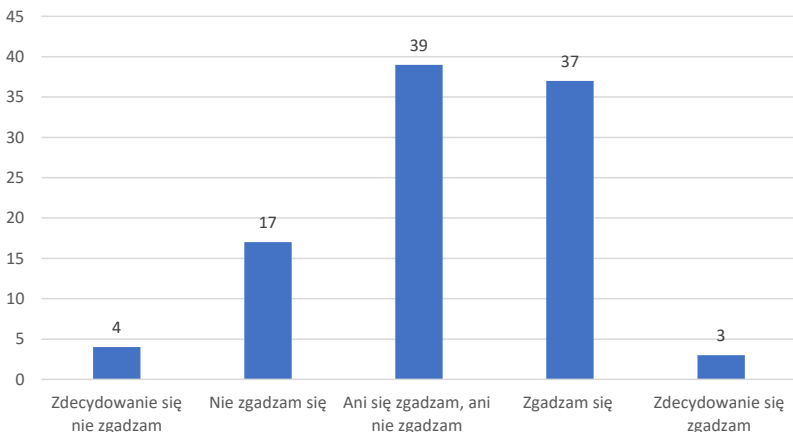
W związku z powyższym warto się przyjrzeć pod tym kątem uchodźczyńiom i zbadać ich przekonania społeczne: czy posiadają zasoby zaufania, optymistyczną wersję ludzkiej natury, które mogą być wielce pomocne w procesie integracji.

Na poniższym wykresie 21 widać rozkład odpowiedzi, które uzyskano na pytanie dotyczące tego, czy uchodźczyńie potwierdzają bądź zaprzeczają, iż ludzie z natury są dla siebie przyjaźni i życzliwi.

Co piąta respondentka zaprzeczyła powyższemu twierdzeniu, czyli nie zgodziła się, że ludzie są życzliwi i przyjaźni z natury. Aż 40% uchodźczyń zgodziło się z tym stanowiskiem. Taka sama liczebnie grupa badanych nie potrafiła zająć stanowiska wobec tej kwestii.

Można stwierdzić, iż uchodźczyńie są raczej optymistyczne w postrzeganiu ludzkiej natury. Zamiast cynizmu – mimo trudności i cierpienia, z jakimi musiały i muszą się nadal mierzyć – wierzą one w człowieka i jego pozytywne atrybuty.

Wykres 21. Ludzie są życzliwi i przyjaźni z natury (w %)

Przekonanie na temat życzliwości i pozytywnego nastawienia między ludźmi było skorelowane z zamieszkaniem w mieście

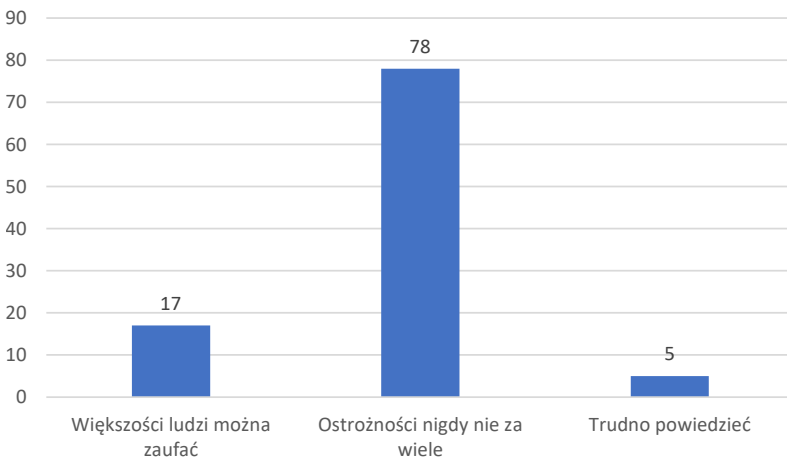
przed wybuchem wojny ($r = 0,149$), negatywnie z posiadaniem dzieci w wieku 7–9 lat ($r = -0,114$), z wyższym poziomem edukacji ($r = 0,122$), dłuższym przebywaniem w Polsce ($r = 0,145$), posiadaniem pracy zgodnej z kwalifikacjami ($r = 0,150$).

Można przyjąć, iż pozytywne podejście do ludzkiej natury jest skorelowane z kapitałem kulturowym oraz społeczną mobilnością. Widać też, że zaufanie sprzyja integracji w społeczeństwie przyjmującym.

Na kolejnym wykresie 22 zaprezentowano rozkład skali zaufania osobowego. Z danych wynika, iż większość respondentek cechuje brak zaufania osobowego. Tylko co piąta respondentka darzy zaufaniem innych ludzi.

Uzyskane wyniki wśród uchodźczyń wojennych nie odbiegają od tych pochodzących z badań polskiego społeczeństwa. Według badań CBOS w 2022 r. ufność do ludzi deklarowało 19%, zaś brak zaufania – 77% (Omyła-Rudzka 2022).

Wykres 22. Zaufanie do drugiego człowieka (w %)

Zaufanie osobowe było skorelowane z przekonaniem, iż ludzie są przyjaźni i życzliwi ($r = 0,220$), zamieszkaniem w większym mieście ($r = 0,102$), ze starszym wiekiem ($r = 0,127$), wyższym wykształceniem ($r = 0,203$), podjęciem pracy ($r = 0,119$), pracą zgodną z kwalifikacjami ($r = 0,145$).

Oznacza to, iż zaufanie zwiększa się z wiekiem, czyli doświadczeniem życiowym, oraz wraz z wyższym wykształceniem. Praca na obczyźnie redukuje niepewność i wzmacnia ufność wśród badanych kobiet.

9.2. Zadowolenie z warunków życiowych w miejscu zamieszkania

Poziom zadowolenia z warunków życiowych w miejscu zamieszkania czy też jakość życia ukraińskich uchodźczyń wojennych mierzyliśmy specjalną skalą składającą się z dwunastu itemów z 5-punktową skalą Likerta (od bardzo niezadowolony – 1, do bardzo zadowolony – 5). Skala cechowała się dużą rzetelnością, na co wskazał współczynnik Alfa Cronbacha = 0,975.

Na wykresie 23 pokazany jest rozkład procentowy poszczególnych pozycji skali. Z analiz odpowiedzi wynika, iż uchodźczynie są głównie zadowolone z lokalnego transportu oraz stanu bezpieczeństwa. Przeciętne zadowolenie daje uchodźczynom edukacja własna i dzieci oraz sposób spędzania czasu wolnego. Podobnie są ocenione warunki mieszkaniowe. Niżej oceniono kontakty z Ukraińcami w Polsce i kontakty z rodziną w Ukrainie, najniżej zaś wynagrodzenie za pracę, sytuację finansową własnej rodziny czy też samą pracę.

W tabeli 2 został pokazany dokładny rozkład wartości średnich. Generalnie, jeśli przyjrzymy się ocenom na skali od 1 do 5, to widzimy, że uchodźczynie nisko oceniają swoją jakość życia. W skali ocen szkolnych nie jest to nawet pełne 3. Oznacza to, że opuszczenie Ukrainy ze względu na wybuch wojny – poza wojenną traumą – jest okupione dodatkowym stresem wynikającym z problemów powstałych w nowym miejscu zamieszkania.

Wystawione średnie oceny pokazują, że relatywnie lepiej oceniono warunki bezpieczeństwa i komunikacji w miejscu zamieszkania. Niżej – własną edukację respondentek, warunki mieszkaniowe oraz sposób spędzania czasu wolnego. Kontakty

IX. JAKOŚĆ ŻYCIA W AKTUALNYM MIEJSCU ZAMIESZKANIA

z Ukraińcami w Polsce uzyskały podobną, niską wartość średnią. Niższe oceny uzyskała edukacja dzieci, kontakty z rodziną w Ukrainie. Najniższe oceny uzyskała opieka zdrowotna, praca, sytuacja finansowa rodziny oraz wynagrodzenie za pracę.

Wykres 23. Ocena różnych aspektów warunków życiowych (w %)

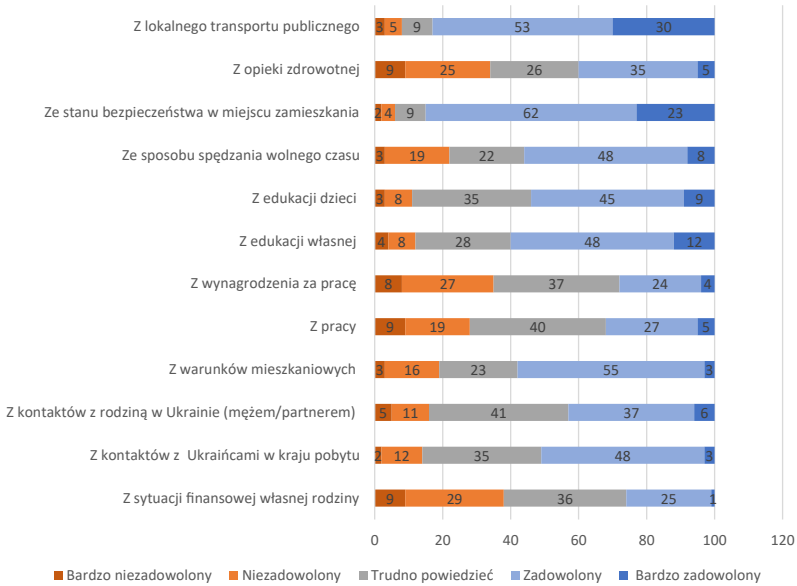

Tabela 2. Ocena różnych aspektów warunków życiowych – średnie oceny

Zmienne	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
Ze stanu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania	1	5	2,94	1,903
Z lokalnego transportu publicznego	1	5	2,91	1,934
Z edukacji własnej	1	5	2,55	1,767
Z warunków mieszkaniowych	1	5	2,52	1,700
Ze sposobu spędzania wolnego czasu	1	5	2,48	1,727

UCHODŹCZYNIIE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

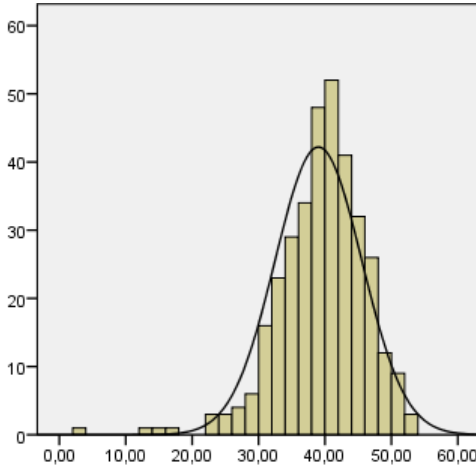
Zmienne	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
Z kontaktów z Ukraińcami w Polsce	1	5	2,48	1,637
Z edukacji dzieci	1	5	2,36	1,788
Z kontaktów z rodziną w Ukrainie	1	5	2,30	1,657
Z opieki zdrowotnej	1	5	2,19	1,611
Z pracy	1	5	2,10	1,607
Z sytuacji finansowej własnej rodziny	1	5	2,06	1,468
Z wynagrodzenia za pracę	1	5	1,93	1,512

Wartość wyższa odchylenia standardowego wskazuje, iż dwie pierwsze pozycje w tabeli 2 były niejednorodnie oceniane. Część respondentek oceniła te wymiary wysoko, a część nisko. Zaś niższa wartość odchylenia pokazuje, iż sytuacja finansowa oraz wynagrodzenie za pracę były ocenione jednoznacznie słabo.

Wniosek jest taki, iż bezpieczeństwo i komunikacja w miejscu zamieszkania są ocenione najlepiej. Najniżej oceniono sytuację materialną i sferę zawodową. W porównaniu do sytuacji materialnej uchodźczyń przed wojną obecna jest dużo gorsza, co może być odbierane jako degradacja zawodowa i społeczna.

Warto dodać, iż generalnie uchodźcy wojenni z Ukrainy przebywający za granicą (cała Europa) raczej dobrze oceniają warunki bytowe. Prawie połowa badanych uchodźców odczuwa komfort życia, 39% ma stosunek ambiwalentny, a 12% negatywnie ocenia życie za granicą. Głównie wskazują na bezpieczeństwo, ogólnie wysoki standard życia, wysoki poziom ochrony socjalnej, dostępną pomoc społeczną, bezpłatne kursy, edukację i sport dla uchodźców. Zwracają też uwagę na życzliwość ludzi, dobry transport, edukację, brak korupcji, sortowanie śmieci. W porównaniu do warunków życiowych w Ukrainie połowa badanych ocenia lepiej jakość życia w aktualnym miejscu zamieszkania, 1/3 uważa, iż są gorsze, a co piąty respondent twierdzi, iż są takie same jak w Ukrainie (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Wykres 24. Rozkład wartości skali jakości życia

W celu dalszych operacji statystycznych wszystkie pozycje skali zostały dodane do siebie i w ten sposób uzyskano rozkład dla całej badanej próby. Na histogramie (wykres 24) widoczne są statystyki próby. Średnia wartość $M = 39$, mediana $Me = 40$, dominanta $D = 40$, odchylenie standardowe $SD = 6,52$, wartość minimalna = 3, maksymalna = 53.

Dysponując syntetyczną miarą oceny jakości życia przez respondentki, poddaliśmy ją analizie korelacyjnej, aby zaobserwować czynniki wpływające na pozytywną ocenę jakości życia.

Analizy pokazały, iż im częściej uchodźczynie wyjeżdżały do Polski przed wybuchem wojny, tym lepiej oceniają swoje warunki pobytu w Polsce ($r = 0,195$). Wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie zadowolenie z pobytu w Polsce ($r = 0,137$). Wraz ze stopniem znajomości języka polskiego rośnie zadowolenie z warunków bytowych w naszym państwie ($r = 0,233$). Wraz z przekonaniem, iż ludzie są dla siebie życzliwi ($r = 0,181$), oraz wraz z zaufaniem osobowym ($r = 0,118$) rośnie jakość życia. Pojawia się też korelacja ujemna wśród kobiet posiadających dzieci w wieku 13–18 lat ($r = -0,120$). Oznaczać to może, iż problemy z dorastającymi nastolatkami mają negatywny wpływ na inne oceniane aspekty jakości życia w Polsce. Jakość życia jest też skorelowana ze stosunkiem miejscowej ludności do uchodźczyń ($r = 0,296$) oraz

stosunkiem respondentek do miejscowej ludności ($r = 0,311$), z podjęciem pracy ($r = 0,263$), posiadaniem pracy zgodnej z kwalifikacjami ($r = 0,284$).

Konkluzja jest zatem taka, iż lepiej się żyje w Polsce uchodźczyńom, które mają doświadczenie wcześniejszego pobytu w naszym kraju, mają wyższe wykształcenie i lepiej znają język polski. Istotny wpływ na ocenę jakości życia, a także zdolności adaptacyjnych ma „impuls zaufania”. On to sprawia, że ukraińskie kobiety pozytywnie oceniają swoją sytuację i pokładają ufność, iż dobrzy ludzie zawsze pomogą w rozwiązaniu problemów czy też trudnej sytuacji. Warto też pamiętać, iż przyjazd z dorastającymi nastolatkami nastrocza wielu problemów i jest poważnym obciążeniem dla samotnych matek, obniżającym jakość życia.

9.3. Postrzeganie wzajemnych relacji

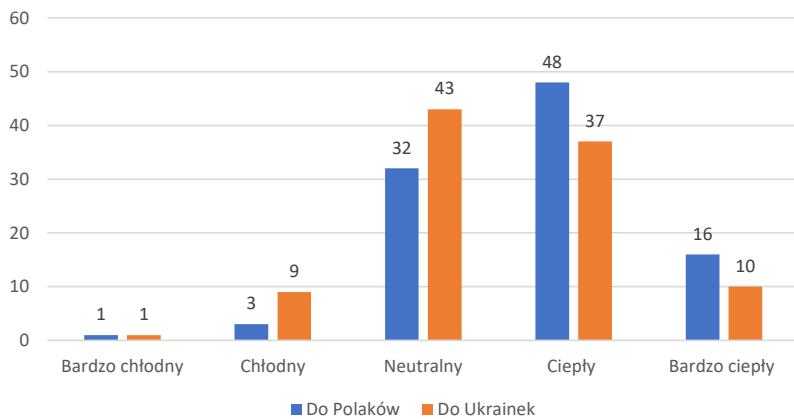
Integracja jest procesem dwukierunkowym. Oznacza to, że zmiany zachodzą zarówno wśród osób migrujących, jak i dotyczą także społeczności przyjmującej (Biernath 2008). Patrząc na ukraińskie uchodźczynie z tej perspektywy, należy przyrzeć się przestrzeni międzyludzkiej, czyli sieci wielorakich relacji między ludźmi: kontaktów społecznych, interakcji, stosunków społecznych, więzi społecznych (Sztompka 2020, s. 241) pomiędzy uchodźczyniami a miejscowym społeczeństwem.

Pozytywne i ciepłe kontakty z przedstawicielami polskiej społeczności będą sprzyjać szybszej i pełnej integracji, a negatywne relacje z otoczeniem społecznym mogą utrudniać integrację czy wręcz ją uniemożliwiać, prowadząc do separacji Ukrainek w Polsce.

Poniższy wykres 25 prezentuje wzajemne relacje społeczne między Polakami a uchodźczyniami wojennymi. Niebieskim kolorem oznaczono postawy badanych kobiet wobec mieszkańców miejscowości, w których przebywają. Żółty pokazuje postawy Polaków wobec uchodźczyń w ich ocenie i mniemaniu.

Dane na wykresie pokazują, iż niewiele ankietowanych kobiet ma negatywny stosunek do Polaków. Ponad 1/3 respondentek przyjmuje postawę obojętną wobec polskiej ludności, a prawie 2/3 deklaruje, że ma pozytywny stosunek do Polaków.

Wykres 25. Stosunek uchodźczyń do miejscowej ludności i ludności do uchodźczyń (w %)

Zestawione na wykresie dane pokazują, iż mniej więcej podobne postawy pojawiają się również wśród Polaków wobec uchodźczyń. Około 10% badanych zaobserwowało negatywny stosunek Polaków w stosunku do siebie. Większość jednak uważa, że ten stosunek jest neutralny albo pozytywny.

Na wykresie 25 widać podobieństwo postaw badanych kobiet wobec Polaków i przypisywanego Polakom stosunku wobec nich samych. Można w tym przypadku zaobserwować zjawisko jaźni odzwierciedlonej wg Charlesa H. Cooleya. Ludzie kształtują swoją jaźń, czyli wizję samego siebie i samoocenę, w oparciu o reakcje, jakie napotykają ze strony partnerów interakcji (Sztompka 2002, s. 80). Jeśli ktoś jest wrogo nastawiony do ludności przyjmującej, to będzie częściej dostrzegał przejawy wrogości wobec siebie, jeśli zaś ma pozytywne nastawienie, to będzie częściej widział w partnerze (grupie obcej) wyrazy sympatii.

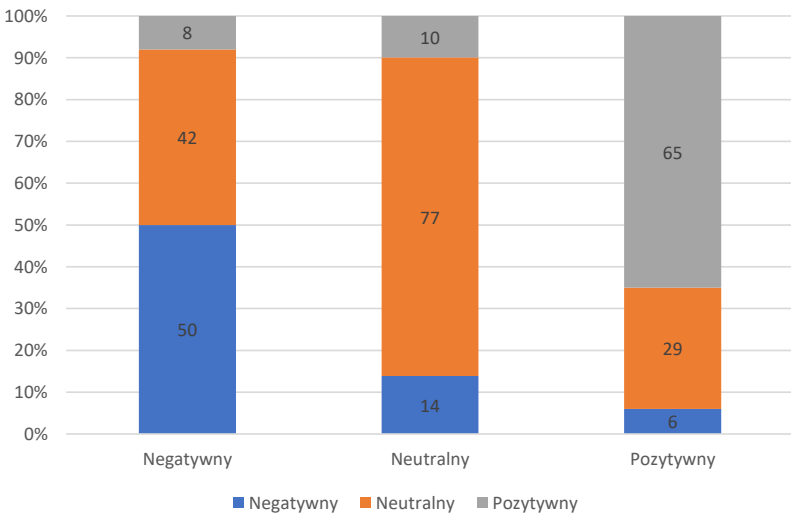
O istotnym statystycznie podobieństwie postaw mówią wyniki analizy dwuzmiennowej zaprezentowanej na wykresie 26.

Z danych wynika, iż jeśli uchodźczynie wojenna prezentowała negatywną postawę wobec Polaków, to częściej uważała, iż mieszkańcy miejscowości, w której zamieszkuje, są negatywnie lub neutralnie nastawieni do uchodźczyń.

Jeśli badana kobieta miała neutralny stosunek do miejscowej ludności, to na pytanie o stosunek ludności do uchodźców zaznaczała najczęściej, iż mają oni neutralny stosunek.

Z kolei wśród uchodźczyń deklarujących pozytywny stosunek do mieszkańców w ich miejscu zamieszkania najczęściej pojawia się przekonanie, iż Polacy darzą uchodźczynie wojenne pozytywnym stosunkiem bądź są neutralnie nastawieni.

Wykres 26. Wpływ stosunku uchodźczyń do Polaków na ocenę stosunku Polaków do uchodźczyń (w %)

Trudno w przypadku zaobserwowanej prawidłowości stwierdzić, co jest przyczyną, a co skutkiem. Czy pierwotny w tej postawie jest stosunek ludności polskiej do uchodźczyń czy też stosunek uchodźczyń do miejscowej ludności, a skutkiem tej postawy są oceny postaw Polaków wobec migrantek wojennych. Na podstawie sprzężenia zwrotnego może dochodzić do wzmacniania pozytywnych bądź negatywnych ocen.

Proces ten jest złożony, gdyż poza bieżącymi relacjami między dwiema grupami należy wziąć pod uwagę stereotypy na temat obu grup i perspektywę długiego trwania, czyli historię relacji polsko-ukraińskich (Błuszkowski 2003). Nie mniej istotne są też relacje polsko-ukraińskie na poziomie państwowym, a te są mniej koncyliacyjne niż miało to miejsce na początku wojny.

Pozytywne nastawienie miejscowej ludności wobec uchodźczyń (w ich odbiorze) jest skorelowane z zaufaniem ($r = 0,201$), przekonaniem, że ludzie są raczej przyjaźnie i życzliwie nastawieni do innych ($r = 0,257$), znajomością języka polskiego ($r = 0,223$), negatywnie z uczęszczaniem dziecka do polskiej szkoły ($r = -0,126$) oraz z posiadaniem dziecka w wieku 7–9 lat ($r = -0,115$), ze starszym wiekiem ($r = 0,161$), wyższym poziomem wykształcenia ($r = 0,121$), z posiadaniem pracy ($r = 0,122$), pracą zgodną z kwalifikacjami ($r = 0,174$).

Wyniki analizy korelacyjnej stosunku uchodźczyń do miejscowej ludności wskazały, iż wraz z zaufaniem osobowym pojawiają się cieplejsze uczucia wobec Polaków ($r = 0,151$) oraz z przekonaniem, że ludzie są raczej przyjaźnie i życzliwie nastawieni do innych ($r = 0,308$). Stosunek do miejscowej ludności jest skorelowany z oceną nastawienia miejscowej ludności do uchodźczyń w miejscu zamieszkania ($r = 0,567$). Bardziej pozytywne uczucia do miejscowych mają respondentki lepiej znające język polski ($r = 0,217$), mające więcej lat ($r = 0,177$), posiadające pracę ($r = 0,123$), mające pracę zgodną z kwalifikacjami ($r = 0,108$).

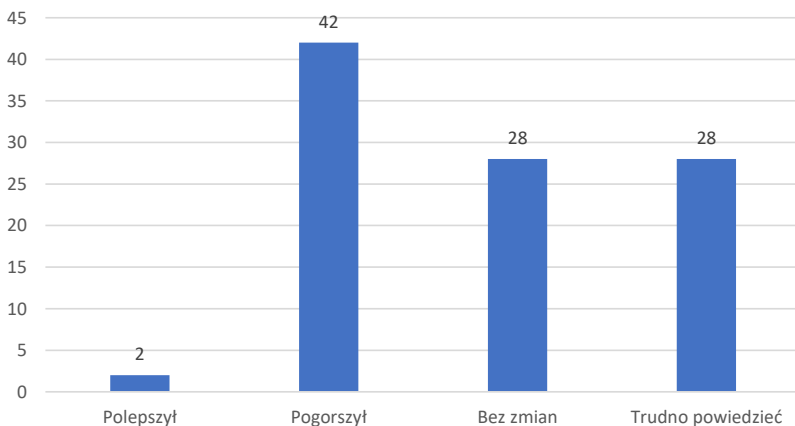
Na podstawie powyższych analiz można skonstatować, iż przestrzeń między uchodźczyniami a społecznością przyjmującą jest wypełniona pozytywnymi relacjami wtedy, gdy uchodźczynie doświadczają lepszej jakości życia, przebywają w Polsce już dłużej, zmieniły miejsce zamieszkania na bardziej korzystne, znają język polski i mają pracę zgodną z kwalifikacjami. Należy również pamiętać, iż poza czynnikami zewnętrznymi na postrzeganie relacji ma też wpływ „impuls zaufania” do drugiego człowieka. Optymiści w tym zakresie, czyli osoby zakładające, że ludzie są z natury życzliwi, częściej będą siebie oraz innych postrzegali w jaśniejszych kolorach.

9.4. Zmiana stosunku Polaków wobec uchodźców

Proces integracji jest zjawiskiem dynamicznym. Od dłuższego czasu jest w Polsce obserwowana przemiana relacji między migrantami a społecznością przyjmującą. Stosunek Polaków do uchodźców wojennych z Ukrainy ulega pogorszeniu (Długosz, Izdebska-Długosz 2023; *Zmniejsza się poparcie...* 2024).

Zapytaliśmy zatem uchodźczynie, czy odczuwają zmiany postaw polskiej ludności wobec siebie (wykres 27). Aż 42% respondentek wskazało, że stosunek ten w ostatnim czasie się pogorszył. Prawie 1/3 badanych kobiet stwierdziła, iż postawy Polaków wobec uchodźczyń wojennych nie uległy zmianie, oraz taki sam odsetek zadeklarował, że trudno ocenić społeczne nastroje w tym zakresie. Prawie nikt nie zauważył za to poprawy stosunku polskiego społeczeństwa wobec ukraińskich kobiet.

Wykres 27. Kierunek zmian postaw Polaków wobec ukraińskich uchodźców wojennych od czasu ich przyjazdu do Polski (w %)

Uzyskane wyniki są zgodne z przewidywaniami. Z jednej strony stosunek do uchodźców wojennych może być kształtowany przez procesy na poziomie makro, tj. przez relacje między władzami obu państw, które w ostatnich czasach uległy wyraź-

nemu pogorszeniu. Z drugiej strony na pogorszenie wzajemnych relacji ma wpływ konkurencja międzygrupowa o dostęp do zasobów (Długosz, Izdebska-Długosz 2023). Na ten fakt zwracają też uwagę Ukrainki pytane w badaniach jakościowych (Scovil 2024).

Na potrzeby analizy przekodowaliśmy odpowiedzi w taki sposób, że ta świadcząca o pogorszeniu się stosunku do uchodźców została oznaczona jako 1, a pozostałe odpowiedzi otrzymały znak 0.

Analiza korelacyjna pokazała, iż o pogorszeniu się stosunku do uchodźczyń częściej mówiły respondentki negatywnie nastawione do miejscowej ludności ($r = 0,169$), uważające, że miejscowa ludność ma negatywny stosunek do nich ($r = 0,307$), posiadające w Polsce dzieci poniżej 18 lat ($r = 0,334$), mające dzieci chodzące do polskiej szkoły ($r = 0,244$), mające dzieci uczące się w ukraińskiej szkole online ($r = 0,122$), obserwujące u swoich dzieci pogorszenie zachowania i nastrojów po przyjeździe do Polski ($r = 0,188$), przekonane, że ludzie nie są z natury życzliwi i przyjaźni ($r = 0,262$), dłużej uczące się języka polskiego ($r = 0,142$), w młodszym wieku ($r = 0,125$), negatywnie oceniające jakość życia ($r = -0,120$), mające pracę ($r = 0,152$).

Uzyskane wyniki mogą wskazywać, iż przekonanie na temat zmiany postawy miejscowej ludności – na negatywną wobec uchodźców – jest kształtowane w jakiejś mierze przez dzieci uchodźczyń. Być może szkoła stanowi rodzaj pasa transmisyjnego negatywnych postaw, które to matki obserwują u swoich dzieci. Stąd też ten negatywny stosunek rzutuje na obniżenie jakości życia. Potwierdzenie naszej interpretacji znajdujemy w wynikach badań jakościowych, wskazujących na pojawianie się trudności ukraińskich dzieci w środowisku szkolnym, gdzie są obiektem drwin i uprzedzeń ze strony innych uczniów. Dodatkowo brak biegłości w języku polskim stanowi barierę w komunikacji i często jest źródłem wykluczenia społecznego (Zyzik i in. 2023).

Duże znaczenie mają też postawy cyniczne, które w istotny sposób mogą wpływać na negatywną interpretację zachowania innych ludzi. Kwestia ta wymagałaby jednak dokładniejszego badania dzieci ukraińskich uczących się w polskich szkołach.

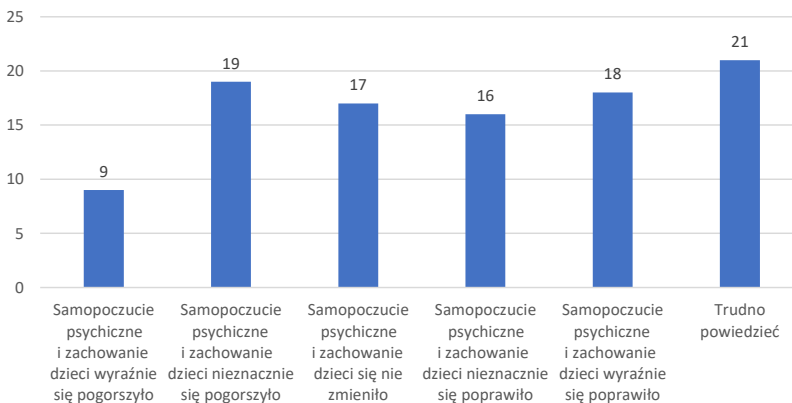
9.5. Problemy z adaptacją dzieci uchodźczyń

Wcześniejsze analizy pokazały, iż gorsze samopoczucie, a tym samym i zachowanie dzieci mają związek z wrażeniem uchodźczyń, że pogorszeniu uległa postawa wobec Ukraińców w społeczeństwie polskim. Można zakładać, iż rozdzielenie rodziny, zerwanie więzi z grupą rówieśniczą, przyjazd z matką do obcego kraju mogą być dla nastolatków stresujące i manifestować się różnymi negatywnymi zachowaniami. Dlatego też chcemy dokładniej przyjrzeć się sytuacji ukraińskich dzieci po przyjeździe do Polski.

Na wykresie pokazano odpowiedzi dotyczące oceny zachowań dzieci uchodźczyń po przyjeździe do Polski.

Prawie 1/3 badanych zaobserwowała pogorszenie się samopoczucia i zachowania swoich dzieci (wykres 28). Co piąta respondentka nie zauważyła żadnych zmian w zachowaniu dzieci. Ponad 1/3 badanych wskazała na poprawę zachowania swoich dzieci po przyjeździe. Co piąta ankietowana nie potrafiła ocenić zachowania swojego dziecka.

Wykres 28. Ocena zachowania ukraińskich dzieci po przyjeździe do Polski (w %)

Wyniki analiz pokazały, że nie można jednoznacznie ocenić reakcji ukraińskich dzieci na przyjazd do Polski. To zachowanie rozciąga się na kontinuum od pogorszenia się, poprzez brak zmia-

ny, aż po poprawę. W związku z tym przekodowaliśmy zmienną w ten sposób, że odpowiedź „trudno powiedzieć” oznaczyliśmy jako 0, natomiast niskie wartości oznaczają pogorszenie zachowania, a wyższe jego poprawę.

Analiza korelacyjna wykazała, że pozytywne zmiany w zachowaniu dzieci były skorelowane z posiadaniem dziecka w wieku 10–12 lat ($r = 0,141$), wyższym poziomem wykształcenia respondentek ($r = 0,130$), przekonaniem, że ludzie w większości są przyjaźni i życzliwi ($r = 0,148$), uczęszczaniem dziecka do polskiej szkoły ($r = 0,194$), negatywnie zaś z brakiem uczęszczania do szkoły ($r = -0,314$).

Konkluzja jest zatem taka, iż ukraińskim dzieciom przybyłym do Polski w pozytywnej adaptacji sprzyja młodszy wiek, uczęszczanie do polskiej szkoły, wyższe wykształcenie matki oraz jej optymizm. Być może starsze dzieci – znajdujące się w okresie dorastania, buntu – manifestują ten stan nieuczęszczaniem do polskiej szkoły.

X. RUCHLIWOŚĆ PRZESTRZENNA

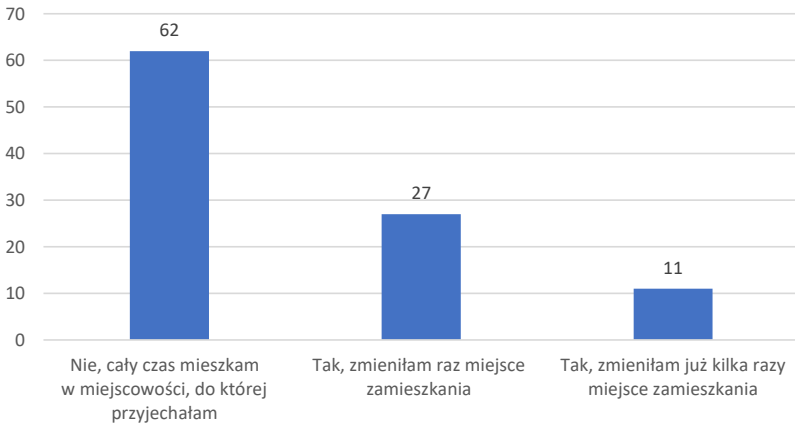
W niniejszych badaniach postanowiliśmy sprawdzić także ruchliwość przestrzenną uchodźczyń, czyli na ile, trafiając do Polski, pozostają one w jednym miejscu zamieszkania, a na ile zmieniają je ze względu na poszukiwanie lepszych warunków do życia.

10.1. Zmiany miejsca zamieszkania po przyjeździe do Polski

Z uzyskanych od respondentek odpowiedzi wynika, że większość badanych uchodźczyń wojennych mieszka w aktualnym miejscu zamieszkania od początku swojego przyjazdu do Polski. Prawie co trzecia uciekinierka wojenna zmieniała swoje miejsce zamieszkania, odkąd przybyła do naszego kraju, jeden raz. Co dziesiąta badana zmieniała miejsce pobytu w Polsce kilka razy. Analiza korelacyjna wskazuje, że im młodszy wiek, tym częściej respondentki zmieniały miejsce zamieszkania ($r = 0,156$).

Prawie 2/3 ukraińskich kobiet przybyłych do Polski zamieszkuje w obecnym miejscu zamieszkania od początku przyjazdu. Może to oznaczać, iż pierwotnie zastane warunki w nowym miejscu zamieszkania dla większości okazały się korzystne.

Wykres 29. Częstość zmiany miejsca zamieszkania po przyjeździe do Polski (w %)

10.2. Wyjazdy do Ukrainy w trakcie przybywania w Polsce

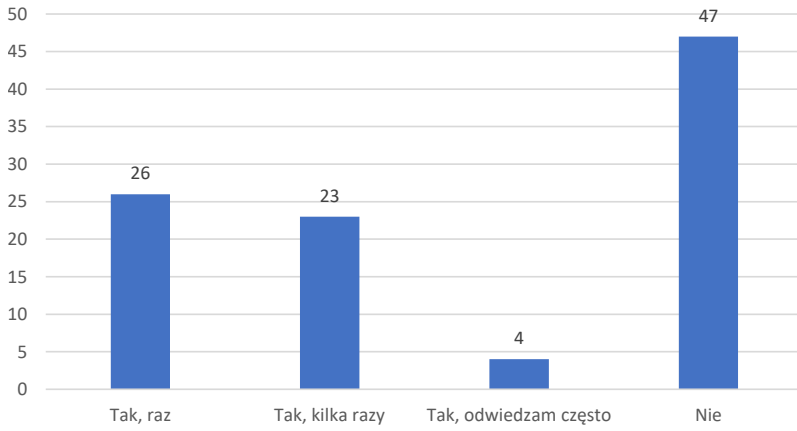
W związku z tym, że ukraińskie uchodźczynie wojenne przebywają dłuższy czas w naszym kraju, można się spodziewać, iż w trakcie pobytu w Polsce wracają na krótką chwilę do swoich rodzin do Ukrainy. Wartość omawianej zmiennej jest też istotna z tego powodu, że jak pokazują badania – uchodźcy nieodwiedzający Ukrainy w trakcie swojego pobytu za granicą są mniej skłonni do powrotu niż ci, którzy wyjeżdżali do swojej ojczyzny (Сологуб 2023).

Uzyskane na to pytanie odpowiedzi wskazują, iż połowa respondentek nie wyjeżdżała z Polski, zaś druga połowa udawała się z wizytą do swojej rodziny albo wyjeżdżała w celu załatwienia jakichś spraw urzędowych.

Analiza korelacyjna wykazała z kolei, że wyjazd respondentek był negatywnie skorelowany z posiadaniem dzieci w wieku zarówno 0–3 lat ($r = -0,112$), jak i 4–6 lat ($r = -0,151$). Zatem posiadanie mniejszych dzieci jest przeszkodą w opuszczeniu aktualnego miejsca zamieszkania.

X. RUCHLIWOŚĆ PRZESTRZENNA

Wykres 30. Wyjazdy respondentek do Ukrainy (w %)

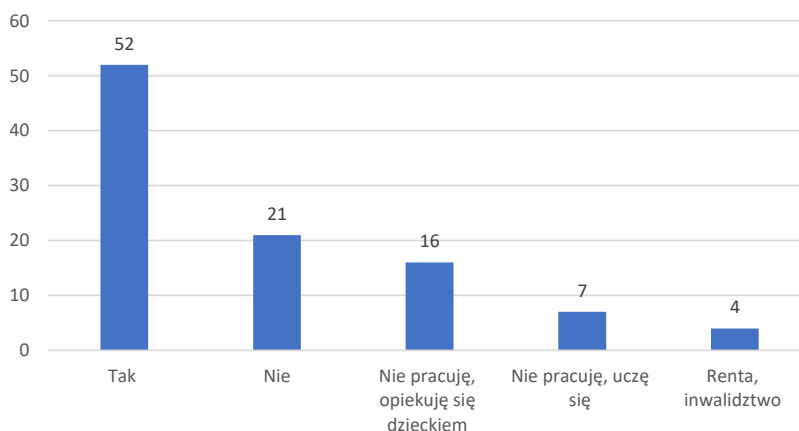

XI. PRACA

Praca i położenie uchodźczyń na rynku pracy stanowią jedno z ważniejszych markerów integracji. Zdobycie pracy, a jeszcze lepiej – uzyskanie zatrudnienia zgodnego z kwalifikacjami zwiększa szanse życiowe uchodźczyń. Z kolei brak pracy, praca poniżej kwalifikacji mogą ograniczać zdolności adaptacyjne oraz wywoływać frustrację i skłonić do powrotu na Ukrainę (Сологуб 2023).

Według uzyskanych informacji (wykres 31) ponad połowa uchodźczyń pracuje zawodowo w Polsce. Jest to wyraźnie duży wzrost w stosunku do badań z 2022 r., w których pracowało 18% badanych (Długosz i in. 2022). Niemal 1/3 respondentek nie pracuje. Wśród nich część zajmuje się dziećmi.

Wykres 31. Praca w Polsce (w %)

Praca stanowi główną kotwicę integracji w nowych warunkach społeczno-kulturowych. Brak pracy oznacza problemy finansowe i niższą jakość życia, co skłania uchodźców wojennych do powrotu na Ukrainę (Сологуб 2023).

Wysoki odsetek pracujących uchodźców wojennych potwierdzają też dane OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development), z których wynika, że w Polsce pracuje w wieku produkcyjnym 65% uciekinierów wojennych z Ukrainy. Mniej ich pracuje na Litwie 53%, w Czechach 51%, na Słowacji 34%, w Niemczech 18% (Zyzik i in. 2023).

Zatem pod względem pracy w Polsce łatwiej się integrować niż w sąsiednich państwach. Szczególnie dużą różnicę widać między wskaźnikiem zatrudnienia w Polsce i w Niemczech. Powyższa różnica może wynikać z dużych zasiłków socjalnych udzielonych uchodźcom przez Niemców, co może oznaczać, że „nie opłaca” się pracować. Istotna też jest kwestia językowa. Zdecydowanie trudniej jest nauczyć się języka niemieckiego niż polskiego, co może obniżać zdolność do zatrudnienia w Niemczech.

Analiza korelacyjna pokaże nam czynniki mające wpływ na znalezienie zatrudnienia przez uchodźczynię.

Dokładniejsze analizy pokazują, że częściej pracują uchodźczynie wojenne z dobrą znajomością języka (66%) niż te z przeciętną (39%) i złą (42%) ($r = 0,239$). Wiek respondentek był tu również istotny statystycznie ($r = 0,194$). W wieku do 24 lat pracowało ich 37%, w przedziale wiekowym 25–34 lata – 53%, w grupie 35–44 było to 57%, z kolei w grupie 45–54 odsetek ten wyniósł 58%, a powyżej 55 lat – 57%. Częściej pracowały kobiety bez najmłodszych dzieci (0–3 lata) – 57%, niż te z małymi dziećmi – 34% ($r = 0,158$). Częściej też pracowały respondentki, które wcześniej były dłużej w Polsce (80%), niż te, które nigdy nie były (44%) lub były krótko (58%) ($r = 0,176$). Częściej także pracowały kobiety, które odwiedzały Ukrainę często (78%) lub kilka razy (61%), niż te, które nie były w Ukrainie od czasu przyjazdu do Polski (51%) albo były jeden raz (41%) ($r = 0,178$).

Podjęciu pracy sprzyja zatem znajomość języka polskiego, starszy wiek, brak najmłodszych dzieci, wcześniejsze doświad-

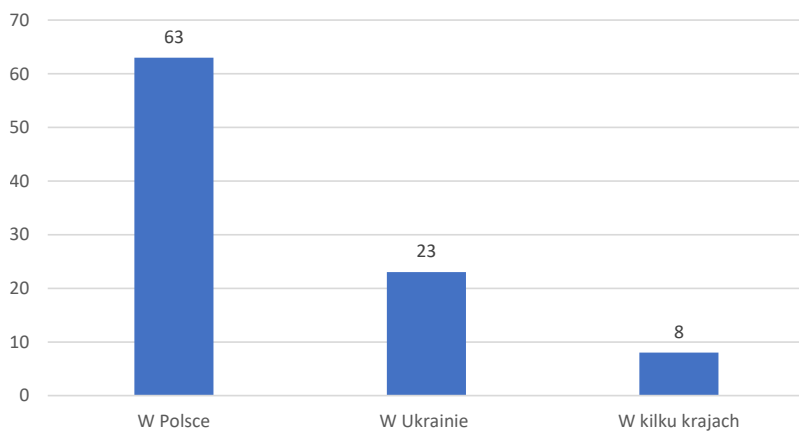
XI. PRACA

czenie pobytu w Polsce oraz mobilność cechująca się wyjazdami do Ukrainy w trakcie pobytu w Polsce.

11.1. Miejsce pracy

Większość badanych uchodźczyń wojennych deklarujących się jako pracujące wykonuje pracę w Polsce. Co piąta badana pracuje w Ukrainie, kilka osób jest też zatrudnionych w innych państwach. Zatrudnienie poza granicami naszego kraju ma charakter wirtualny, osoby będące w Polsce wykonują pracę zdalnie. Warto dodać, że podobne odsetki pracujących uchodźców z Ukrainy widnieją w raporcie NBP. Według tych badań w lipcu 2023 r. pracowało 62% uchodźców z Ukrainy (*Sytuacja życiowa...* 2023, s. 14).

Wykres 32. Miejsce pracy (w %)

Jak nietrudno się domyślić, możliwość pracy zdalnej poza aktualnym miejscem przebywania ma głównie klasa średnia, na co wskazują też korelacje. Pracę za granicą (Polski) mają kobiety lepiej wykształcone ($r = 0,268$), lepiej oceniające swoją sytuację materialną przed wojną ($r = 0,173$), zamieszkujące przed woj-

ną większe miasta ($r = 0,194$), jak również obecnie mieszkające w większych miastach ($r = 0,173$).

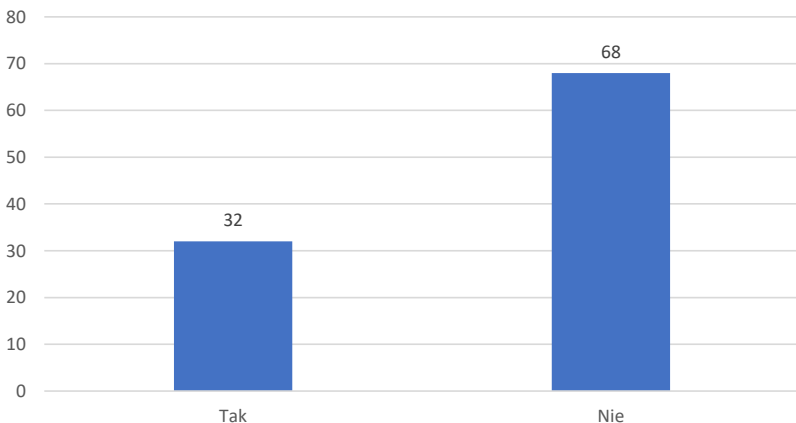
Uchodźczynie lepiej wykształcone, z wyższym statusem społecznym – czyli przedstawicielki ukraińskiej klasy średniej – częściej pracują zdalnie z Polski.

11.2. Praca zgodna z kwalifikacjami

Dobrym wskaźnikiem integracji ekonomicznej może być praca zgodna z kwalifikacjami (wykres 33). Kobiety pracujące w swoim zawodzie mogą mieć poczucie, że migracja przymusowa nie doprowadziła do degradacji ich statusu, co zazwyczaj się zdarza.

Z uzyskanych odpowiedzi wynika, iż tylko 1/3 badanych uchodźczyń ma pracę zgodną z kwalifikacjami. Natomiast 2/3 badanych kobiet pracuje poniżej swoich kwalifikacji, co jest zgodne z wynikami uzyskanymi przez NBP (*Sytuacja życiowa...* 2023, s. 15).

Wykres 33. Praca zgodna z kwalifikacjami (w %)

Na temat deklasacji zawodowej uchodźczyń możemy dowiedzieć się więcej, analizując odpowiedzi uzyskane na pytanie

otwarte, w których opisywano aktualnie wykonywaną pracę i tę przed wojną w Ukrainie. W odpowiedziach otrzymujemy dokładniejszy przegląd zawodowej degradacji: ze stanowiska kierowniczego (specjalistka od planowania) – sprzątaczką w sklepie; w Ukrainie kierowniczka sprzedaży, obecnie ogrodniczka; przed wojną dziennikarka, teraz wykonuje pracę fizyczną; w Ukrainie nauczycielka – pracuje w supermarkecie; przed wojną ekonomistka, teraz jest kucharką; ze stanowiska zarządzającej administracją – do sprzedającej bilety teraz.

Podobnie jak zarysowana powyżej wygląda sytuacja większości kobiet z Ukrainy przybyłych do Polski po wybuchu wojny w 2022 r. Części badanych uchodźczyń udało się dostać pracę w zawodzie. Są to głównie przedstawicielki oświaty, które znalazły zatrudnienie w edukacji z racji zapisywania się ukraińskich dzieci do polskich szkół.

Za pomocą analizy korelacyjnej szukaliśmy czynników sprzyjających znalezieniu pracy zgodnej z kwalifikacjami. Wyniki analizy wskazały, że:

- Częściej pracę zgodną z kwalifikacjami miały kobiety, które przybyły do Polski same (39%) bądź z rodzicami i dziećmi (37%), niż kobiety przyjeżdżające tylko z dziećmi i mężem (12%) lub tylko z dziećmi (29%) ($r = 0,126$).
- Częściej pracę zgodną z kwalifikacjami miały kobiety dobrze znające język polski (48%) niż te ze znajomością przeciętną (18%) oraz złą (18%) ($r = 0,311$).
- Posiadanie małych dzieci do lat 3 utrudnia podjęcie pracy zgodnej z wykształceniem. Wśród kobiet bez małych dzieci pracuje tak 36%, a wśród kobiet z małymi dziećmi – 12% ($r = 0,176$).
- Częściej pracę zgodną z kwalifikacjami mają kobiety, które wcześniej dłużej przebywały w Polsce (64%), niż te, które były kilka tygodni (50%), raz lub na kilka krótkich pobytów (41%) bądź nie były wcale (21%) ($r = 0,255$).
- Pracę zgodną z kwalifikacjami częściej miały uchodźczynie, które w trakcie pobytu w Polsce wyjeżdżały do Ukrainy często (67%), niż te wyjeżdżające jeden raz (24%) lub w ogóle (30%) czy też kilka razy (38%) ($r = 0,186$).

- Częściej pracę zgodną z kwalifikacjami miały kobiety z wyższym wykształceniem (36%) i średnim (22%) niż z zawodowym (0%) ($r=0,146$).

Wnioski są takie, że pracę zgodną z kwalifikacjami częściej miały uchodźczynie bez dzieci, dobrze znające język polski, mające wyższe wykształcenie, mające wcześniejsze doświadczenie pobytu w Polsce oraz częściej odwiedzające Ukrainę. Innymi słowy można stwierdzić, iż profesjonalistki mogły sobie pozwolić na odwiedziny rodziny, znajomych, gdyż miały odpowiednie środki i możliwości brania urlopów czy też miały bardziej elastyczny czas pracy.

11.3. Poszukiwanie pracy

Kolejne pytanie dotyczyło uchodźczyń wojennych, które nie pracowały w czasie badania. Pytaliśmy, czy są zainteresowane poszukiwaniem pracy w Polsce.

Wyniki analizy pokazują, że około 1/5 respondentek aktywnie szuka pracy. Ponad 1/3 zastanawia się nad poszukiwaniem pracy, a 40% nie zamierza poszukiwać pracy.

Dzięki analizie korelacyjnej możemy też ustalić, kto tej pracy poszukuje i jakie cechy sprzyjają aktywnej postawie na rynku pracy.

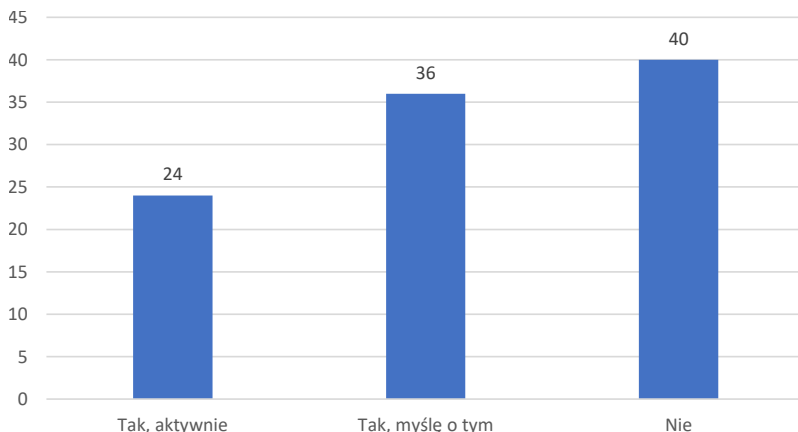
Wyniki analizy pokazują, że aktywnie poszukują pracy częściej kobiety bez małych dzieci (0–4 lata) (29%) niż matki z takimi dziećmi (9%) ($r = 0,160$). Uchodźczynie, które zmieniały miejsce zamieszkania kilka razy od czasu przyjazdu do Polski, częściej aktywnie poszukują pracy (37%) niż te, które zmieniały miejsce zamieszkania w Polsce raz (18%) lub w ogóle nie zmieniały (25%) ($r = 0,183$). Częściej aktywnie poszukują pracy kobiety z wyższym wykształceniem (28%) niż średnim (20%) i zawodowym (0%) ($r = 0,177$).

Do aktywnego poszukiwania pracy zatem częściej są skłonne kobiety bez małych dzieci, które mają wyższe wykształcenie i są mobilne podczas pobytu w Polsce. Opieka nad dziećmi częściej

XI. PRACA

skłania uchodźczynię do szukania pracy na część etatu lub takiej, gdzie można płynnie ustalać sobie grafik pracy.

Wykres 34. Poszukiwanie pracy (w %)

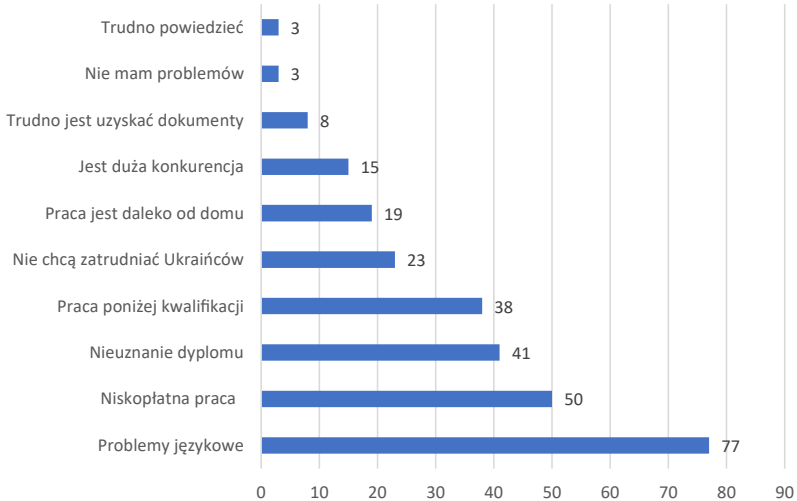

11.4. Bariery uniemożliwiające podjęcie pracy

Kolejne analizy poruszają problem barier uniemożliwiających podjęcie pracy w naszym kraju (wykres 35). Ponad 3/4 respondentek wskazało, iż główną barierą utrudniającą podjęcie pracy jest brak znajomości języka polskiego. Połowa respondentek wskazała, że napotyka oferty niskopłatnej pracy. Część respondentek zwróciła uwagę, iż polskie firmy i pracodawcy nie uznają dyplomów zdobytych w Ukrainie. Podobna liczebnie grupa wskazała, że oferowana praca jest poniżej kwalifikacji. Prawie co czwarta ankietowana twierdziła, że na rynku pracy nie chcą zatrudniać Ukraińców, a co piąta uchodźczyni zaznaczyła, iż miejsce pracy jest oddalone znacznie od domu. Podobne wnioski płyną z badań jakościowych realizowanych wśród uchodźczyń z Ukrainy (Zyzik i in. 2023).

Rzadziej wskazywano na problem związany z dużą konkurencją na rynku pracy czy kłopoty związane z uzyskaniem przez uchodźczynię odpowiednich dokumentów.

Wykres 35. Przeszkody utrudniające uzyskanie zatrudnienia (w %)

W kategorii odpowiedzi „inne” pojawiły się wpisy stwierdzające, że uchodźczynie nie mają z kim zostawić dzieci albo grafik pracy im nie odpowiada. Inna respondentka stwierdza, że z niskim wykształceniem po 9 klasach trudno jest znaleźć pracę. Ktoś inny zwraca uwagę na swój zbyt zaawansowany wiek. Jeszcze inna wypowiedź wskazuje na wewnętrzną konkurencję między Ukraińcami na polskim rynku pracy: sami Ukraińcy, nawet w wieku od 16 do 25 lat, „gryzą” się nawzajem.

Konkludując, badane uchodźczynie zwracają uwagę, że problem ze znalezieniem pracy wiąże się z brakiem znajomości języka polskiego oraz niską podażą dobrych ofert pracy (praca poniżej kwalifikacji i niskie wynagrodzenie). Problemem jest też poświadczanie kwalifikacji i wykształcenia w polskich instytucjach.

11.5. Typologia barier

Analiza czynnikowa pozwoliła na pogrupowanie wybranych odpowiedzi wskazujących na przeszkody w znalezieniu pracy na trzy kategorie. Pierwszy czynnik zawiera odpowiedzi wskazujące na takie bariery, jak: niskopłatna praca, praca poniżej kwalifikacji oraz praca oddalona od miejsca zamieszkania. Drugi czynnik jest ładowany przez odpowiedzi wskazujące na to, że pracodawcy nie chcą zatrudniać Ukraińców, panuje duża konkurencja na rynku pracy, występują problemy z przedłożeniem dokumentów. Ostatni, trzeci czynnik wskazuje na problemy językowe i nieuznanie dyplomu.

Tabela 3. Wyniki analizy czynnikowej na temat barier na rynku pracy

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III
Problemy językowe			0,665
Niskopłatna praca	0,777		
Nieuznanie dyplomu			0,633
Praca poniżej kwalifikacji	0,732		
Nie chcą zatrudniać Ukraińców		0,649	
Praca jest daleko od domu	0,415		
Jest duża konkurencja		0,643	
Trudno jest uzyskać dokumenty		0,643	

Na podstawie analizy korelacyjnej możemy zaobserwować, które zmienne są powiązane z wyspecyfikowanym typem barier na rynku pracy, wskazanych przez uchodźców.

Pierwszy czynnik akcentujący pracę niskiej jakości skorelowany był z miejscem zamieszkania ($r = 0,115$). Respondentki, które przed wojną mieszkały w większych miastach, częściej wskazywały na tego typu problemy. Uchodźczynie z dziećmi w wieku 13–18 lat również częściej sygnalizowały ten problem ($r = 0,115$).

Drugi czynnik pokazujący deficyt miejsc pracy na rynku, dyskryminację jest skorelowany z młodszym wiekiem ($r = 0,233$).

oraz niższym poziomem wykształcenia ($r = 0,128$). Analizy wskazują również na korelację ze stanem cywilnym ($r = 0,131$). Częściej na te przeszkody wskazywały samotne kobiety oraz żyjące w związku nieformalnym.

Trzeci czynnik wskazujący na brak umiejętności językowych, nieuznanie dyplomu skorelowany był z lepszą oceną warunków materialnych ($r = 0,136$), częstszym pobycem w Polsce przed wybuchem wojny ($r = 0,136$), nieznajomością języka ($r = 0,170$).

Generalnie brak wyższego wykształcenia, brak znajomości języka czy też wychowywanie dzieci są głównymi czynnikami utrudniającymi znalezienie pracy zgodnej z aspiracjami.

XII. PRAKTYKI SPOŁECZNE W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

Badacze integracji zakładają, iż integrację można określić jako stan lub proces polegający na tym, że odmienne – z punktu widzenia etniczno-kulturowych charakterystyk (tożsamości, religii, kultur) – jednostki lub grupy włączają się w społeczeństwo przyjmujące oraz uczestniczą w różnych obszarach jego życia. Odnosi się to nie tylko do kontaktów imigrantów ze społeczeństwem nowego kraju, ale i do przyjęcia przez nich podstawowych norm, wartości i instytucji społeczeństwa przyjmującego (Grzymała-Kazłowska, Łodziński 2008, s. 248).

Na poniższym wykresie zaprezentowano główne praktyki społeczne uchodźczyń wojennych w Polsce. Z danych wynika, iż 3/4 uchodźczyń deklaruje, że uczestniczyło w zajęciach językowych. Ponad 1/3 respondentek brała udział w wydarzeniach kulturalnych. Z kolei 1/3 badanych korzysta z grup wsparcia. Podobny odsetek deklaruje, że integruje się w miejscu pracy oraz angażuje w aktywność społeczną. Co czwarta badana kobieta uczestniczyła w kursach podnoszących kwalifikacje. Prawie co piąta ankietowana integrowała się poprzez nawiązywanie kontaktu w szkole oraz poprzez kontakt ze społecznością lokalną. Niewiele respondentek w ogóle nie integrowało się, a najmniej uczestniczyło w obrzędach religijnych.

Analiza czynnikowa pozwoliła pogrupować zaprezentowane formy integracji uchodźczyń wojennych z Ukrainy w dwie kategorie. Pierwsza kategoria praktyk jest reprezentowana przez nawiązanie kontaktu ze społecznością lokalną, integrację w miejscu pracy, uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych, korzystanie

UCHODŹCZYNIENIE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

z grup wsparcia, uczestnictwo w kursach zawodowych, kontakty z rodzicami w szkołach oraz uczestnictwo w grupach religijnych. Czynnikiem ten zawiera różnorodność aktywności będących wskaźnikami integracji uchodźczyń ze społeczeństwem przyjmującym.

Wykres 36. Praktyki społeczne uchodźczyń (w %)

Druga kategoria praktyk utworzona jest przez uczestnictwo w kursach językowych oraz słabiej przez uczestnictwo w grupach wsparcia. Czynnikiem ten jest negatywnie ładowany przez odpowiedź wskazującą na brak działań integracyjnych ze strony ankietowanych kobiet.

Tabela 4. Analiza czynnikowa praktyk społecznych uchodźczyń

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II
Nawiązywałam kontakt ze społecznością lokalną	0,638	
Integrowałam się w miejscu pracy	0,652	
Uczestniczyłam w wydarzeniach kulturalnych	0,653	
Korzystałam z grup wsparcia	0,378	0,352

XII. PRAKTYKI SPOŁECZNE W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II
Angażowałam się w aktywności społeczne (wolontariat, kluby lub organizacje)	0,559	
Uczestniczyłam w kursach podnoszących kwalifikacje językowe		0,813
Uczestniczyłam w kursach podnoszących kwalifikacje zawodowe	0,567	
Nawiązywałam kontakt z rodzicami dzieci w polskich szkołach lub przedszkolach	0,400	
Uczestniczyłam w obrzędach kultu religijnego	0,404	
Nie integrowałam się		-0,605

Analiza korelacyjna pierwszego czynnika pokazała, iż jest on skorelowany z wyższą oceną jakości życia ($r = 0,246$), dłuższym pobytem w Polsce przed wojną ($r = 0,211$), wyższym poziomem wykształcenia ($r = 0,192$), znajomością języka polskiego ($r = 0,334$), domniemanym pozytywnym stosunkiem ludności do uchodźców ($r = 0,211$), pozytywnym stosunkiem uchodźców do mieszkańców ($r = 0,183$), z zaufaniem do innych ($r = 0,142$), zaobserwowaną pozytywną zmianą zachowania dzieci po przybyciu do Polski ($r = 0,149$), wysyłaniem dzieci do szkoły w Polsce i w Ukrainie ($r = 0,109$). Analiza pokazała też, iż uchodźczynie z małymi dziećmi od 0 do 3 lat rzadziej niż przeciętnie uczestniczą w powyższych formach integracji ($r = -0,111$). Tak samo jest z kobietami, które nie pracują ($r = -0,311$) oraz pracują poniżej kwalifikacji ($r = -0,303$), oraz z tymi, które nie zmieniały miejsca zamieszkania po przybyciu do Polski ($r = -0,116$).

Praktyki społeczne sprzyjające integracji są związane z posiadaniem kapitału kulturowego (wyższe wykształcenie, znajomość języka) oraz zależą od klimatu więzi międzyludzkich i powodzenia na rynku pracy.

Drugi czynnik był skorelowany negatywnie z doświadczeniem pobytu przed wojną w Polsce ($r = -0,174$), z zamieszkiwaniem przed wojną w Ukrainie w większym mieście ($r = 0,209$), zamieszkiwaniem w Polsce w większym mieście ($r = 0,114$), ze starszym wiekiem ($r = 0,211$), wyższym wykształceniem ($r = 0,245$), lepszą oceną sytuacji materialnej przed wojną ($r = 0,130$), zaufaniem osobowym ($r = 0,124$). Skorelowany był negatywnie z posiadaniem pracy ($r = -0,210$), pracą zgodną z kwalifikacjami ($r = -0,138$).

Analogicznie jak w poprzednim czynniku, posiadanie dzieci do lat 3 było negatywnie skorelowane z tą formą integracji ($r = -0,179$).

Oznaczać to może, że strategię separacji wybierają osoby, które są w lepszej sytuacji materialnej oraz pochodzą z większych miast, a także mają wyższe wykształcenie. Generalnie posiadanie małego dziecka oraz brak pracy czy też praca poniżej kwalifikacji stanowią barierę w procesie integracji z polskim społeczeństwem.

XIII. PROBLEMY ŻYCIA CODZIENNEGO W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

Kolejna analiza dotyczy aktualnych problemów pojawiających się w miejscu zamieszkania uchodźczyń. Życie codzienne przynosi sporo wyzwań, z którymi ukraińskie kobiety muszą sobie radzić.

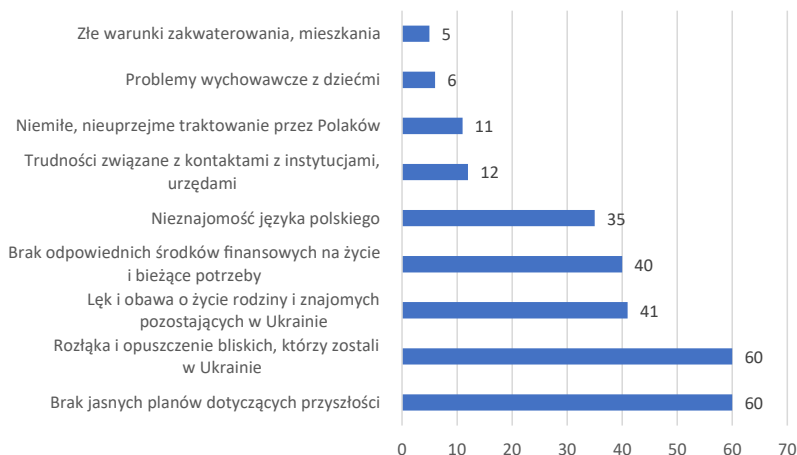
Na wykresie 37 przedstawiono rozkład odpowiedzi. Wynika z niego, iż uchodźczynie najczęściej narzekają na niemożność planowania własnej przyszłości. Z wcześniejszych analiz wynikało, że długość pobytu w Polsce jest uzależniona od zakończenia wojny, jednak tego nie da się przewidzieć, stąd brak możliwości czynienia jakichkolwiek bardziej dalekosiężnych planów może stanowić największy problem.

Większość uchodźczyń wskazuje też, iż dużym problemem jest rozłąka i opuszczenie bliskich, którzy zostali w Ukrainie. Z jednej strony wyjazd z Ukrainy pozwalał niejednokrotnie uratować życie i zdrowie. Z drugiej strony badane kobiety odczuwają tęsknotę za swoimi bliskimi. Z tym problemem związany jest także lęk i obawa o życie rodziny i znajomych pozostających w ogarniętej wojną Ukrainie.

Ponad 1/3 ankietowanych zwraca uwagę na nieznaną sobie języka polskiego. Brak znajomości języka może utrudniać funkcjonowanie ukraińskim kobietom w Polsce. W mniejszym stopniu problemem są kwestie związane z kontaktami z instytucjami, urzędami. Co jedenasta uchodźczynie wskazała, iż problemem jest nieuprzejme traktowanie przez Polaków. Kobiety rzadko wspominają o problemach wychowawczych z dziećmi bądź niekomfortowych warunkach zakwaterowania.

Główny problem ulokowany jest w sferze makro. Niemożność planowania przyszłości, którą w pierwszej kolejności przyniosła pandemia, została zintensyfikowana przez wojnę. Jest to wielka dysfunkcja, szczególnie dla klasy średniej – życie w swoistym zawieszaniu, z dnia na dzień.

Wykres 37. Problemy życia codziennego (w %)

Poza odpowiedziami na pytanie w formie zamkniętej pojawiły się też odpowiedzi w kategorii „inne”. Ankietowane kobiety pisały m.in. o tym, że życie w Polsce utrudnia bardzo drogi wynajem mieszkań. Inna respondentka zwraca uwagę na trudności ze znalezieniem pracy; jej poszukiwanie jest utrudnione przez problemy z dolnym odcinkiem kręgosłupa, które nie pozwalają na pracę fizyczną. Kolejna ankietowana pisała, że tęskni za Ukrainą.

Jedna z badanych stwierdziła, że w Ukrainie jest specjalistką z dwoma dyplomami wyższej uczelni, znajomością języków obcych i zdolnością do pracy intelektualnej, a w Polsce jest uchodźcą, tanią siłą roboczą bez możliwości rozwoju. Kolejna respondentka stwierdziła, że w Polsce trzeba „wszystko zaczynać od zera” – to budowanie życia i stabilności od samych podstaw; nie z wyboru. Inna badana wskazała, że córka nie potrafiła przystosować się do polskiej szkoły, choć w Ukrainie nie miała z tym problemów. Powodem było znęcanie się nad nią przez koleżankę.

XIII. PROBLEMY ŻYCIA CODZIENNEGO W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

Analiza czynnikowa pozwoliła pogrupować wybrane odpowiedzi dotyczące problemów, z jakimi stykają się uchodźczynie, w trzy czynniki.

Pierwszy czynnik łądzą takie odpowiedzi, jak: trudności związane z kontaktami z instytucjami, urzędami, niemiłe traktowanie przez Polaków, problemy wychowawcze z dziećmi, złe warunki zakwaterowania. Drugi wyróżniony czynnik składa się z następujących odpowiedzi: brak jasnych planów dotyczących przyszłości, rozłąka i opuszczenie bliskich, którzy są w Ukrainie, oraz lęk i obawa o życie rodziny i znajomych pozostawionych w Ukrainie. Trzeci czynnik tworzony jest przez odpowiedzi wskazujące na brak odpowiednich środków finansowych na życie i bieżące potrzeby oraz nieznaną języka polskiego.

Tabela 5. Wyniki analizy czynnikowej problemów życia codziennego

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III
Brak jasnych planów dotyczących przyszłości		0,517	
Rozłąka i opuszczenie bliskich, którzy zostali w Ukrainie		0,735	
Lęk i obawa o życie rodziny i znajomych pozostających w Ukrainie		0,736	
Brak odpowiednich środków finansowych na życie i bieżące potrzeby			0,516
Nieznaną języka polskiego			0,859
Trudności związane z kontaktami z instytucjami, urzędami	0,567		
Niemiłe, nieuprzejme traktowanie przez Polaków	0,758		
Problemy wychowawcze z dziećmi	0,557		
Złe warunki zakwaterowania, mieszkania	0,487		

Analiza korelacyjna pokazała, iż pierwszy czynnik wskazujący na problemy życia codziennego w Polsce był skorelowany z korzystaniem z pomocy psychologicznej ($r = 0,101$), stresem ($r = 0,252$), depresją ($r = 0,213$), lękiem ($r = 0,208$), negatywnie z jakością życia ($r = -0,217$), zamieszkiwaniem w większym mieście w Polsce ($r = 0,111$), domniemanym negatywnym stosunkiem miejscowej ludności do uchodźców ($r = 0,274$), negatywnym stosunkiem uchodźczyń do ludności ($r = 0,224$), pogorszeniem się stosunku miejscowych wobec uchodźczyń ($r = 0,217$).

Drugi czynnik nawiązujący do problemów związanych z planowaniem przyszłości był skorelowany z chęcią powrotu do Ukrainy ($r = 0,171$), zamieszkiwaniem w Polsce w większym mieście ($r = 0,138$), lepszą oceną osobistej sytuacji materialnej przed wojną ($r = 0,153$), niższym wiekiem ($r = 0,155$), wysyłaniem dziecka do szkoły w Polsce i w Ukrainie ($r = 0,140$), wyjazdami w trakcie pobytu w Polsce do Ukrainy ($r = 0,121$).

Trzeci czynnik, w którym pojawiło się ubóstwo i brak znajomości języka polskiego, był z kolei skorelowany negatywnie z oceną jakości życia ($r = -0,147$) i brakiem znajomości języka ($r = -0,262$), brakiem wyjazdów do Ukrainy w trakcie pobytu ($r = 0,129$), poszukiwaniem pracy ($r = 0,179$), brakiem pracy ($r = 0,157$), negatywnie z brakiem pracy zgodnej z kwalifikacjami ($r = -0,165$), brakiem wcześniejszego pobytu w Polsce ($r = 0,178$) oraz ze zmianami miejsca zamieszkania w Polsce ($r = 0,114$).

Wyniki analiz pokazują, iż problemy ze zdrowiem psychicznym, niższa jakość życia oraz niepowodzenie na rynku pracy mogą utrudniać integrację w polskim społeczeństwie.

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

Specjaliści od zdrowia psychicznego ostrzegali przed psychicznymi skutkami napaści zbrojnej Rosji na Ukrainę. Wskazywali, że mieszkańcy Ukrainy doświadczają „złożonej traumy”, wynikającej z wielokrotnej ekspozycji na traumę. Osoby te są stale narażone na kilka form traumy, m.in. na strach przed utratą życia i/lub wolności, żałobę, rozłąkę z rodziną, izolację społeczną, utrudnienia społeczne i wymuszoną migrację. Nawet jeśli narażenie to występuje w izolowanej formie, ma długoterminowe konsekwencje dla zdrowia psychicznego i fizycznego człowieka. Następstwa te obejmują zwiększone ryzyko wystąpienia zespołu stresu pourazowego, depresji i zaburzeń lękowych, a także dolegliwości fizycznych (Jawaid i in. 2022). Powyższe tezy potwierdzają wyniki badań. Uchodźcy proszeni o ocenę swojego stanu emocjonalnego przed wyjazdem z Ukrainy w większości odczuwali duży (73%) lub średni (18%) strach (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Pierwsze nasze badania prowadzone zaraz po przyjeździe ukraińskich uchodźców wojennych do Polski pokazały, że 3/4 z nich może mieć traumę wojenną mierzoną skalą RHS-15 (Długosz i in. 2022; Długosz 2022a; Długosz 2023). Kondycja psychiczna badanych Ukraińców w tamtym czasie była zła.

Dzisiaj wcale nie jest ona lepsza, na co zwracają uwagę badacze, którzy obserwują uchodźców na rynku pracy w Polsce (Zyzik i in. 2023), dzieci ukraińskich uchodźców wojennych w polskich szkołach (Centrone i in. 2023) czy ukraińskich uchodźców za granicą (*Ukrainians Abroad...* 2023). Słaba kondycja psychiczna uchodźców to bodajże największy problem, jaki może utrudniać

integrację. Z jednej strony pojawiają się symptomy traumy wojennej, z drugiej – problemy ze stresorami dnia codziennego. Do tego należy jeszcze dodać brak stabilizacji i niepewność związaną z przyszłością. Wyniki badań wskazują, że życiu uchodźców za granicą towarzyszy cała gama negatywnych emocji, począwszy od tęsknoty za rodziną i domem, a skończywszy na poczuciu winy i utraty godności. Emocje te są potężną siłą zmuszającą Ukraińców do powrotu do domu. Aż 62% podjęło decyzję o powrocie na podstawie emocji (*Ukrainians Abroad...* 2023).

W związku z powyższym można postawić hipotezę, że kondycja psychiczna, rezyliencja, umiejętność radzenia sobie z negatywnymi emocjami – mogą być kluczowe dla udanej integracji. Dlatego też chcemy się dokładniej przyjrzeć zdrowiu psychicznemu za pomocą odpowiednich narzędzi.

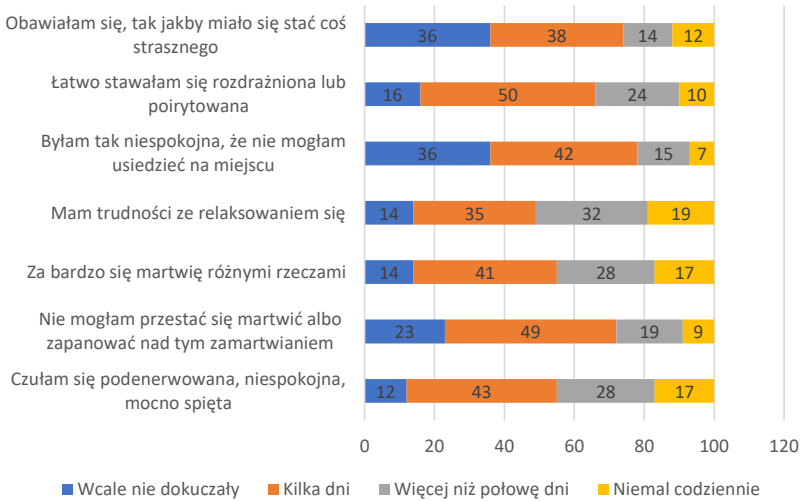
14.1. Lęk

Do diagnozy zdrowia psychicznego uchodźczyń została wykorzystana skala GAD-7 stosowana do oceny nasilenia objawów lęku oraz do badania przesiewowego w kierunku zaburzenia lękowego uogólnionego (GAD – Generalized Anxiety Disorder) (Spitzer i in. 2006).

Z rozkładu poszczególnych pozycji skali wynika (wykres 38), że uchodźczynie zmagają się najczęściej z zamartwianiem się różnymi rzeczami oraz miały trudności ze zrelaksowaniem się. Relatywnie częściej też pojawiało się wśród nich podenerwowanie, niepokój, stan napięcia. Pozostałe symptomy lęku występowały rzadziej wśród ankietowanych kobiet.

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

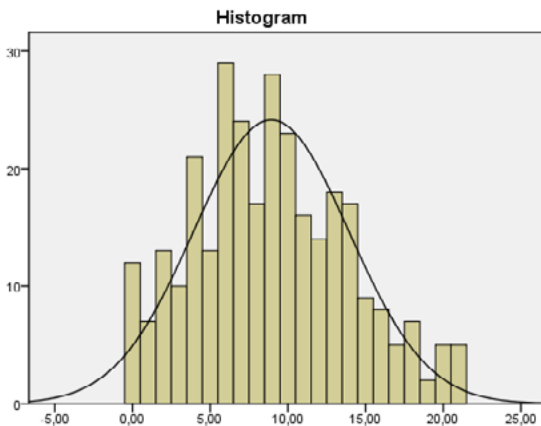
Wykres 38. Rozkład pozycji skali GAD-7 (w %)

Biorąc pod uwagę stosowaną skalę, należy zwrócić uwagę na jej wysokie parametry psychometryczne. Rzetelność skali mierzona za pomocą Alfa Cronbacha wyniosła 0,893.

W badanej zbiorowości uzyskano na skali lęku średni wynik $M = 8,92$, odchylenie standardowe $SD = 5,00$. Na wykresie 39 widać, że rozkład wartości skali zbliżony jest do rozkładu normalnego.

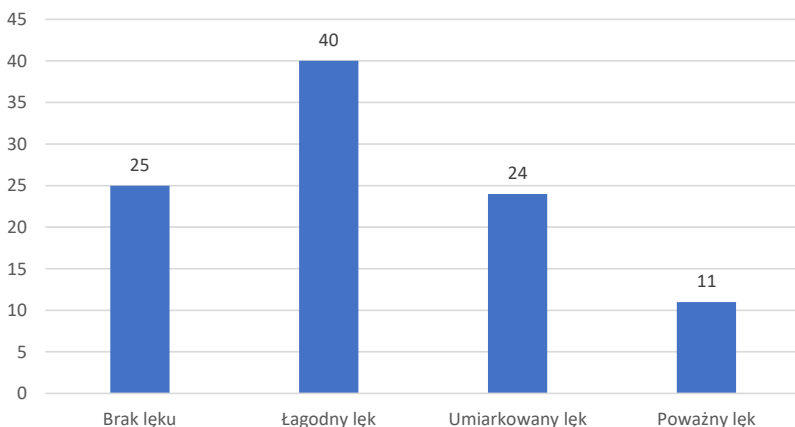
Wykres 39. Rozkład wartości skali GAD-7

Wykorzystywana do pomiaru lęku skala posiada różne przedziały pozwalające na analizę poziomu zaburzeń badanej zbiorowości uchodźczyń. Wartości od 0 do 4 znamionują brak lęku, w przedziale 5–9 to łagodny lęk, 10–14 – umiarkowany, 15–21 – poważny lęk.

Z uzyskanych danych wynika (wykres 40), że co czwarta badana jest pozbawiona symptomów lękowych, 40% cechuje łagodny lęk, co czwarta ankietowana doświadcza umiarkowanego lęku, a co dziesiątej dotyka poważny lęk. Według przyjętych kryteriów (10 punktów i więcej) 44% respondentek może mieć problem z zespołem lęku uogólnionego.

Wykres 40. Poziom lęku według GAD-7 (w %)

Można zatem stwierdzić, iż 3/4 uchodźczyń objawia zaburzenia lękowe, które mogą być następstwami traumy wojennej – choć nie tylko; życie w odmiennym pod wieloma względami kraju, którego nie wybrało się samemu na miejsce pobytu, konieczność budowania od nowa rzeczywistości swojej i dzieci oraz tworzenia względnej stabilizacji w sytuacji nieobecności współmałżonka – już chociażby te czynniki mogą powodować przewlekły stres skutkujący występowaniem lęku, zaś nadmierne lęk może w znaczny sposób utrudniać działania adaptacyjne. Mamy tu więc do czynienia ze sprzężeniem zwrotnym.

Analiza korelacyjna pokazuje, że wyższe wartości na skali lęku były skorelowane z przekonaniem, iż ludzie nie są dla siebie mili

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

i przyjaźni ($r = 0,138$), z negatywnym stosunkiem uchodźczyń do ludności w miejscu zamieszkania ($r = 0,114$), domniemanym negatywnym stosunkiem Polaków do uchodźczyń ($r = 0,134$), niższą oceną jakości życia ($r = 0,276$), z pogorszeniem się stosunku do uchodźców miejscowej ludności ($r = 0,188$). Wyższy lęk był skorelowany z poszukiwaniem pracy ($r = 0,182$).

Wniosek może być więc taki, że lęk jest związany z relacjami międzyludzkimi i postrzeganiem ich jakości. Lęk wiąże się z negatywnym nastawieniem do ludzi wokół i uniemożliwia nawiązywanie wartościowych, pozytywnych relacji, które z kolei wpłynęłyby na zmianę postrzegania otoczenia. Ujawnia się zatem tutaj lękowe sprzężenie zwrotne, błędne koło lęku.

Poza kontekstem relacyjnym widoczny jest też kontekst integracyjny. Wyższy poziom lęku dostrzegalny jest u uchodźczyń gorzej oceniających jakość życia oraz poszukujących pracy, czyli tych osób, których sytuacja życiowa może być jeszcze bardziej niepewna i niestała.

14.2. Depresja

Obok lęku częstym symptomem towarzyszącym traumie wojennej jest depresja. Maria Orwid (2007, s. 124) uważa, że wraz z zakończeniem się stresogennej sytuacji pozostaje po niej wyczerpanie, zmęczenie i brak motywacji do działania, czyli zmęczenie post-traumatyczne.

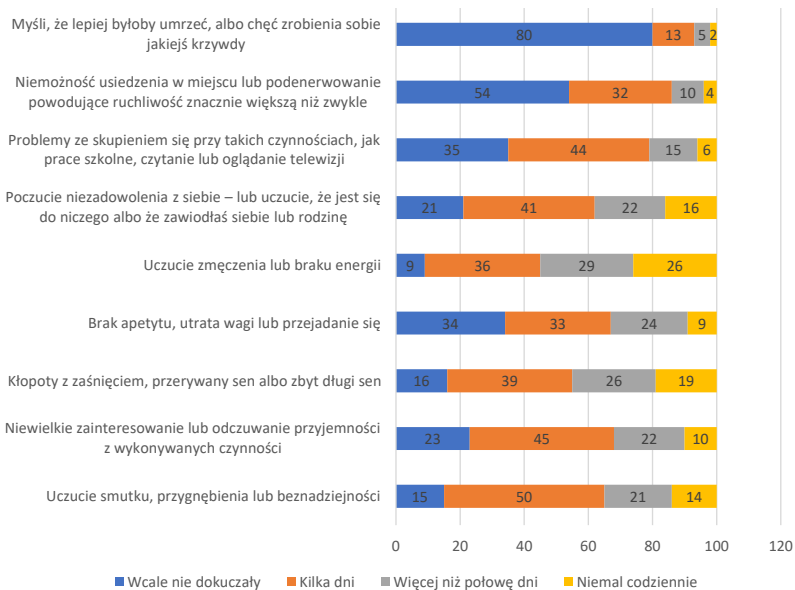
Dlatego też wykorzystaliśmy w diagnozie zdrowia psychicznego skalę do pomiaru depresji PHQ-9 (Kroenke i in. 2001). Rzeczność skali mierzona wskaźnikiem Alfa Cronbacha wyniosła 0,894. W badanej zbiorowości uchodźczyń uzyskano na skali depresji wyniki dla średniej $M = 9,92$, dla odchylenia standardowego $SD = 5,88$.

Biorąc pod uwagę rozkład odpowiedzi na poszczególne pozycje skali (wykres 41), widzimy, że uchodźczyniom wojennym z Ukrainy dolegają głównie poczucie zmęczenia, brak energii

UCHODŹCZYNIENIE WOJENNE Z UKRAINY – DWA LATA OD INWAZJI

oraz kłopoty z zaśnięciem. Rzadziej występuje niezadowolenie z siebie, brak apetytu oraz uczucie smutku czy brak odczuwania przyjemności z wykonywanych czynności. Sporadycznie respondentki mają kłopoty ze skupieniem, dostrzegają u siebie niemożność usiedzenia w miejscu czy też występowanie myśli samobójczych.

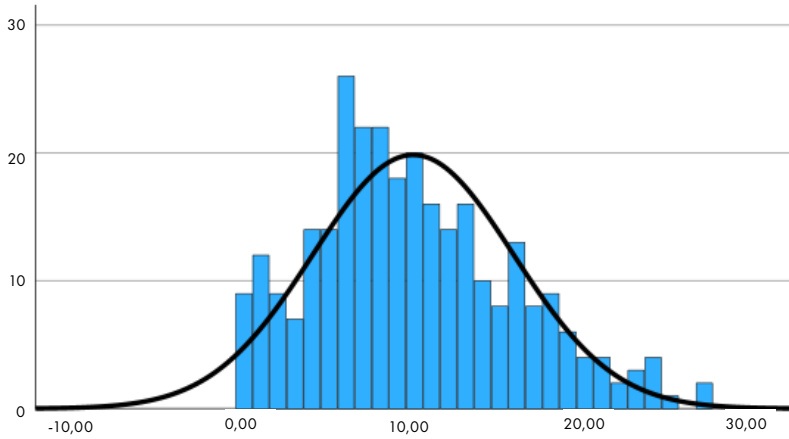
Wykres 41. Rozkład wartości pozycji skali PHQ-9 (w %)

Na histogramie (wykres 42) przedstawiono dokładny wynik uzyskany przez ukraińskie kobiety na skali PHQ-9. Minimalna wartość to 0, maksymalna 27. Mediana wyniosła 9, dominanta 6. Rozkład na skali depresji jest zbliżony do rozkładu normalnego.

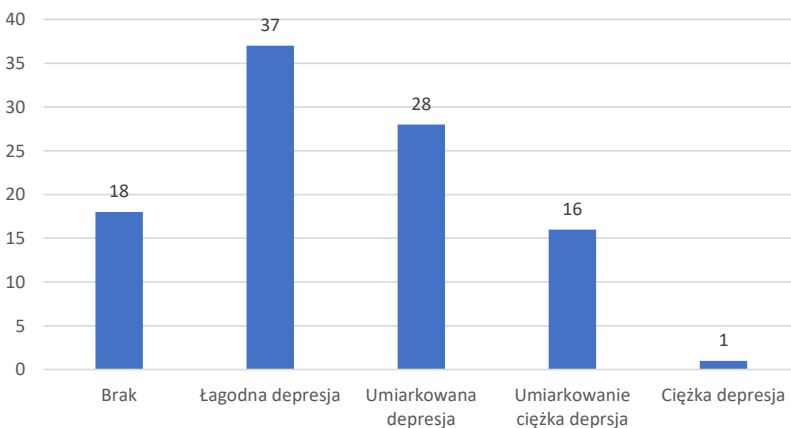
XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

Wykres 42. Rozkład wartości skali PHQ-9

Na kolejnym rysunku (wykres 43) zaprezentowano rozkład odpowiedzi, który uwzględnia punkty odcięcia stopniujące różny poziom nasilenia dolegliwości depresyjnych. Prawie co piąta badana kobieta nie miała zaburzeń depresyjnych. Łagodną depresję zdiagnozowano u 37% respondentek. Prawie co trzecia uchodźczyni miała umiarkowaną depresję, a ciężką depresję miało 17% badanych.

Wykres 43. Poziom depresji według PHQ-9 (w %)

Według przyjętych kryteriów punkt odcięcia do przesiewowej diagnozy depresji wynosi 12. Powyżej tej wartości diagnozuje się depresję (Kokoszka i in. 2016). W badanej grupie 37% można zaliczyć do grupy zagrożonej depresją.

Zaburzenia depresyjne były mocno skorelowane z lękiem ($r = 0,798$), podejmowaniem pracy poniżej kwalifikacji ($r = 0,156$), poszukiwaniem pracy ($r = 0,205$), przekonaniem, że pogorszył się stosunek miejscowej ludności do uchodźczyń ($r = 0,258$).

Skala depresji była negatywnie skorelowana z przekonaniem, że ludzie są życzliwi i przyjaźni wobec siebie ($r = -0,168$), z posiadaniem dzieci do lat 3 ($r = -0,134$), z jakością życia ($r = -0,353$), z nastawieniem uchodźczyń do miejscowej ludności ($r = -0,189$), z postrzeganym stosunkiem miejscowej ludności do uchodźczyń ($r = -0,170$).

Można zatem konkludować, że czynnikami sprzyjającymi pojawieniu się depresji są: posiadanie negatywnego przekonania na temat natury ludzkiej, obniżona jakość życia, praca poniżej kwalifikacji oraz poszukiwanie pracy. Negatywny kontekst relacji między uchodźczyniami a miejscową ludnością sprzyja depresji, zaś posiadanie małych dzieci chroni przed depresją.

14.3. Stres

Z jednej strony na kondycję psychiczną uchodźczyń wpływ ma trauma wojenna, której doświadczyły po wybuchu wojny (Długosz 2022a; Długosz 2023). Z drugiej strony przyjazd do innego kraju samotnie bądź tylko z dziećmi, odnalezienie się w nowych warunkach i próby przystosowania do nowej sytuacji mogą być – jak już wspomnieliśmy wyżej – źródłem dużego stresu (Jain i in. 2022).

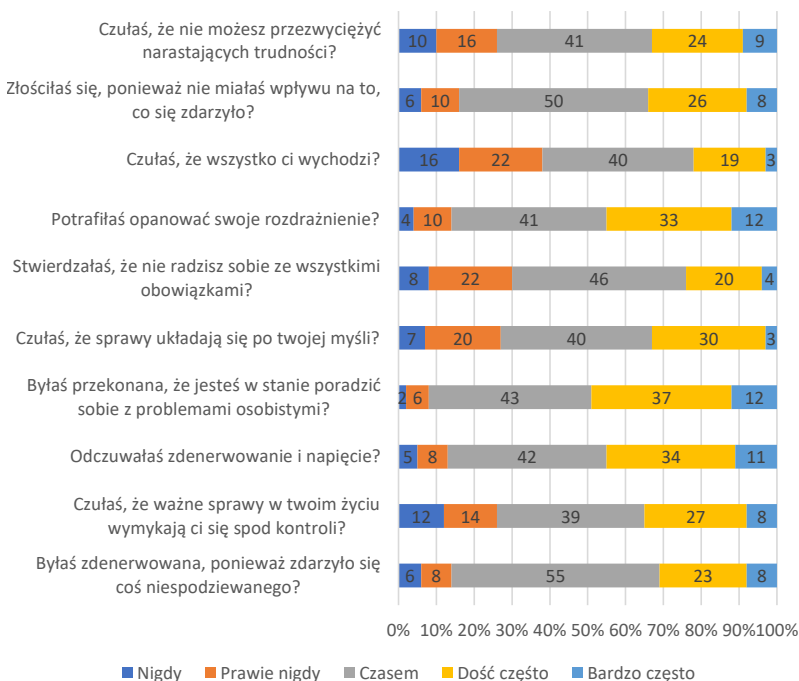
W związku z powyższym postanowiliśmy eksplorować napięcia, których mogą doświadczać ukraińskie uchodźczynie, za pomocą skali PSS-10 (Perceived Stress Scale) (Cohen i in. 1983; Вельдбрехт, Тавровецька 2022). Pozwala ona ocenić różne subiektywne

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

odczucia i myśli związane z odczuwaniem stresu. Składa się z 10 pytań, na które respondenci odpowiadały w 5-stopniowej skali od 0 (nigdy) do 4 (bardzo często). W przypadku odpowiedzi na cztery pytania należało dokonać odwrócenia skali.

Z odpowiedzi uzyskanych na skali PSS-10 (wykres 44) wynika, iż uchodźczynie twierdziły najczęściej, że są w stanie poradzić sobie z problemami osobistymi i choć odczuwają zdenerwowanie i napięcie, to potrafią opanować swoje rozdrażnienie. Rzadziej wybierano zdenerwowanie z powodu niespodziewanych zdarzeń, odczucie, że ważne sprawy w życiu wymykają się spod kontroli, złość ze względu na brak kontroli wydarzeń. Jeszcze rzadziej, zdaniem badanych, dochodziło do nieradzenia sobie z obowiązkami. Podobnie rzadko jednak wybierano odpowiedź, że wszystko się udaje, wychodzi.

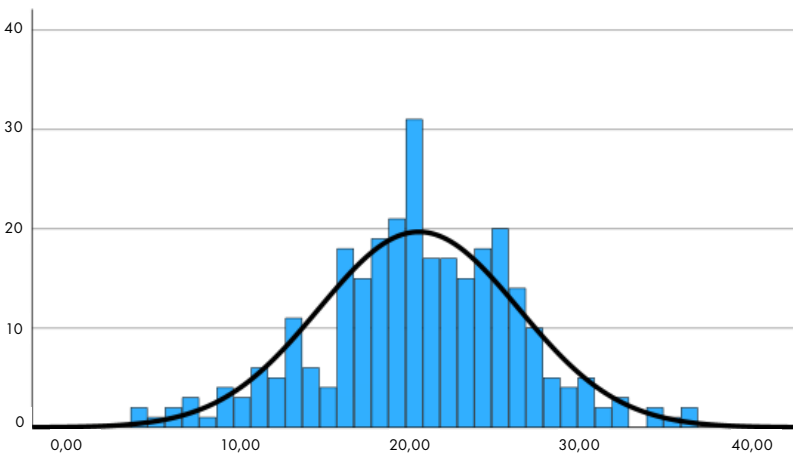
Wykres 44. Rozkład wartości pozycji skali PSS-10 (w %)

Zsumowany wynik poszczególnych pozycji skali, uwzględniający też odwrócenie pozycji w przypadku czterech pytań, był zbliżony do rozkładu normalnego, co widać na histogramie (wykres 45).

Minimalna wartość na skali to 4, a maksymalna 36. Średnia $M = 20,27$, odchylenie standardowe $SD = 5,81$. Dominanta wyniosła $D = 20$, mediana także $Me = 20$.

Wykres 45. Rozkład wartości skali PSS-10

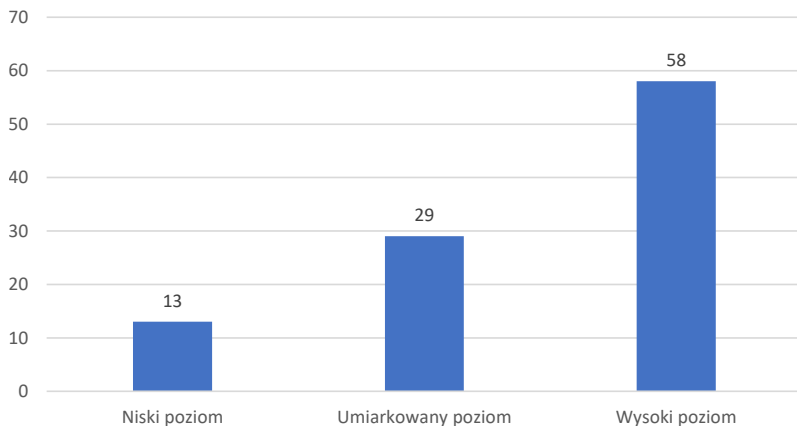

Biorąc pod uwagę punkty odcięcia, uzyskujemy następujące kategorie stresu: wynik między 20 a 40 świadczy o wysokim poziomie stresu, z zakresu 14–19 o umiarkowanym, a 0–13 o niskim.

Uwzględniając powyższe kryteria, widzimy (wykres 46), że niskie natężenie stresu dotyczyło tylko co trzynastej respondentki. Umiarkowany poziom stresu obserwowano u 1/3 badanych kobiet, a wysoki poziom stresu dotyczył ponad połowy respondentek.

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

Wykres 46. Poziom stresu według PSS-10 (w %)

Dzięki analizie korelacyjnej ustaliliśmy czynniki ryzyka wysokiego stresu wśród uchodźczyń wojennych. Z analiz wynika, że poziom stresu jest skorelowany z lękiem ($r = 0,616$), depresją ($r = 0,675$). Stresowi towarzyszą pozostałe zaburzenia psychiczne, o których już pisaliśmy. Wyższy poziom stresu jest skorelowany z negatywną oceną jakości życia ($r = -0,364$), przekonaniem, że ludzie nie są życzliwi i mili dla siebie nawzajem ($r = -0,191$), negatywnym stosunkiem uchodźczyń wobec miejscowej ludności ($r = -0,219$), odczuciem, że mieszkańcy są negatywnie nastawieni do uchodźców ($r = -0,221$), przekonaniem o pogorszeniu się stosunku Polaków wobec uchodźczyń ($r = 0,186$). Stres rośnie wśród uchodźczyń mających pracę poniżej kwalifikacji ($r = -0,217$), niepracujących ($r = 0,155$) oraz tych, które poszukują pracy ($r = 0,263$).

Konkluzja jest zatem następująca: większemu stresowi wśród badanych sprzyja negatywny kontekst relacji między uchodźczyniami a społecznością przyjmującą. Niska jakość życia – czyli także problemy z integracją, co jest widoczne w przypadku pozycji kobiet na rynku pracy – wzmaga wśród badanych odczucia intensywności stresu.

14.4. Radzenie sobie ze stresem

Na zakończenie analizy problematyki zdrowia psychicznego podjąć należy zagadnienie strategii radzenia sobie ze stresem czy też trudną sytuacją. Do pomiaru radzenia sobie ze stresem zastosowaliśmy skalę, którą wykorzystywaliśmy też w pierwszych badaniach uchodźców (Długosz i in. 2022; Długosz 2023).

W psychologii wyróżnia się dwie podstawowe strategie radzenia sobie ze stresem: aktywność skierowaną na rozwiązanie problemu powodującego stres oraz aktywność skierowaną na regulację emocji z nim związanych. W pierwszym przypadku działania zmierzają do zmiany sytuacji, usunięcia przeszkody bądź wyeliminowania jej przyczyn. W drugim przypadku zmierzają do poprawy samopoczucia, nastroju, uwolnienia się od negatywnych emocji strachu, gniewu, smutku wywołanych sytuacją stresową (Łosiak 2008). W zakresie tych działań pojawia się konfrontacyjne radzenie sobie, dystansowanie się, samokontrola, poszukiwanie wsparcia społecznego, przyjmowanie odpowiedzialności, ucieczka – unikanie, planowe rozwiązywanie problemu, pozytywne przewartościowanie (Lazarus, Folkman 1984).

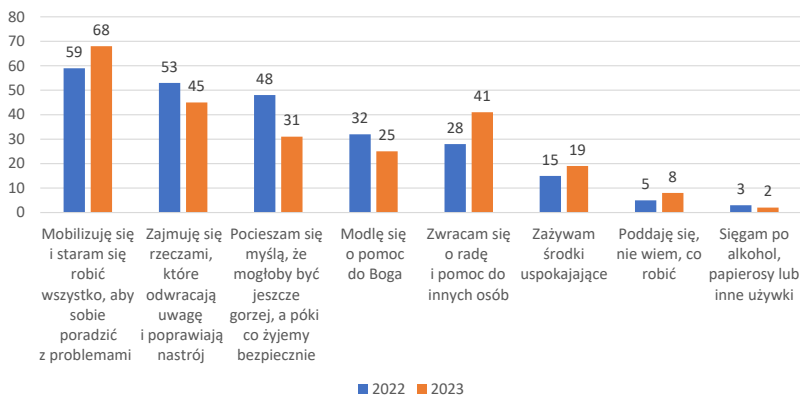
Skala zastosowana do pomiaru reakcji na trudne sytuacje życiowe została zapożyczona z badań *Diagnoza Społeczna* (Czapieński, Panek 2015, s. 268). O zadaniowym reagowaniu na trudne sytuacje życiowe świadczyły odpowiedzi: „zwracam się o radę i pomoc do innych ludzi” oraz „mobilizuję się i przystępuję do działania”. Na emocjonalne strategie radzenia sobie z trudnościami wskazywały odpowiedzi: „sięgam po alkohol”, „pocieszam się myślą, że mogło być jeszcze gorzej lub że innym jest jeszcze gorzej”, „zażywam środki uspokajające”, „modłę się o pomoc do Boga”, „zajmuję się innymi rzeczami, które odwracają moją uwagę i poprawiają nastrój”. W tych pomiarach pojawiła się też strategia oznaczająca bezradność w radzeniu sobie z problemami.

Na podstawie badań obserwujemy (wykres 47), że około 3/4 uchodźczyń stara się mobilizować i radzić sobie z pojawiającymi się problemami. Nieco mniej niż połowa próbuje zajmować się rzeczami odwracającymi uwagę od rzeczy nieprzy-

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

jemnych. Ponad 40% respondentek zwraca się o pomoc i radę do innych ludzi.

Wykres 47. Strategie radzenia sobie ze stresem (w %)

Ponad 1/3 respondentek pociesza się myślą, że mogło być gorzej, a póki co są w bezpiecznym miejscu. Co czwarta ankietowana modli się do Boga z prośbą o pomoc. Co piąta uchodźczyni korzysta ze środków uspokajających. Tylko 8% poddaje się, nie wiedząc, co będzie. Sięganie po alkohol występuje sporadycznie.

Okazuje się, iż strategia radzenia sobie z problemami ma sporo zwolenniczek. Prawie 3/4 stara się bezpośrednio radzić sobie z problemami, a spora część kobiet zwraca się o radę i pomoc do innych osób.

Porównując pomiary uzyskane w drugim roku przebywania uchodźczyń w Polsce (w stosunku do badań z 2022 r.), można zauważyć pewne różnice w podejmowanych strategiach. Obecnie uchodźczynie wojenne częściej mobilizują się i starają się radzić sobie z problemami oraz częściej zwracają się o radę i pomoc do innych ludzi. Oznacza to zmianę strategii na bardziej aktywną i podejmowanie prób prowadzących do rozwiązania problemów.

Na podstawie zestawienia wyników obu badań widzimy, że obecnie respondentki rzadziej niż miało to miejsce we wcześniejszym badaniu zajmują się rzeczami odwracającymi uwagę oraz pocieszają się myślą, że mogło być gorzej. Rzadziej też zwracają

się o pomoc do Boga. Można stwierdzić, że w obecnym pomiarze uchodźczynie częściej przejawiają proaktywne strategie walki ze stresem. Być może jest to związane z autoselekcją. W Polsce pozostały te kobiety, które potrafiły sobie poradzić z przeciwnościami i stosowały z powodzeniem strategię zadaniową¹. Z drugiej strony potrzeba przecież czasu, by nauczyć się żyć w nowym miejscu. Początki są zawsze najtrudniejsze, zatem czas spędzony w Polsce mógł mieć również wpływ na wyrobienie strategii aktywnego radzenia sobie z problemami, co potwierdzają badania ukraińskich badaczy. Uchodźcy wyjeżdżający na początku wojny rzadziej wracają na Ukrainę; częściej wracają ci, którzy byli krótszy czas za granicą (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Za pomocą analizy czynnikowej sprawdziliśmy, które z odpowiedzi są ze sobą powiązane. Wystąpiły trzy typy strategii radzenia sobie ze stresem.

Czynnik pierwszy złożony jest z takich działań, jak zajmowanie się rzeczami odwracającymi uwagę, pocieszanie się myślą, że mogło być jeszcze gorzej, zwracanie się z prośbą o radę do innych osób. Drugi czynnik jest ładowany przez działania typu: sięgam po alkohol, papierosy oraz poddaję się, nie wiem, co robić. Jest on ujemnie powiązany z mobilizowaniem się wobec problemów.

Trzeci czynnik ładowany jest przez modlitwę o pomoc do Boga oraz zażywanie środków uspokajających.

W uzyskanych wynikach widoczne jest łączenie różnych strategii radzenia sobie ze stresem, zawartych w najnowszych ujęciach problematyki stresu i radzenia sobie z nim (Heszen 2013). Pierw-

¹ Z badań uchodźców wojennych, którzy wrócili z zagranicy, wynika, że do powrotu skłoniły ich emocje. Zdecydowana większość respondentów miała poczucie winy i wstydu, że wyjechała. Dla mężczyzn były to wstyd i poczucie winy skierowane do znajomych, przyjaciół lub krewnych, którzy bronili kraju. Niektóre z kobiet również nie mogły wybaczyć sobie opuszczenia Ukrainy, czasem subiektywnie postrzegając to niemal jako zdradę ojczyzny. Uchodźcy odczuwali ogólny dyskomfort psychiczny, towarzyszyło im uczucie tęsknoty/melancholii, smutku. Pojawiały się epizody depresyjne, a nawet załamania emocjonalne u części respondentów. Ten dyskomfort psychiczny narastał wraz z czasem spędzonym za granicą (*Ukrainians Abroad...* 2023).

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

szy czynnik opiera się na szukaniu wsparcia instrumentalnego, z poznawczym unikaniem i pozytywnym przewartościowaniem. Tutaj łączone są obie strategie: emocjonalna i zadaniowa. W drugim występuje podobne zjawisko, z tym że strategia spełnia jedną funkcję: albo zadaniową, albo emocjonalną. Trzeci czynnik jest wyraźnie związany z obniżeniem negatywnych emocji.

Tabela 6. Wyniki analizy czynnikowej radzenia sobie ze stresem

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III
Mobilizuję się i staram się robić wszystko, aby sobie poradzić z problemami		-0,573	
Zajmuję się rzeczami, które odwracają uwagę i poprawiają nastrój	0,624		
Pocieszam się myślą, że mogłoby być jeszcze gorzej, a póki co żyjemy bezpiecznie	0,610		
Modłę się o pomoc do Boga			0,647
Zwracam się o radę i pomoc do innych osób	0,559		
Zażywam środki uspokajające			0,766
Poddaję się, nie wiem, co robić, nie wiem, co będzie		0,560	
Sięgam po alkohol, papierosy lub inne używki		0,723	

Za pomocą analizy korelacyjnej staraliśmy się znaleźć uwarunkowania podejmowanych strategii radzenia sobie ze stresem.

Strategia mieszana obliczona na szukanie wsparcia instrumentalnego oraz poprawę emocji jest skorelowana z lepszą oceną sytuacji ekonomicznej przed wybuchem wojny ($r = 0,128$), dłuższym czasem pobytu w Polsce ($r = 0,114$). Oznaczać to może, że uchodźczynie mające zasoby ekonomiczne łatwiej odnalazły się w nowej rzeczywistości i starają się do niej dostosowywać.

Bierne poddanie się stresowi oraz próba zmiany negatywnych emocji za pomocą używek są skorelowane ze stresem ($r = 0,197$), depresją ($r = 0,217$), lękiem ($r = 0,157$), brakiem pracy ($r = 0,125$), niższym poziomem wykształcenia ($r = -0,159$), obniżoną jakością życia ($r = 0,111$), przekonaniem, że po przyjeździe do Polski pogorszyło się zachowanie i samopoczucie dzieci ($r = 0,144$). Można by rzec, że kumulacja problemów związanych z adaptacją do nowej rzeczywistości prowadzi do załamania się i bierności uchodźczyń.

Szukanie ukojenia w modlitwie i środkach uspokajających, czyli orientacja na poprawienie emocji, jest skorelowana ze stresem ($r = 0,203$), depresją ($r = 0,156$), lękiem ($r = 0,181$), zamieszkiwaniem w większym mieście ($r = 0,130$), zmianą miejsca zamieszkania po przyjeździe do Polski ($r = 0,120$), lepszą oceną sytuacji materialnej przed wybuchem wojny ($r = 0,127$), domniemanym negatywnym stosunkiem miejscowej ludności do uchodźczyń ($r = 0,112$).

Wyniki analiz wskazują, że wystąpienie stresu działa dodatkowo negatywnie na badane kobiety – pod jego wpływem i przy towarzyszących symptomach depresji czy lęku albo wycofują się i biernie oczekują na dalszy rozwój wypadków, albo starają się złagodzić trudne emocje poprzez modlitwę, używki i środki uspokajające.

14.5. Recepta na poprawę samopoczucia

W kwestionariuszu ankiety zadano również pytanie na temat sposobów polepszania swojego stanu i nastroju². Pytanie to i odpowiedzi domkną problematykę radzenia sobie ze stresem wśród ukraińskich uchodźczyń wojennych.

Respondentki odpowiadały najczęściej (wykres 48), że najbardziej pomocne byłoby odzyskanie możliwości planowania przyszłości oraz poznanie terminu zakończenia wojny. Około połowy respondentek jest przekonanych, że poprawa stanu emocjonalnego jest możliwa poprzez możliwość częstszego widywania się z bliskimi oraz w przypadku otrzymania pracy zgodnej z kwalifikacjami. Jedna trzecia badanych uchodźczyń wskazuje jako antidotum możliwość poświęcenia większej uwagi dzieciom oraz

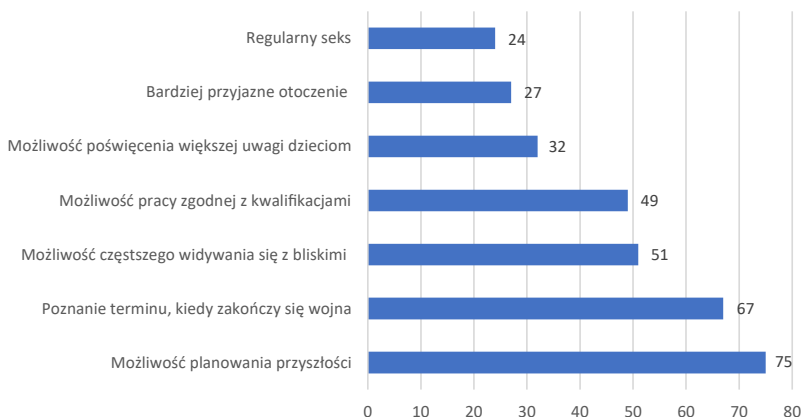
² Pytanie zostało przygotowane przez osobę spoza zespołu badawczego, reprezentującą media. W związku z tym, że zebraliśmy na nie odpowiedzi, postanowiliśmy również i je zamieścić.

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

znajdowanie się w bardziej przyjaznym otoczeniu. Co czwarta respondentka wskazała, iż najlepszy byłby regularny seks.

Można generalizować, że brak poczucia kontroli nad własnym życiem jest czynnikiem traumatogennym. Innymi słowy – wszechogarniająca niepewność jest trudna do zniesienia. Zgłaszane warunki odzyskania zdrowia psychicznego mają charakter życzeniowy; powrót do sytuacji sprzed wojny nie jest możliwy. Ryzyko i niepewność zostały uwolnione podczas pełnoskalowego ataku Rosjan na Ukrainę. Wcześniej zaś bezpieczeństwo zostało zburzone przez pandemię COVID-19.

Wykres 48. Recepta na poprawę samopoczucia (w %)

Poza odpowiedziami zaprezentowanymi na wykresie 48 wpisano także dodatkowe w kategorii „inne”. Jedna z badanych napisała, że do poprawy dobrostanu psychologicznego może się przyczynić „demobilizacja personelu wojskowego, który służy w siłach zbrojnych od 18 miesięcy!!! I szansa dla tych ludzi na bycie z rodzinami!!!”. Inna respondentka zwróciła uwagę, że poprawę może zapewnić praca, która daje przyzwoite wynagrodzenie, możliwość zaoszczędzenia pieniędzy, a przynajmniej czegoś, co zostanie po opłaceniu mieszkania i jedzenia. Ktoś wspominał też o możliwościach podróżowania. Jedna z respondentek podkreśliła, że nastrój poprawić może regularna aktywność fizyczna – bieganie, pływanie, joga i dbanie o siebie – kosmetyczka, masażysta, fryzjer.

Kolejna uchodźczyni wojenna napisała, że dla niej najlepszym sposobem byłby: „Koniec wojny, koniec mordy na Ukraińcach...”.

Powrót normalnego życia – takiego sprzed wojny – wydaje się być dla respondentek jedynym i wystarczającym warunkiem przywracającym uśmiech i zadowolenie z życia. Jednakże, jak już wspomniano, jest to życzenie utopijne, bardziej marzenie aniżeli realny plan.

Warto poznać także wyniki analizy czynnikowej pytania zamkniętego. Na jej podstawie wydzielono dwa czynniki. Pierwszy zawiera takie odpowiedzi, jak możliwość pracy zgodnej z kwalifikacjami, możliwość poświęcenia większej uwagi dzieciom, bardziej przyjazne otoczenie, regularny seks. Powyższe czynności można zaliczyć do działań podejmowanych na poziomie mikro w toku codziennego bytowania.

W drugim czynniku pojawiają się kwestie takie jak możliwość planowania przyszłości, poznanie terminu zakończenia wojny czy też poprawa możliwości częstszego widywania się z bliskimi. Są to problemy mające swoje źródło w makrostrukturach. Mamy tutaj mieszankę niepewności z tęsknotą za bliskimi.

Tabela 7. Wyniki analizy czynnikowej sposobów poprawiających nastroj

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II
Możliwość planowania przyszłości		0,594
Poznanie terminu, kiedy zakończy się wojna		0,729
Możliwość częstszego widywania się z bliskimi		0,676
Możliwość pracy zgodnej z kwalifikacjami	0,456	
Możliwość poświęcenia większej uwagi dzieciom	0,667	
Bardziej przyjazne otoczenie	0,682	
Regularny seks	0,556	

Dzięki analizie czynnikowej możemy sprawdzić, które zmienne mają wpływ na wybór jednej bądź drugiej strategii.

Pierwszy czynnik związany ze sferą mikro jest skorelowany z poczuciem stresu ($r = 0,127$), depresją ($r = 0,155$), zamieszkiwa-

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE

niem w większym mieście ($r = 0,117$), wcześniejszym przebywaniem w Polsce ($r = 0,124$), zamieszkaniem przed wojną w większym mieście ($r = 0,135$), opieką nad dziećmi w wieku 7–9 lat ($r = 0,128$), wyższym poziomem wykształcenia ($r = 0,118$), znajomością języka polskiego ($r = 0,178$), pracą ($r = 0,114$), poszukiwaniem pracy ($r = 0,176$).

Drugi czynnik obejmujący mechanizmy społecznej rzeczywistości w sferze makro związany jest z zaufaniem osobowym ($r = 0,155$), wyższym wykształceniem ($r = 0,202$), zamieszkiwaniem w większym mieście ($r = 0,116$), lepszą sytuacją materialną przed wybuchem wojny ($r = 0,165$). Negatywnie był skorelowany z uczęszczaniem dzieci uchodźczyń do polskiej szkoły ($r = -0,117$).

Kobiety będące pod wpływem stresu, które dysponują większymi zasobami, są aktywne na rynku pracy, znają język polski i miały kontakt z Polską, poszukują sposobów poprawy nastroju poprzez działania na poziomie życia codziennego.

Do poznawczego opanowania rzeczywistości dążą zaś uchodźczynie z wyższym kapitałem kulturowym i ekonomicznym. Przywrócenie kontroli nad własnym życiem oraz umożliwienie kontaktu dzieci z rodziną wydają się być dla nich najważniejsze.

14.6. Korzystanie z pomocy psychologicznej

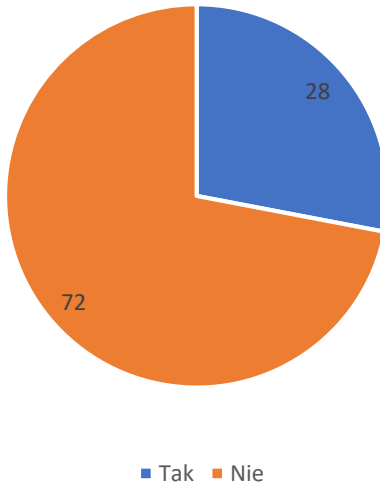
Na zakończenie eksploracji problematyki zdrowia psychicznego ukraińskich uchodźczyń wojennych zapytaliśmy, czy badane korzystały z pomocy psychologicznej. Z odpowiedzi na pytanie ankiety wynika, że 1/3 badanych uchodźczyń wojennych skorzystała z pomocy psychologa.

Dane pokazują więc, że mniejszość uchodźczyń korzystała z porad psychologa. Analiza korelacyjna pozwoli na wskazanie zmiennych sprzyjających sięgnięciu po pomoc tego rodzaju.

Analiza korelacyjna wykazała, że o pomoc do psychologa zwracały się kobiety zamieszkujące w większym mieście ($r = 0,116$), dobrze oceniające swoją sytuację materialną przed wojną ($r = 0,137$),

mające pracę ($r = 0,127$), mające pracę zgodną z kwalifikacjami ($r = 0,103$), poszukujące pracy ($r = 0,122$), wykazujące się zaufaniem osobowym ($r = 0,154$), mające dzieci w polskiej szkole ($r = 0,156$), zauważające pogorszenie się stosunku miejscowej ludności do uchodźczyń ($r = 0,229$).

Wykres 49. Korzystanie z pomocy psychologa (w %)

Interesujące jest to, że ani stres, ani lęk czy depresja nie sprzyjały wizycie w gabinecie psychologicznym, a jedynymi kwestiami, które okazały się istotne, były te związane z pracą, pogorszeniem się stosunku miejscowej ludności oraz posiadaniem zasobów ekonomicznych.

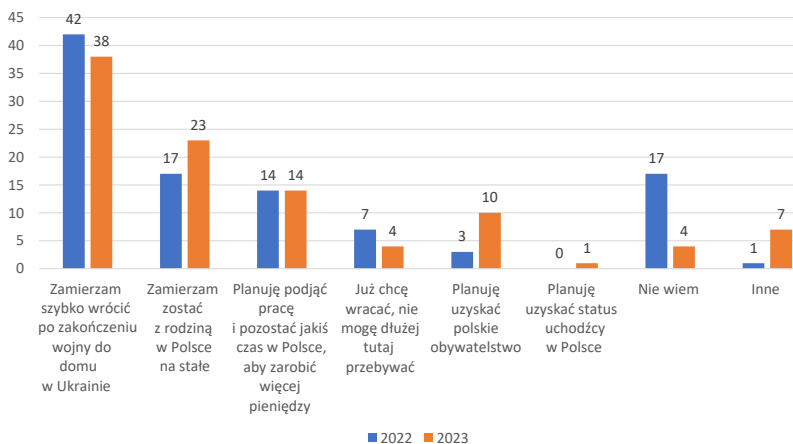
Być może jest tak, iż praca jest tym czynnikiem, który sprawia, że uchodźczynie chcą dobrze funkcjonować w swoich rolach zawodowych i dlatego udają się do psychologa, szukając pomocy w rozwiązywaniu problemów związanych z traumą wojenną czy codziennym stresem. Przebywając codziennie w środowisku pracowniczym, mogą mieć także szersze możliwości oceny własnego stanu, na tle osób bez podobnych doświadczeń. Mogą zatem wyraźniej widzieć swoje problemy. Wydaje się, że poszukiwanie porady i pomocy jest związane z aktywnością życiową w ogóle i tutaj ten trop – aktywnych zawodowo kobiet – może być trafny.

XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

W niniejszym rozdziale zostaną opisane plany związane z przyszłością. Z wcześniejszych analiz wynika, iż jednym z makrostresorów jest niepewna przyszłość, niemożność jej planowania w sytuacji konfliktu zbrojnego. Z jednej strony taka niepewność może skłaniać do życia w poczuciu doraźności i wyczekiwania zakończenia wojny, gdyż to pozwoli na powrót do swojego domu. Z drugiej strony niepewna sytuacja może także skłaniać uchodźczynie do ułożenia sobie życia w Polsce i mocniejszego zakotwiczenia się w tej rzeczywistości, w jakiej obecnie funkcjonują.

Z uzyskanych odpowiedzi wynika (wykres 50), że najwięcej badanych (48%) zamierza wrócić do Ukrainy po zakończeniu wojny. Prawie 1/4 respondentek zamierza zostać w Polsce na stałe. Co czternasta badana zamierza popracować jakiś czas w Polsce, a później wrócić do siebie do Ukrainy. Jedna z respondentek tak to uzasadnia: „zamierzam pracować i przebywać przez pewien czas w Polsce, aby moje dzieci mogły zdobyć wykształcenie i ułożyć sobie życie”. Kolejna respondentka pisze o niechęci, jaką daje się zauważyć wobec uchodźców: „zostaję w Polsce, bo w moim kraju jest wojna, moje dziecko uczy się w polskiej szkole i tu jest dla niej edukacja, a w domu byłaby online. Wyczuwa się nienawiść Polaków do Ukraińców, chcę abyśmy jechali do nas do domu”. Co dziesiąta badana planuje uzyskać polskie obywatelstwo. Niewiele uchodźczyń chce wracać do Ukrainy natychmiast, ponieważ nie może już znieść pobytu na obczyźnie.

Wykres 50. Plany na przyszłość (w %)

W kategorii „inne” pojawiają się wypowiedzi, które warto przywołać. Jedna z kobiet pisze, że pracuje zdalnie w Ukrainie, a po zakończeniu programu wsparcia dla uchodźców będzie musiała wrócić do domu. Inna jest na stypendium w polskiej uczelni i po jego zakończeniu też planuje powrócić. Inna respondentka pisze, że czeka na męża, który jest na wojnie. Gdyby byli razem we dwoje w Polsce, to wtedy chciałyby zostać.

Kolejna respondentka pisze: „bardzo chcę do domu, w sumie mam zamiar wrócić, ale na pewno nie od razu... a powodem są pieniądze i brak zrozumienia w regionie (Chersoń)”. Innymi słowy, obawia się powrotu i społecznego odbioru swojej decyzji o wyjeździe w czasie wojny za granicę, co jest częstym powodem pozostania za granicą (*Ukrainians Abroad... 2023*).

Inna uchodźczyni stwierdza, że chciałyby otrzymać kartę pobytu na 3 lata, trochę zarobić i wyjechać do innego kraju. Kolejna respondentka pisze, że w Polsce czekają, aż dzieci się wykształcą, i wtedy wyjadą do Kanady. Jeszcze inna kobieta stwierdza: „Planuję jakoś zdobyć obywatelstwo polskie”. Następna badana uważa, że wróci po zakończeniu wojny albo przed jej zakończeniem, jeśli nie będzie w stanie utrzymać siebie i swojej rodziny. Ktoś inny czeka na przyjazd swoich rodziców i z nimi planuje przebywać w Polsce.

XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

W porównaniu do badań z ubiegłego roku, które realizowaliśmy wśród uchodźców, a raczej uchodźczyń wojennych z Ukrainy (Długosz i in. 2022), widać pewne zmiany w planach życiowych tej zbiorowości.

Po pierwsze, po prawie 2 latach pobytu w Polsce zdecydowanie mniej uchodźczyń waha się i nie wie, co robić dalej. Być może te kobiety, które miały problemy z adaptacją, zamierzały wrócić do Ukrainy – już opuściły Polskę, a zostały tylko te, które sobie dobrze radzą i oczekują na zakończenie wojny i powrót, oraz te, które sporo zainwestowały w przystosowanie się do nowych warunków i ich integracja przebiega pozytywnie. Ponadto w kwestii adaptacji czas pobytu może być sprzymierzeńcem – pozwala nauczyć się życia w nowej rzeczywistości.

Jeśli ktoś jest niepewny co do przyszłości, ujmuje swoją sytuację następująco: „żyjemy, pracujemy i nie mamy jeszcze planów. Decyzję podejmiemy najszybciej, jak to będzie możliwe”.

W stosunku do wcześniejszych badań – w obecnych występuje nieco większa frakcja kobiet chcących zostać w Polsce na stałe lub tych, które starają się o polskie obywatelstwo. Można przyjąć, że wraz z dłuższym czasem przebywania w Polsce maleje chęć powrotu do domu do Ukrainy. Nie wolno także zapominać, że wraz z czasem trwania wojny zmienia się oblicze samej Ukrainy. Zniszczenia wojenne infrastruktury, miejsc pracy, miejsc nadających się do zamieszkania, całych osiedli mieszkaniowych czy miejscowości powodują, że często nie ma lub nie będzie po prostu dokąd wracać, stąd lepszym – przynajmniej czasowo – rozwiązaniem może okazać się pozostanie w miejscu, w którym już dokonała się adaptacja i wstępna przynajmniej integracja.

Za pomocą analizy korelacyjnej prześledzimy, jakie czynniki wpływają na podjęcie decyzji o powrocie do Ukrainy.

Z analizy wynika, że częściej takie plany mają osoby korzystające z pomocy psychologicznej ($r = 0,155$), nieznające języka polskiego ($r = -0,141$), nieuczące się języka polskiego po przyjeździe do Polski ($r = 0,111$), mające dzieci w wieku od 0 do 3 lat ($r = 0,148$) oraz w wieku 7–9 lat ($r = 0,119$), posyłające dzieci do ukraińskiej szkoły online ($r = 0,122$), wysyłające dzieci do polskiej i ukraińskiej szkoły ($r = 0,183$), mające zaufanie oso-

bowe ($r = 0,132$), mające pracę w Ukrainie bądź w innym kraju ($r = 0,141$), lepiej oceniające swoją sytuację materialną przed wojną ($r = 0,150$), odczuwające pogorszenie się stosunku Polaków do uchodźczyń ($r = 0,114$), niebędące wcześniej w Polsce ($r = 0,125$). Ponadto analiza pokazała, że z chęcią powrotu negatywnie skorelowane jest posiadanie dzieci w wieku 13–18 lat ($r = -0,119$), a pozytywnie – sposób na poprawienie nastroju poprzez m.in. spotkanie z rodziną ($r = 0,222$).

Można wyciągnąć z tego wniosek, że wracać do Ukrainy zamierzają te uchodźczynie, które przyjechały do Polski ze względu na występujące zagrożenie życia i zdrowia. Swoją pobyt w naszym kraju traktują wyłącznie w kategoriach schronienia i nie są one zakorzenione w trwalszy sposób w naszym społeczeństwie. Po skończeniu wojny udadzą się do swoich domów, aby rodziny mogły się na powrót połączyć.

W Polsce zamierzają pozostać te kobiety, które znają język polski ($r = 0,197$), wysyłają dzieci do polskiej szkoły ($r = 0,153$), mają pracę zgodną z kwalifikacjami ($r = 0,114$), wcześniej były już w Polsce ($r = 0,126$).

Innymi słowy, ukraińskie uchodźczynie zintegrowane z polskim społeczeństwem mają zamiar zostać dłużej. Widać też, że znajomość realiów, języka i kultury kraju przyjmującego pomaga zintegrować się ze społeczeństwem przyjmującym, a także może być obserwowalnym rezultatem integracji, która już się dokonała.

15.1. Czynniki przyciągające do powrotu do Ukrainy

W tym miejscu zostanie do analizy wykorzystana klasyczna teoria *push-pull*, sformułowana przez Everetta Lee (1966), która wskazuje na czynniki wpływające na podjęcie decyzji o migracji. W analogicznej sytuacji mogą być ukraińskie kobiety, które muszą podjąć decyzję: wracać czy zostać.

XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

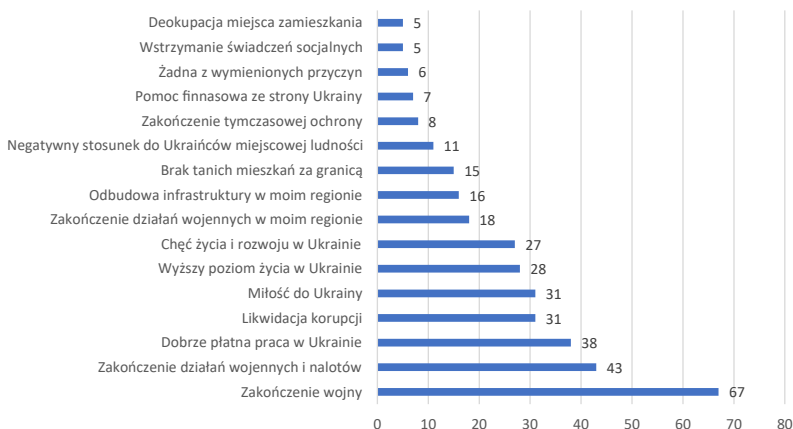
Po podliczeniu ogólnej liczby chcących wracać do Ukrainy i planujących pozostanie w Polsce na stałe czy dłuższy czas uzyskujemy stosunek 40/50. Jest to bilans niekorzystny dla Ukrainy, która potrzebuje ludzkiego kapitału, jeśli ma się w niej dokonać odbudowa, a jej przyszłość ma być pomyślna.

W związku z powyższym postaramy się sprawdzić, jakie warunki skłoniłyby uchodźczynie wojenne do powrotu do Ukrainy.

Z uzyskanych danych wynika (wykres 51), że głównym motywem powrotu do swojego państwa byłoby zakończenie wojny. Bezpieczeństwo jest priorytetem życiowym uchodźczyń wojennych. Na drugim miejscu wymieniane są czynniki systemowe, takie jak dobrze płatna praca i likwidacja korupcji. Pojawia się też motyw związany z miłością do ojczyzny, chęć życia i rozwoju w Ukrainie oraz wyższy poziom życia w swoim kraju.

Generalnie głównym motywem sprzyjającym powrotowi jest bezpieczeństwo, wysoki standard życia oraz patriotyzm. Udzielone odpowiedzi wskazują, że uchodźczynie rzadziej uwzględniają tzw. czynniki wypychające, jak zakończenie okresu ochrony dla uchodźców, wstrzymanie wypłat świadczeń socjalnych czy negatywny stosunek ludności do uchodźczyń, brak tanich mieszkań za granicą.

Wykres 51. Warunki powrotu do Ukrainy (w %)

W odpowiedzi jako „inne” respondentki wpisywały dodatkowo, że warunkiem powrotu do Ukrainy jest rozminowanie

terytorium, bezpieczne życie dzieci, rozwinięta infrastruktura, dobre drogi. Inna ankietowana pisała, że jest nim normalne prawo pracy. Kolejna uchodźczyni pisze, iż do powrotu skłania ją będąca tam rodzina i majątek zostawiony w Ukrainie. Następna respondentka zwraca uwagę, że ważne są możliwości edukacyjne dla dzieci. Dziś w Polsce jest im lepiej. Dla niektórych powrót nie wchodzi w grę, gdyż wszystko musieliby zaczynać od nowa. Jedna z kobiet pisze, że nie ma tam domu, nie ma tam pracy, boi się zacząć wszystko od nowa, od zera, więc lepiej zostać tutaj.

Biorąc pod uwagę dużą liczebność oferowanych w kafeterii odpowiedzi, warto przeprowadzić redukcję za pomocą analizy czynnikowej. Dzięki jej zastosowaniu uzyskaliśmy pięć czynników, które pogrupowały analizowane wcześniej odpowiedzi.

Tabela 8. Wyniki analizy czynnikowej warunków powrotu do Ukrainy

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III	Czynnik IV	Czynnik V
Zakończenie wojny					0,726
Zakończenie działań wojennych i nalotów		0,405		0,402	
Dobrze płatna praca w Ukrainie	0,741				
Likwidacja korupcji	0,727				
Miłość do Ukrainy				0,786	
Wyższy poziom życia w Ukrainie	0,798				
Chęć życia i rozwoju w Ukrainie				0,808	
Zakończenie działań wojennych w moim regionie		0,757			
Odbudowa infrastruktury w moim regionie		0,787			
Brak tanich mieszkań w Polsce			0,711		
Negatywny stosunek do Ukraińców miejscowej ludności			0,484		
Zakończenie tymczasowej ochrony			0,697		
Pomoc finansowa ze strony Ukrainy	0,435				
Żadna z wymienionych przyczyn					-0,728
Wstrzymanie świadczeń socjalnych			0,787		
Deokupacja miejsca zamieszkania		0,680			

XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

Pierwszy czynnik zawiera motywy ekonomiczne, do których zaliczamy takie odpowiedzi, jak: dobrze płatna praca w Ukrainie, likwidacja korupcji, wyższy poziom życia w Ukrainie, pomoc finansowa ze strony Ukrainy.

Drugi czynnik grupuje odpowiedzi wskazujące na bezpieczeństwo. W tej kategorii pojawiają się: zakończenie działań wojennych i nalotów, zakończenie działań wojennych w regionie, odbudowa infrastruktury i deokupacja miejsca zamieszkania w Ukrainie.

Trzeci czynnik obejmuje odpowiedzi wskazujące na pogarszanie się sytuacji uchodźczyń w Polsce. Składa się na to brak tanich mieszkań, zauważalny według Ukraińców negatywny do nich stosunek miejscowej ludności, zakończenie okresu tymczasowej ochrony, wstrzymanie świadczeń socjalnych.

Kolejny czynnik można nazwać patriotycznym – grupuje on respondentki wskazujące na miłość do ojczyzny, chęć życia i rozwoju w Ukrainie, zakończenie działań wojennych i bombardowań.

Ostatni, piąty czynnik, związany jest, jak widać, wyłącznie z zakończeniem wojny.

Przeprowadziliśmy analizę korelacyjną uzyskanych czynników ze zmiennymi niezależnymi. Wyniki analizy wskazują, że im młodszy wiek, tym częściej respondentki wskazywały na czynnik ekonomiczny jako mogący je przekonać do powrotu do ojczyzny ($r = 0,114$). Respondentki będące w Polsce ze starszymi dziećmi (13–18 lat) częściej wróciłyby do Ukrainy, gdyby panowały tam korzystniejsze warunki ekonomiczne ($r = 0,117$). Omawiany czynnik był ponadto skorelowany z chęcią pozostania w Polsce ($r = 0,313$), gorszymi warunkami ekonomicznymi przed wojną ($r = 0,124$), poszukiwaniem pracy w Polsce ($r = 0,132$).

Drugi czynnik związany z motywem bezpieczeństwa był skorelowany z chęcią powrotu do Ukrainy ($r = 0,115$), brakiem doświadczenia wcześniejszego pobytu w Polsce ($r = -0,102$) oraz brakiem wyjazdów do Ukrainy w trakcie pobytu w Polsce ($r = -0,103$).

Czynnik trzeci, czyli widoczne pogorszenie się warunków życia uchodźczyń w Polsce, skorelowany był ze stresem ($r = 0,146$), długością przebywania w Polsce ($r = 0,111$), zamieszkiwaniem nie w wynajętym przez siebie mieszkaniu ($r = -0,124$).

Czwarty czynnik, zwany patriotycznym, skorelowany był z chęcią powrotu do Ukrainy ($r = 0,267$), stresem ($r = 0,122$), lepszą oceną sytuacji materialnej respondentek przed wojną ($r = 0,124$), wysyłaniem dzieci do polskiej i ukraińskiej szkoły ($r = 0,149$), negatywnie z wysyłaniem dzieci do polskiej szkoły ($r = -0,138$), nieposzukiwaniem pracy w Polsce ($r = -0,115$).

Ostatni, piąty czynnik (wskazujący jako warunek powrotu zakończenie wojny) był skorelowany z chęcią powrotu do Ukrainy ($r = 0,222$), z przekonaniem, że ludzie są dobrzy i życzliwi ($r = 0,120$), zaufaniem osobowym ($r = 0,100$), lepszą oceną sytuacji materialnej przed wybuchem wojny ($r = 0,121$), negatywnie z wysyłaniem dzieci do polskiej szkoły ($r = -0,102$), brakiem pracy w Polsce ($r = 0,103$), pracą zdalną poza Polską ($r = 0,169$).

15.2. Czynniki odpychające od powrotu do Ukrainy

Jeśli prezentowaliśmy potencjalne czynniki przyciągające do powrotu do Ukrainy, to należy również wskazać bariery, które mogą uchodźczyńiom blokować powrót do swojej ojczyzny.

Z danych zaprezentowanych na wykresie 52 wynika, iż główną przeszkodą blokującą uchodźczyńiom powrót do Ukrainy jest tocząca się wojna i jej konsekwencje. Przy czym 1/3 badanych wskazuje też na niskopłatną pracę w Ukrainie. Co piąta respondentka nie chce wracać do swojego kraju ze względu na lepsze warunki życiowe w obecnym miejscu zamieszkania. Co trzynasta uchodźczyni wojenna wskazuje na znalezienie pracy w Polsce. Rządziej są wymieniane pozostałe bariery, takie jak brak odpowiedniej oświaty czy medycyny w Ukrainie.

Generalnie można stwierdzić, iż mimo niewielkich korzyści, jakie uzyskują uchodźczyńie z tytułu przebywania w Polsce, możliwość bezpiecznego życia jest bezkonkurencyjna.

XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

Wykres 52. Bariery utrudniające powrót do Ukrainy (w %)

W kategorii „inne” pojawiły się też odpowiedzi pokazujące problemy, z jakimi muszą mierzyć się uchodźczynie wojenne. Jedna z badanych wskazuje, że jej mąż nie pracuje, jej pensja w Ukrainie wynosi 1500 zł, a pomoc państwa polskiego pozwala rodzinie respondentki przetrwać w Polsce. Następna respondentka pisze, że w Polsce widzi lepsze perspektywy dla syna. Inna respondentka wskazuje, że w Polsce urodził się jej niepełnosprawny syn, ma dobrą opiekę, w Ukrainie nie miałby szans. Kolejna badana również zwraca uwagę na brak w Ukrainie specyficznych, niezbędnych do życia, a zbyt drogich leków, które bezpłatnie dostaje w Polsce.

Kolejna respondentka zwraca uwagę na walki toczone w jej rodzinnym mieście i ostrzały. Następna kobieta dodaje, że jej miasto jest okupowane. Inna ankietowana wskazuje, iż powrót uniemożliwiają działania bojowe i alarmy powietrzne.

Jedna z badanych kobiet stwierdza, że tutaj ma rodzinę; w Ukrainie nie ma już nikogo. Inna kobieta zwraca uwagę na problemy systemowe i mówi, że brakuje dobrego systemu prawnego w Ukrainie, stąd ma ona poczucie bezprawia i niepewności. Podobne zdanie wyraża następna badana, zwracając uwagę na korupcję, niepewność co do przyszłości, skłonność do kradzieży,

biedę osób po 50. r.ż. w Ukrainie. Kolejna respondentka pisze, iż jest wojna, korupcja, brak normalnej edukacji dla dziecka. Inna osoba z kolei nie chce dokładać dzieciom dodatkowego stresu, który się pojawi po powrocie do Ukrainy.

Następna kobieta wyszła za mąż za obywatela Polski, który nie chce w przyszłości przeprowadzać się do Ukrainy. Podobnie mówi kolejna respondentka: „wyszłam za mąż i nie mogę opuścić męża”.

Za pomocą analizy czynnikowej ustaliliśmy też, które odpowiedzi analizowanego pytania są ze sobą skorelowane. Odpowiedzi zostały pogrupowane w cztery kategorie tworzone przez cztery czynniki.

Tabela 9. Analiza czynnikowa barier utrudniających powrót do Ukrainy

Zmienne	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III	Czynnik IV
Brak warunków do bezpiecznego życia w Ukrainie			0,673	
Brak dobrze płatnej pracy w Ukrainie		0,546		
Mam lepsze warunki życia w kraju, w którym obecnie przebywam	0,590			
Zniszczeniu uległo moje miejsce zamieszkania (dom, mieszkanie w Ukrainie)			-0,749	
Brak dostępu do wysokiej jakości opieki zdrowotnej w Ukrainie		0,823		

W pierwszym czynniku znalazły się takie odpowiedzi, jak: mam lepsze warunki życia w Polsce, posiadam płatną pracę, mam dobre warunki mieszkaniowe, są tu lepsze warunki rozwoju zawodowego dla kobiet.

W drugim czynniku pojawiają się odpowiedzi dotyczące braku dobrze płatnej pracy w Ukrainie oraz niedostateczny dostęp do dobrze rozwiniętej opieki zdrowotnej.

Trzeci czynnik konstytuują odpowiedzi mówiące o braku warunków do bezpiecznego życia w Ukrainie.

Ostatni, czwarty – wyznaczany jest przez brak możliwości powtórnego wyjazdu za granicę i brak dostępności wysokiej jakości edukacji w Ukrainie.

XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

Analiza korelacyjna pokazała, iż czynnik pierwszy wskazujący na lepsze warunki życiowe w Polsce był skorelowany z chęcią pozostania w Polsce ($r = 0,262$), negatywnie skorelowany ze stresem ($r = -0,212$), z jakością życia ($r = 0,211$), znajomością języka polskiego ($r = 0,206$), z niekorzystnie ocenianą sytuacją materialną przed wojną ($r = 0,144$), z młodszym wiekiem ($r = 0,126$), polepszeniem się zachowania i samopoczucia dzieci po przybyciu do Polski ($r = 0,153$), z pracą ($r = 0,155$), z pracą zgodną z kwalifikacjami ($r = 0,174$), negatywnie z poszukiwaniem pracy ($r = -0,134$). Zatem jeśli się komuś dobrze tu układa, to nie chce z Polski wyjechać.

Czynnik II wskazujący na brak dobrze płatnej pracy w Ukrainie, brak dobrej jakości usług medycznych oraz brak szans na rozwój zawodowy dla kobiet był skorelowany z młodszym wiekiem uchodźczyń ($r = 0,200$), zamieszkiwaniem przed wojną w Ukrainie w mniejszej miejscowości ($r = 0,147$), chęcią pozostania w Polsce ($r = 0,127$), stresem ($r = 0,167$), negatywnie z jakością życia ($r = -0,108$), stosunkiem uchodźczyń do ludności polskiej ($r = -0,123$), stosunkiem Polaków do uchodźczyń ($r = -0,134$), pracą ($r = -0,127$), poszukiwaniem pracy ($r = 0,142$).

Czynnik III pokazujący, że główną barierą powrotu jest trwająca wojna, był skorelowany z dłuższym czasem pobytu w Polsce ($r = 0,103$), zamieszkiwaniem przed wojną w większym mieście ($r = 0,165$), posiadaniem dzieci w wieku 10–12 lat ($r = 0,133$), brakiem nauki języka polskiego po przyjeździe do Polski ($r = 0,120$).

Czynnik IV wskazujący na brak możliwości powtórnego wjazdu do Polski oraz niską jakość edukacji w Ukrainie był skorelowany z niższym wykształceniem respondentek ($r = 0,131$), brakiem pobytu w Ukrainie podczas przebywania w Polsce ($r = 0,116$), przekonaniem, że pogorszył się stosunek ludności do uchodźczyń ($r = 0,113$), zmianą miejsca zamieszkania w Polsce ($r = 0,124$), brakiem zaufania osobowego ($r = -0,108$), negatywnym stosunkiem ludności do uchodźców ($r = 0,150$).

Reasumując, należy stwierdzić, że głównym, ale nie jedynym warunkiem powrotu na Ukrainę jest zakończenie wojny. Na to wszyscy czekają. Jednakże, jak pokazują też przywoływane już badania, uchodźcy przebywający za granicą przejawiają duży lęk

o swoją przyszłość w Ukrainie. Wskazują, że wojna będzie długo trwać, doprowadzi to do kompletnego zniszczenia gospodarki, dodatkowo ekonomię zniszczy korupcja, i to doprowadzi do upadku państwa (*Ukrainians Abroad...* 2023).

XVI. INDEKS INTEGRACJI

Badania realizowane po raz drugi wśród zbiorowości ukraińskich uchodźczyń wojennych po dłuższym okresie pobytu w Polsce (19–20 miesięcy) miały na celu określić, w jakiej kondycji psychospołecznej znajdują się ukraińskie kobiety, które w większości przybyły tylko z dziećmi, aby schronić się przed niebezpieczeństwem wywołanym wojną.

W ocenie ich sytuacji, ich położenia w Polsce pomocna miała być teoria integracji. Integrację w tym przypadku rozumieliśmy jako dynamiczny, różnorodny i wielowymiarowy proces, w którym można wyróżnić różne wymiary, wzajemnie od siebie zależne. Do najważniejszych należą: ekonomiczny, społeczny, kulturowy, identyfikacyjny, prawnoinstytucjonalny oraz przestrzenny (Grzymała-Kazłowska, Łodziński 2008, s. 248).

Kierując się powyższymi przesłankami, na zakończenie analiz skonstruowaliśmy indeks integracji uwzględniający takie zmienne, jak: praca, znajomość języka polskiego, wysyłanie dzieci do polskiej szkoły, zamieszkiwanie w wynajętym mieszkaniu, chęć pozostania w Polsce, brak zaburzeń lękowych.

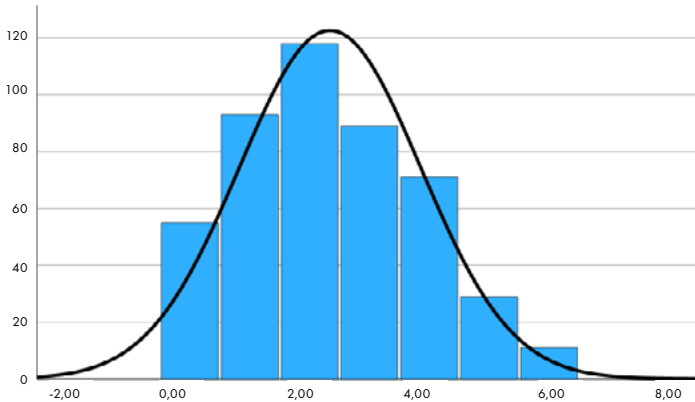
Tabela 10. Wartość indeksu integracji (w %)

Wartość	0	1	2	3	4	5	6
%	12	20	25	19	15	6	2

W tabeli 10 widoczny jest rozkład indeksu integracji dla badanych uchodźczyń. Jego minimalna wartość wynosi 0, a maksymalna 6.

malna 6. Średnia dla badanej zbiorowości wyniosła $M = 2,34$, odchylenie standardowe $SD = 1,51$. Poziom integracji według średniej nie jest zbyt mocny.

Wykres 53. Rozkład wartości indeksu integracji

Za pomocą analizy korelacyjnej starliśmy się także sprawdzić, jakie czynniki pozytywnie wpływają na integrację ukraińskich kobiet w Polsce. Okazuje się, iż uchodźczynie lepiej zintegrowane z polskim społeczeństwem częściej korzystają z pomocy psychologicznej, lepiej oceniają swoją jakość życia, przebywają dłużej w Polsce oraz częściej okazują przyjazny stosunek wobec miejscowej ludności.

Tabela 11. Korelacje indeksu integracji

Korzystanie z psychologa	0,158
Stres PSS-10	-0,239
PHQ-9	-0,167
GAD-7	-0,187
Jakość życia	0,275
Przyjazd z dziećmi do 18 lat	-0,131
Długość pobytu w Polsce	0,180
Stosunek uchodźców do Polaków	0,151
Polepszyło się zachowanie i samopoczucie dzieci po przyjeździe do Polski	0,148
Zaufanie osobowe	0,124
Przekonanie o pogorszeniu się stosunku Polaków do uchodźczyń	0,233

Uchodźczynie lepiej zintegrowane częściej przejawiają zaufanie osobowe, zaobserwowały wśród swoich dzieci polepszenie zachowania po przybyciu do Polski, jednocześnie jednak są zdania, że pogorszył się stosunek Polaków do uchodźczyń. Integracji wyraźnie nie sprzyja przyjazd z dziećmi do lat 18 oraz zaburzenia i dysfunkcje w zakresie zdrowia psychicznego, takie jak: lęk, depresja, wysoki stres.

Zaburzenia psychiczne nie służą integracji, być może są wskaźnikiem napięć i niedopasowania, problemów z integracją. Trzeba pamiętać, iż większość przybyłych miała symptomy traumy wojennej (Długosz 2023), dlatego w powrocie do zdrowia pomagał im psycholog. Jeśli ktoś się dostosował do zastanych warunków, zapewne raczej po dłuższym pobycie, to wyżej ocenia jakość życia i być może z racji częstszych interakcji dostrzega zmiany postaw wśród Polaków na negatywne. Gorzej jest w sytuacji, gdy kobiety przyjechały z dziećmi, ponieważ dzieci są bardziej wyczułone na negatywne zachowania ze strony społeczności przyjmujących, w tym rówieśników, nauczycieli, i dodatkowo znajdują się w okresie dorastania. Problemy z dziećmi, jak pokazują badania (Centrone i in. 2023), mogą znacznie utrudniać integrację badanych kobietom. Ułatwieniem w integracji jest „impuls zaufania” i pozytywne nastawienie do społeczności. Optymistyczne nastawienie pozwala – mimo przeciwności – stopniowo je pokonywać.

XVII. ZAKOŃCZENIE

Wróciliśmy, aby ponownie zbadać uchodźców wojennych z Ukrainy po 19–20 miesiącach od przeprowadzenia pierwszych badań i po około 21 miesiącach od wybuchu pełnoskalowej wojny na Ukrainie. Na podstawie badań dynamicznych czy też „badań diachronicznych” mogliśmy spojrzeć na uchodźców przez pryzmat – jak mawiał August Comte – dynamiki społecznej i zaobserwować zmiany w badanej zbiorowości. Ważne z punktu budowania wiedzy na temat uchodźców wojennych jest to, że niniejsze badania poza wieloma innymi funkcjami stanowią także replikację. Jest to istotne, gdyż jak zauważa Jerzy Brzeziński (2011, s. 9): „to, co pozwala odróżnić badanie naukowe od badania, które choć może je udanie imitować, na miano naukowego nie zasługuje, to zdolność do jego powtórzenia (replikacji) dokonanego przez tego samego albo przez innych badaczy w innych laboratoriach czy w odmiennych warunkach terenowych”.

Można stwierdzić, że nasze badania realizujemy w nieco odmiennych warunkach niż pierwszy pomiar. Sytuacja zewnętrzna i wewnętrzna w Polsce uległy zmianie.

Po pierwsze, sytuacja na froncie rosyjsko-ukraińskim była znacznie stabilniejsza niż w trakcie pierwszych badań. Obie armie okopały się na swoich pozycjach na wschodzie Ukrainy i wzajemnie się atakują. W trakcie pierwszych badań sytuacja była wysoce niepewna, nikt nie wiedział, czy Rosjanom uda się zająć Kijów. Wyniki ukraińskich badań pokazują, że ci, którzy wyjechali za granicę, byli albo przekonani, że Rosjanie wkrótce

zajmą terytoria, gdzie mieszkali (58%), albo wyjechali z ziem zajętych przez rosyjskie wojska (26%) (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Po drugie, znaczna część uchodźców wojennych w momencie naszych badań powróciła do Ukrainy. Według danych z sierpnia 2023 r. do Ukrainy wróciło 63% tych, którzy wyjechali od 24.02.2022 r. za granicę z powodu wojny. Przy czym spośród wracających najwięcej było uchodźców z Polski – 40% oraz Niemiec – 14% i Czech – 7% (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Po trzecie, uchodźcy są w innym miejscu, na innym etapie swojego pobytu w Polsce. O ile w pierwszych badaniach interesowała nas ich adaptacja i motywy wyboru Polski na kraj schronienia przed wojną, o tyle w drugim pomiarze przyglądamy się uchodźcom przez pryzmat ich integracji ze społeczeństwem polskim.

Na podstawie naszych badań (dwa pomiary) oraz analiz innych badaczy (*Nowy dom...* 2022) można stwierdzić, że z Ukrainy wyjechały przede wszystkim kobiety z dziećmi, w większości w młodym wieku, zamieszkujące w większych miastach, dobrze oceniające swoją sytuację materialną przed wojną, mające wyższe wykształcenie. Są to reprezentantki klasy średniej wyposażone w kapitał kulturowy, ekonomiczny, społeczny. Mobilność, otwartość na nowe doświadczenia, większa tolerancja zmienności może cechować tę kategorię i ułatwiać jej integrację w naszym społeczeństwie. W tym kontekście, zgodnie z teorią Pierre Bourdieu (2022), mamy do czynienia z kapitałami, które dają energię i siłę do poruszania się w przestrzeni społecznej. Do klasycznych kapitałów (społeczny, kulturowy, ekonomiczny) należy jeszcze dodać rezyliencję, czyli psychiczną odporność, która jest jednym z kluczowych kapitałów, jak pokazują niniejsze badania.

Uchodźcy wojenni mogą być traktowani jako kapitał ludzki wykorzystywany w gospodarce i napędzający wzrost gospodarczy (*Uchodźcy z Ukrainy...* 2022). Również nie mniej istotne jest to, że grupa, która wyjechała za granicę, stanowi znaczny potencjał demograficzny, na co zwracają uwagę ukraińscy badacze, stwierdzając, iż bez powrotu uchodźców z zagranicy nie dokona się odbudowa i rozwój Ukrainy (*Біженці з України...* 2023). Zbigniew Kurcz (2022, s. 566) widzi też w tym procesie szansę na restytucję namiastki wielonarodowej Rzeczypospolitej z udziałem

XVII. ZAKOŃCZENIE

jej dawnych narodowości rodzimych, reprezentowanych wspólnie przez Białorusinów i Ukraińców jako migrantów.

Można też spojrzeć na ukraińskich uchodźców wojennych z innej perspektywy. Niekoniecznie, by tak rzec, głównym beneficjentem kryzysu uchodźczego muszą być państwa przyjmujące. Zyski z przymusowej migracji może również czerpać Ukraina. Aż 72% uchodźców uważa, że podczas pobytu za granicą zdobyli doświadczenie, które może być cenne w kontekście odbudowy kraju, zaś 52% uchodźców wierzy, że zdobyli nowe umiejętności i wiedzę, którą będą mogli zastosować w Ukrainie po zakończeniu wojny (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Warto też sięgnąć do wątku integracji i przypomnieć, że zgodnie ze współczesnym ujęciem tej problematyki na integrację patrzy się jako na proces dynamiczny, w którym udział biorą dwie strony: uchodźcy oraz społeczność przyjmująca. Na podstawie prowadzonych badań oraz danych dostarczanych przez innych badaczy wiemy, że część uchodźców jest w Polsce tylko i wyłącznie ze względu na toczącą się wojnę na Ukrainie. Ci uchodźcy raczej separują się aniżeli integrują. Często pracują zdalnie w Ukrainie lub w innych krajach, nie wysyłają dzieci do polskiej szkoły oraz nie uczą się języka polskiego. Oczekują na zakończenie wojny, żyjąc tym, co się dzieje na Ukrainie w rodzinie i u znajomych. W grupie uchodźczyń integrujących się znajdują się te kobiety, które znają język polski, były wcześniej w naszym kraju, wysyłają dzieci do polskiej szkoły oraz mają pracę, a jeszcze lepiej, kiedy jest ona zgodna z kwalifikacjami.

O tym, że są wyraźne różnice wśród osób przybyłych po wybuchu wojny z Ukrainy, piszą także ukraińscy badacze. Na podstawie analizy klastrów wydzielili cztery kategorie. Pierwszą stanowią klasyczni uchodźcy nieznający języka, mający problemy z adaptacją, niezadowoleni z miejsca, w którym przebywają (25%). Quasi-zarobkowi migranci najlepiej są przystosowani do życia za granicą – wyjechali do kraju, którego język znali, albo wyjechali szukać pracy – i nie wymagają wsparcia (29%). Profesjonaliści skłonni są pracować za granicą w pracy zgodnej z kwalifikacjami albo o podobnym profilu, mają dobre warunki życia, najbardziej też skłonni są wrócić do Ukrainy (29%). Ludzie z terenów oku-

powanych przez Rosjan, niezaadaptowani do życia w nowych warunkach, najmniej też chcą wracać do Ukrainy, są więc najbardziej ze wszystkich zdeterminowani do podjęcia wysiłku w celu adaptacji. Większość z nich przebywa w Niemczech ze względu na duże zasiłki socjalne (16%) (*Біженці з України...* 2023). Jak zatem widać, uchodźcy stanowią mocno zróżnicowaną grupę. Wydaje się, iż w Polsce przebywają wszystkie wyróżnione powyżej kategorie. Z pierwszych naszych badań wynikało, że 1/3 badanych zaraz po przyjeździe pracowała w Ukrainie zdalnie (Długosz i in. 2022), czyli musieli być to profesjonaliści szukający czasowego schronienia. Klasyczni uchodźcy raczej lokowali się bliżej granicy polsko-ukraińskiej, oczekując pozytywnego rozwoju sytuacji. Przyjeżdżali oni też pociągami ewakuacyjnymi (zostały wykorzystane szerokie tory) do Olkusza. Ich obecnie jest najmniej w Polsce, ponieważ albo wrócili na Ukrainę, albo pojechali dalej – do Niemiec. Częściej wśród ukraińskich uciekinierów wojennych w Polsce można spotkać quasi-migrantów zarobkowych, szczególnie w dużych miastach, gdzie już wcześniej byli zarobkowi migranci. Wydaje się, że ci migranci są liczną grupą wśród badanych uchodźców.

Spoglądając na przestrzeń społeczną, warto zwrócić uwagę na temperaturę relacji między obiema grupami: uchodźcami a stroną przyjmującą. Z jednej strony widać, że relacje te są poprawne. Z drugiej strony nasze badania oraz ustalenia innych analityków wskazują, iż pojawiają się we wzajemnych relacjach konflikty i uchodźcy coraz częściej dostrzegają dyskryminację, złe traktowanie na rynku pracy (Zyzik i in. 2023) czy w szkołach (Centrone i in. 2023). *Explicite* mówią oni o zmianie postaw Polaków wobec siebie na bardziej nieprzyjazne, co też wyraźnie pokazują jakościowe badania realizowane przez Centrum Badań Opinii Społecznej (Scovil 2024). Dokładnie mechanizmy tego zjawiska analizujemy w innej pracy (Długosz, Izdebska-Długosz 2023). Tutaj dodamy, iż niedawne badania zrealizowane wśród młodzieży w szkołach średnich pokazują, że negatywne nastawienie do uchodźców ma 51% respondentów¹ – to o 21% więcej niż w grupie

¹ Wyniki pochodzą z projektu pt. „Młodzież w epoce kryzysu”, zrealizowanego niedawno na próbie 3087 uczniów z południowo-wschodniej

XVII. ZAKOŃCZENIE

dorostych (Długosz, Izdebska-Długosz 2023). Poza stereotypami etnicznymi, sporami historycznymi oraz walką o zasoby dwóch grup etnicznych istotne znaczenie w postrzeganiu ukraińskich uchodźców wojennych może mieć ich wysoki status ekonomiczny, który może wywoływać dysonans poznawczy oraz subiektywne obniżenie własnego statusu u Polaków. Jeśli prawdą jest, że polska klasa średnia była najbardziej niezadowolona z wprowadzenia przez rząd Zjednoczonej Prawicy świadczenia 500+ dla dzieci, gdyż miało to prowadzić do zmniejszenia się dystansu społecznego między klasą średnią a niższą i obniżyć status społeczny tej pierwszej (Sawicka 2019), to z uchodźcami wojennymi z Ukrainy może być bardzo podobnie. Jak pokazała analiza klastrowa (*Біженці з України...* 2023), populacja uchodźców jest zróżnicowana. Do Polski w dużej mierze przyjechali profesjonaliści i bogaci przedstawiciele ukraińskiej klasy średniej, którzy wynajęli mieszkania w dobrej lokalizacji, przyjechali dobrymi samochodami, ubierają się drogo i modnie. Ten wizerunek odbiega od stereotypowego obrazu biednego uchodźcy. Stąd po dużej fali entuzjastycznej pomocy na początku wojny obecnie coraz częściej można spotkać się z niechęcią czy też chłodną obojętnością Polaków wobec uchodźców. Oczywiście wpływ na ten stosunek mają także relacje między państwami, zmęczenie trwającą wojną i jej konsekwencjami oraz niepewność co do rozwoju sytuacji w najbliższej przyszłości.

Zaczęliśmy naszą analizę od przywołania filozoficznych słów *Panta rhei* jako głównej perspektywy analitycznej. Wiemy, że sytuacja uchodźców wojennych w Polsce zmienia się, większość z nich wróciła do siebie. Jednakże, jak pokazują badania, wcale nie jest pewne, że ci, którzy wrócili już do Ukrainy, nie wyjadą

Polski. Tylko 12% zgodziło się z twierdzeniem, iż uchodźcy z Ukrainy mają pozytywny wpływ na nasze państwo, uczą się języka, znajdują pracę, płacą podatki i pracują na nasz dochód narodowy, a dzieci uchodźców uczą się w szkołach i zapełniają ubytki wynikające z niżu demograficznego. Natomiast 51% wybrało odpowiedź, że uchodźcy z Ukrainy są roszczeniowi, przyczynili się do wzrostu cen, wykorzystują nasze państwo, pobierając niesłusznie świadczenia, i zagrażają Polakom na rynku pracy. Odpowiedź „trudno powiedzieć” wybrało 37%.

z niej ponownie; 1/3 kierowała się lepszymi perspektywami dla siebie w Ukrainie. Według badań 55% z tych, którzy powrócili, planuje zostać w Ukrainie, 10% zamierzało powrócić do miejsca za granicą, gdzie przebywali wcześniej, a pozostali nie wiedzieli jeszcze, co ze sobą poczną (*Ukrainians Abroad...* 2023).

Jeśli weźmiemy pod uwagę jeszcze jedną zmienną, która ma największy wpływ na podjęcie decyzji o ewentualnej reemigracji, a jest nią dla 66% badanych pogorszenie się stanu bezpieczeństwa (w Ukrainie), to przy przejściu Rosjan do ofensywy, zajmowaniu nowych terenów czy generalnie eskalacji konfliktu pojawi się kolejna fala uchodźców – tym razem reemigrantów wojennych z Ukrainy. Z lektury ukraińskich badań wynika, że głównym czynnikiem skłaniającym uchodźców do powrotu były emocje. Znając kondycję psychiczną uchodźców, również można się spodziewać, że emocje – szczególnie te negatywne, mogą być impulsem do podjęcia decyzji o reemigracji do naszego lub innego kraju.

XVIII. PODSUMOWANIE

Cechy demo-społeczne

W badanej zbiorowości kobiet $\frac{3}{4}$ mieszkało przed wojną w dużych miastach (powyżej 500 tys.), na wsi zamieszkiwało tylko 6%. Większość uchodźczyń pochodzi z obwodu kijowskiego, charkowskiego, dnipropietrowskiego. Średnia wieku wynosi 44 lata. Prawie połowa badanych jest w wieku 35–44 lat (46%). Większość respondentek posiada wykształcenie wyższe (83%). Uchodźczynie wywodzą się z rodzin, które były dobrze sytuowane materialnie przed wybuchem wojny (65%).

Dzieci

Wśród badanych 66% jest zamężnych, do Polski przyjechało samodzielnie z dziećmi 53%. Spośród tych kobiet 38% ma jedno dziecko, 29% – dwoje dzieci. Ponad połowa przybyłych z matkami dzieci (58%) jest w wieku 10–18 lat. Do polskiej szkoły uczęszcza 47%, do ukraińskiej online 8%, do polskiej i ukraińskiej 27%, nie podejmuje edukacji nigdzie 18% dzieci.

Znajomość polskiego

Wśród respondentek 45% zna język polski, co piąta ankietowana rozumie polski, ale nie mówi. Aż 81% ankietowanych uczyło się

języka polskiego. Aktualnie uczą się najczęściej na kursach prowadzonych przez fundacje, stowarzyszenia (45%) i samodzielnie (27%). Co istotne, nadal uczy się języka polskiego 57%.

Warunki życiowe

Większość badanych kobiet przebywa w Polsce od roku i dłużej (73%). Ponad połowa (52%) przed migracją wojenną nie była nigdy w Polsce. Większość – 3/4 zamieszkuje w Polsce w dużych miastach powyżej 500 tys. Aż 66% zamieszkuje w wynajętych przez siebie mieszkaniach, pokojach.

Jakość życia

Uchodźczynie najlepiej oceniły na skali (od 1 do 5) stan bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, transport miejski, edukację własną. Najniżej oceniono wynagrodzenie za pracę, sytuację finansową rodziny oraz pracę i opiekę zdrowotną.

Stosunki z Polakami

Większość uchodźczyń uważa, że miejscowa ludność ma do nich stosunek obojętny (43%) lub ciepły + bardzo ciepły (47%). Natomiast stosunek swój do miejscowej ludności respondentki oceniają jako neutralny (32%) oraz ciepły + bardzo ciepły (64%). Jest widoczna korelacja między oceną własnego stosunku do Polaków i Polaków wobec uchodźczyń.

Aż 42% respondentek uważa, że od czasu ich przyjazdu stosunek Polaków do nich pogorszył się, 1/3 nie zauważyła żadnych zmian, a 1/3 trudno było sformułować ocenę na ten temat.

Problemy z adaptacją

Wśród dzieci uchodźczyń po przyjeździe do Polski u 1/3 nastąpiło pogorszenie samopoczucia i zachowania, mniej więcej podobny odsetek dzieci poprawił, zdaniem matek, swoje zachowanie. Wśród kobiet 62% mieszka w miejscowości, do której przyjechały. Pozostałe uchodźczynie zmieniły miejsce zamieszkania. Ponad połowa respondentek od czasu swojego pobytu w Polsce nie wyjeżdżała na Ukrainę.

Najbardziej uciążliwe i obciążające dla uchodźczyń są problemy związane z brakiem jasnych planów co do przyszłości (60%), rozłąką z bliskimi, którzy zostali w Ukrainie (60%), lęk o życie rodziny w Ukrainie (41%), brak odpowiednich środków finansowych na życie (40%), nieznajomość polskiego (35%).

Praca

Wśród badanych 52% pracowało. Nie pracowało ze względu na opiekę nad dzieckiem 16%. Większość kobiet pracowała w Polsce (63%), część pracowała zdalnie w Ukrainie (23%) bądź w innym kraju (8%). Wśród pracujących tylko 1/3 miała pracę zgodną z kwalifikacjami.

W grupie niepracujących co czwarta uchodźczynie poszukiwała aktywnie pracy, a 36% miało taki zamiar w najbliższej przyszłości.

Pytane o przeszkody w podjęciu pracy respondentki głównie wskazują na problemy językowe (77%), niskopłatną pracę (50%), nieuznanie dyplomu (41%), pracę poniżej kwalifikacji (38%).

Praktyki społeczne

W aktualnym miejscu zamieszkania uchodźczynie najczęściej uczestniczyły w kursach językowych (69%), w wydarzeniach kulturalnych (39%), grupach wsparcia (31%), w integracji w miejscu pracy (28%), w wolontariacie (28%).

Zdrowie psychiczne

Wśród badanych 44% może mieć zaburzenia lękowe mierzone skalą GAD-7. Objawy depresji diagnozowane skalą PHQ-9 ujawniało 45% (umiarkowaną i umiarkowanie ciężką depresję). Wysoki poziom stresu mierzony skalą PSS-10 miało 58%. Z pomocy psychologa korzystała 1/3 badanych. Co istotne, większość badanych kobiet stosuje aktywne strategie radzenia sobie ze stresem (68%) bądź zwraca się o radę i pomoc do innych (41%). Strategie zorientowane na zmianę emocji poprzez zajmowanie się innymi rzeczami odwracającymi uwagę stosowało 45%, co trzecia badana pociesza się, że mogłoby być gorzej, co czwarta respondentka modli się, a co piąta zażywa środki uspokajające.

Najbardziej obciążająca dla zdrowia psychicznego badanych jest niemożność planowania przyszłości (75%), niepewność wynikająca z braku wiedzy na temat daty zakończenia wojny, brak kontaktów z rodziną (51%), brak pracy zgodnej z kwalifikacjami (49%).

Plany na przyszłość

Wrócić do Ukrainy zamierza 42%, zostać w Polsce na stałe lub przez jakiś czas – 47%. Pytano też uchodźczynie, co mogłoby sprawić, aby wróciły na Ukrainę. Najczęściej wymieniano zakończenie wojny (67%), zakończenie działań wojennych i nalotów (43%), dobrze płatną pracę w Ukrainie (38%), likwidację korupcji (31%), miłość do Ukrainy (31%), wyższy poziom życia w Ukrainie (28%), chęć życia i rozwoju w Ukrainie (27%).

Powrót do Ukrainy jest blokowany przez brak warunków do bezpiecznego życia (80%), brak dobrze płatnej pracy w Ukrainie (32%), przez to, że respondentki mają lepsze warunki bytowe w Polsce (19%), oraz przez posiadanie płatnej pracy (13%).

Co się zmieniło między 2022 a 2023 r.

Mimo że badania nie miały charakteru panelowego, można je potraktować jako przykład badania trackingowego, tj. badania tej samej zbiorowości w dwóch momentach czasowych.

Po pierwsze, trudniej było nakłonić uchodźczynie do badań niż rok wcześniej, co może wynikać ze zmęczenia wypełnianiem wciąż nowych ankiet oraz z braku czasu, złej kondycji psychicznej.

Po drugie, badania spełniły swoją funkcję jako replikacja i potwierdziły główne parametry uchodźczyń przybyłych do Polski w zakresie statusu, miejsca zamieszkania, wykształcenia. Identycznie jak w pierwszych badaniach, mieliśmy w próbie głównie reprezentantki ukraińskiej klasy średniej.

Po trzecie, widoczne są formy integracji z polskim społeczeństwem. Więcej uchodźczyń posługuje się językiem polskim, zdecydowana większość mieszka w wynajmowanym przez siebie mieszkaniu, części mają one pracę oraz części zamierzają zostać w Polsce.

Po czwarte, widoczne są zaburzenia zdrowia psychicznego i dobrostanu uchodźczyń, co potwierdza prowadzona diagnoza (w pierwszych badaniach 3/4 miało symptomy PTSD mierzone skalą RHS-15). Z jednej strony są to efekty traumy wojennej, z drugiej strony negatywny wpływ mają brak możliwości planowania, życie w swoistym „międzyczasie” oraz problemy, jakie się pojawiają w związku z aktualną sytuacją życiową.

РЕЗЮМЕ

Демонстраційно-суспільні функції

У досліджуваному колективі жінок 3/4 до війни мешкали у великих містах (понад 500 000), і лише 6% - у сільській місцевості. Більшість жінок-біженок приїхали з Київської, Харківської, Дніпропетровської областей. Середній вік - 44 роки. Майже половина респонденток - у віці 35-44 роки (46%). Більшість опитаних мають вищу освіту (83%). Жінки-біженки походять із сімей, які були фінансово забезпеченими до початку війни (65%).

Діти

Серед опитаних 66% перебувають у шлюбі, а 53% приїхали до Польщі самостійно з дітьми. З цих жінок 38% мають одну дитину, 29% - двох дітей. Більше половини дітей, які приїхали з матерями (58%), мають вік 10-18 років. 47% відвідують польську школу, 8% - українську онлайн школу, 27% - польську та українську школи, 18% - ніде не навчаються.

Володіння польською мовою

Серед респонденток 45% знають польську мову, кожна п'ята розуміє польську, але не розмовляє нею. Вивчали поль-

ську мову 81% респондентів. На сьогодні вони здебільшого навчаються на курсах, організованих фондами, асоціаціями (45%) та самостійно (27%). Важливо, що вони все ще вивчають польську мову (57%).

Побутові умови

Більшість опитаних жінок перебувають у Польщі рік і більше (73%). Більше половини (52%) ніколи не були в Польщі до міграції у воєнний час. 3/4 проживають у Польщі у великих містах з населенням понад 500 000 мешканців. 66% живуть в орендованих квартирах або кімнатах.

Якість життя

Жінки-біженки найкраще оцінили за шкалою (від 1 до 5) стан безпеки за місцем проживання, міського транспорту та власної освіти. Найнижчі оцінки отримали оплата праці, матеріальне становище сім'ї та роботи, а також охорона здоров'я.

Взаємини з поляками

Більшість жінок-біженців вважають, що місцеве населення ставиться до них байдуже (43%) або тепло + дуже тепло (47%). На противагу цьому, респондентки оцінюють своє ставлення до місцевого населення як нейтральне (32%) і тепле + дуже тепле (64%). Існує чітка кореляція між оцінкою свого ставлення до поляків і ставлення поляків до жінок-біженок.

Аж 42% опитаних жінок вважають, що ставлення поляків до них погіршилося з моменту їхнього приїзду, 1/3 не помітили жодних змін, 1/3 було важко сформулювати думку з цього приводу.

РЕЗЮМЕ

Адаптаційні проблеми

Серед дітей жінок-біженок третина зазнала погіршення самопочуття і поведінки після прибуття до Польщі; приблизно така ж частка дітей, за словами їхніх матерів, покращила свою поведінку. Серед жінок 62% живуть у населеному пункті, звідки вони прибули. Решта жінок-біженок змінили місце проживання. Більше половини респонденток не виїжджали в Україну з часу перебування в Польщі.

Найбільш обтяжливими проблемами для жінок-біженок є відсутність чітких планів на майбутнє (60%), розлука з родичами, які залишилися в Україні (60%), страх за життя сім'ї в Україні (41%), відсутність достатніх фінансових ресурсів для проживання (40%) та незнання польської мови (35%).

Робота

Серед респондентів 52% працювали. 16% не працювали через догляд за дитиною. Більшість жінок працювали в Польщі (63%), деякі працювали віддалено в Україні (23%) або в іншій країні (8%). Серед тих, хто працював, лише третина мала роботу, що відповідала їхній кваліфікації.

Серед тих, хто не працював, кожна четверта біженка активно шукала роботу, а 36% мали такий намір у найближчому майбутньому.

Відповідаючи на запитання про перешкоди на шляху до працевлаштування, вони переважно вказують на мовні проблеми (77%), низькооплачувану роботу (50%), невизнання диплому (41%), роботу, що не відповідає кваліфікації (38%).

Суспільні практики

У нинішньому місці проживання жінки-біженки найчастіше брали участь у мовних курсах (69%), культурних заходах

(39%), grupach підтримки (31%), інтеграції на робочому місці (28%) та волонтерстві (28%).

Психологічне здоров'я

Серед респондентів 44% можуть мати тривожний розлад за шкалою GAD-7. Депресивні симптоми, діагностовані за шкалою PHQ-9, були виявлені у 45% (помірна та помірно важка депресія). Високий рівень стресу за шкалою PSS-10 спостерігався у 58%. Психологічною допомогою користувалася третина респондентів. Важливо, що більшість опитаних жінок використовували активні стратегії подолання стресу (68%) або зверталися за порадою та допомогою до інших (41%). Стратегії, спрямовані на зміну емоцій шляхом зайняття себе чимось іншим, використовували 45%, кожна третя респондентка втішає себе тим, що може бути гірше, кожна четверта молиться, а кожна п'ята приймає заспокійливі засоби.

Найбільш виснажливими проблемами психічного здоров'я серед респондентів є неможливість планувати майбутнє (75%), невпевненість через незнання, коли закінчиться війна, відсутність контакту з родиною (51%) та відсутність роботи, що відповідає їхній кваліфікації (49%).

Плани на майбутнє

42% мають намір повернутися в Україну, 47% - залишитися в Польщі назавжди або на деякий час. Жінок-біженців також запитали, що змусило б їх повернутися в Україну. Найчастіше згадували закінчення війни (67%), припинення військових дій та авіаударів (43%), добре оплачувана робота в Україні (38%), ліквідація корупції (31%), любов до України (31%), вищий рівень життя в Україні (28%), бажання жити і розвиватися в Україні (27%).

РЕЗЮМЕ

Поверненню в Україну перешкоджає відсутність умов для безпечного проживання (80%), відсутність високооплачуваної роботи в Україні (32%), кращі умови життя в Польщі (19%) та наявність оплачуваної роботи (13%).

Що змінилося між 2022 та 2023 роками

Хоча дослідження не було панельним, його можна розглядати як приклад відстежувального дослідження, тобто опитування однієї і тієї ж групи населення в два моменти часу.

По-перше, жінок-біженок було важче залучити до участі в опитуванні, ніж роком раніше, що може бути пов'язано з втомою від опитування та браком часу, поганим психологічним станом.

По-друге, дослідження мало реплікаційну функцію і підтвердило основні параметри жінок-біженок, які прибувають до Польщі, з точки зору статусу, місця проживання, освіти. Як і в першому дослідженні, ми мали у вибірці переважно представниць українського середнього класу.

По-третє, помітні форми інтеграції в польське суспільство. Більше жінок-біженців розмовляють польською мовою, переважна більшість проживає в орендованому житлі, частіше мають роботу і частіше мають намір залишитися в Польщі.

По-четверте, очевидними є порушення психічного здоров'я і добробут жінок-біженок, що підтверджується проведеною діагностикою (у першому дослідженні 3/4 мали симптоми ПТСР, виміряні за шкалою RHS-15). З одного боку, це наслідки травми війни, а з іншого - відсутність можливостей планування, життя в такому «міжчассі» та проблеми, які виникають через поточну життєву ситуацію, мають негативний вплив.

Переклад д-р Павел Левчук

SUMMARY

Socio-demographic characteristics

In the studied group of women, three-quarters ($3/4$) lived in large cities (over 500,000 inhabitants) before the war, with only 6% residing in rural areas. The majority of refugees originate from the Kharkiv, Dnipropetrovsk and Kiev Oblasts. The average age was 44. More than half of the surveyed group was aged between 35 and 44 (46%). The majority of the respondents had higher education (83%). The refugees originate from families which were financially well-off before the outbreak of the war (65%).

Children

Among the surveyed women, 66% were married, and 53% arrived in Poland alone with their children. Of these women, 38% had one child, while 29% had two children. More than half of the children who arrived with their mothers (58%) were aged between 10 and 18. 47% of the children attended Polish schools, 8% attended Ukrainian schools online, 27% attended both Polish and Ukrainian schools, and 18% were not receiving education anywhere.

Command of Polish

Among the respondents, 45% speak Polish, with every fifth respondent understanding Polish, but not speaking it. As many as 81% have been learning the Polish language. At present, they most often learn Polish in courses conducted by foundations or associations (45%), and through self-study (27%). Importantly, 57% are still actively learning Polish.

Living conditions

The majority of surveyed women have been living in Poland for a year or longer (73%). More than half of the respondents (52%) had never been to Poland before the war migration. Three-quarters (3/4) reside in large cities in Poland with populations exceeding 500,000 inhabitants. As many as 66% of the respondents live in rented apartments or rooms.

Quality of life

Female refugees assigned the highest ratings (on a scale from 1 to 5) to safety in their places of residence, public transportation, and their own education highest. The lowest ratings were given to remuneration for work, the financial standing of their families, their jobs, and healthcare.

Relationships with Poles

The majority of the surveyed refugees perceive the local community's attitudes towards them as either neutral (43%) or warm + very warm (47%). The respondents evaluated their own attitudes towards the local community as neutral (32%) or warm + very warm (64%). A correlation is observed between the evaluation of mutual attitudes of the refugees and the local community.

SUMMARY

As many as 42% of the respondents believe that the attitudes of Poles towards them have worsened since their arrival, one-third did not observe any changes, whereas another one-third found it difficult to evaluate this matter.

Adaptation problems

Among one-third of the refugee children, a deterioration in well-being and behaviour was observed upon their arrival in Poland, while a similar proportion of children improved their behaviour, according to their mothers' opinions. Among the surveyed women, 62% continued to live in the city where they first arrived. The remaining female refugees have changed their place of residence. More than half of the respondents have not travelled back to Ukraine since their stay in Poland began.

The most challenging and burdensome problems faced by refugees include a lack of clear plans for the future (60%), separation from relatives who stayed in Ukraine (60%), fear for the lives of their families in Ukraine (41%), lack of adequate financial means for living (40%), and lack of proficiency in Polish (35%).

Employment

52% of the respondents were employed. 16% of the respondents were not employed due to childcare responsibilities. The majority of women worked in Poland (63%), while some worked remotely from Ukraine (23%) or another country (8%). Among the employed, only one-third had jobs that matched their qualifications.

In the group of non-employed respondents, every fourth respondent was actively seeking employment, and 36% had such intentions for the near future.

When asked about obstacles to employment, the respondents mainly indicated a language barrier (77%), low-paying jobs (50%), non-recognition of their diploma (41%), and underemployment (38%).

Social practices

In their current place of residence, female refugees most frequently participated in language courses (69%), cultural events (39%), support groups (31%), workplace integration events (28%), volunteering activities (28%).

Mental health

Among the surveyed group, 44% may have anxiety disorders, as measured by the GAD-7 scale. Symptoms of depression, diagnosed using the PHQ-9 scale, were exhibited by 45% of the respondents (moderate to moderately severe depression). A high level of stress, measured with the use of the PSS-10 scale, was experienced by 58% of the respondents. One-third of the respondents sought help from a psychologist. Importantly, the majority of surveyed women employed active strategies for coping with stress (68%) or sought advice and assistance from others (41%). Strategies focused on changing emotions by engaging in distracting activities were employed by 45% of the respondents, one-third found comfort in the thought that things could have been worse, one-fourth of respondents prayed, and one-fifth took tranquilizers.

The most burdensome factors for mental health among respondents include the inability to plan the future (75%), uncertainty stemming from the inability to foresee the end date of the war, lack of contact with family (51%), and lack of employment matching their qualifications (49%).

Plans for the future

42% of the respondents intend to return to Ukraine, whereas 47% plan to stay in Poland permanently or for some time. The female refugees were also asked what could make them return to Ukraine. The most frequently mentioned factors include the end of the war (67%), cessation of military operations and bombing raids (43%),

SUMMARY

well-paid jobs in Ukraine (38%), eradication of corruption (31%), love for Ukraine (31%), higher living standards in Ukraine (28%), and the desire to live and develop in Ukraine (27%).

Returning to Ukraine is hindered by the lack of conditions for safe living (80%), the lack of well-paid jobs in Ukraine (32%), the fact that the respondents have better living conditions in Poland (19%), and a job for which they receive remuneration (13%).

What changed between 2022 and 2023

Although the research was not panel-based, it may be treated as an example of tracking research, i.e., studying the same population at two different points in time.

Firstly, it was more difficult to persuade female refugees to participate in the research than a year earlier, which may be due to research fatigue, lack of time, and poor mental health.

Secondly, the research served as a replication of the previous study, and confirmed the main parameters of the refugees arriving in Poland in terms of their status, place of residence, and education. Just as in the initial research, our sample consisted mainly of representatives of the Ukrainian middle class.

Thirdly, forms of integration with Polish society have been observed. More refugees speak Polish, the vast majority live in rented apartments, they are more often employed, and they are more likely to intend to stay in Poland.

Fourthly, signs of mental health disorders and a deterioration of well-being among the refugees are evident, as confirmed by the conducted diagnosis (in the initial research, three-quarters (3/4) displayed PTSD symptoms, as measured by the RHS-15 scale). On the one hand, these are the effects of war trauma; on the other hand, these symptoms are influenced by the inability to plan, living in this sort of “in-between” time, and problems arising from the current life situation.

Translated by Wojciech Pyć

XIX. BIBLIOGRAFIA

- Babbie, E. (2023). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: PWN.
- Batorski, D., Olcoń-Kubicka, M. (2006). Prowadzenie badań przez internet – podstawowe zagadnienia metodologiczne. *Studia Socjologiczne*, 3, 99–132.
- Biernath, M. (2008). Różnorodność integracji. Wymiary i mechanizmy procesu integracji. W: A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (red.). *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Błuszkowski, J. (2003). *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków. Studium socjologiczno-politologiczne*. Warszawa: Elipsa.
- Bourdieu, P. (2022). *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia*. Warszawa: Scholar.
- Brzeziński, J. (1997). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN
- Brzeziński, J. (2011). *Wprowadzenie*. W: J. Brzeziński (red.). *Metodologia badań społecznych*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Brzozowski, J., Pędziwiatr, K. (2014). Analiza procesu integracji imigrantów w Małopolsce. W: E. Pindel (red.). *Imigranci w Małopolsce. Między integracją, asymilacją, separacją, marginalizacją*. Kraków: Akademia Ignacjanum w Krakowie.
- Centrone, M.R., Gromada, A., Posylni, I. (2023). *Badanie subiektywnego dobrostanu dzieci i młodzieży mieszkających w Polsce w obliczu wojny w Ukrainie*. UNICEF. Pobrane z: <https://www.unicef.org/eca/media/32336/file/Raport%20%E2%80%9EBez%20ow%C4%85t-pienia%20jest%20tu%20fajnie;%20ale%20oprawdziwy%20odom,%20to%20ow%C5%82asny%20odom...%E2%80%9D.pdf> (28.02.2024).

- Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *J Health Soc Beh*, 24(4), 385–396.
- Czapiński, J., Panek, T. (red.). (2015). *Diagnoza Społeczna*. Rada Monitoringu Społecznego. Pobrane z: <http://www.diagnoza.com/> (27.02.2024).
- Długosz, P. (2022). Social reactions of the residents of Lublin and Rzeszów to the refugee crisis after the outbreak of war in Ukraine. W: L. Buller (ed.). *Security in Crisis Situations in the Border Regions of Poland and Ukraine: Scientific Papers of the International Scientific Conference*. Lublin: Bonus Liber Sp. z o.o.
- Długosz, P. (2022a). Trauma wojenna ukraińskich uchodźców przebywających w Polsce. *Studia Polityczne*, 4, 15–44. DOI:10.35757/STP.2022.50.4.05.
- Długosz, P. (2023). War trauma and strategies for coping with stress among Ukrainian refugees staying in Poland. *J Migr Health*, 8, 100196. <https://doi.org/10.1016/j.jmh.2023.100196> (27.02.2024).
- Długosz, P., Izdebska-Długosz, D. (2023). *Polskie społeczeństwo wobec uchodźców wojennych z Ukrainy*. Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny, Online First. DOI: 10.4467/25444972SMPP.23.023.18935.
- Długosz, P., Kryvachuk, L., Izdebska-Długosz, D. (2022). *Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Życie w Polsce i plany na przyszłość*. Lublin: Academicon.
- Gębal, P.E. (2016). Interkomprehensja, strategie migracyjne i nauczanie języków obcych. W: E. Lipińska, A. Seretny (red.). *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym nauczaniu językowym*. Kraków: Universitas.
- Giddens, A. (2005). *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Grzymała-Kazłowska, A. (2008). „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia. W: A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (red.). *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grzymała-Kazłowska, A., Łodziński, S. (2008). Zakończenie. W: A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (red.). *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Heckmann, F. (2006). *Integration and integration policies: IMISCOE network feasibility study*. European Forum for Migration Studies. <http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/INTPOL%20Final%20Paper.pdf> (27.02.2024).

XIX. BIBLIOGRAFIA

- Heszen, I. (2013). *Psychologia stresu*. Warszawa: PWN.
- Izdebska-Długosz, D. (2022). Uchodźcy z Ukrainy w Polsce – znajomość polszczyzny, plany na przyszłość, nauka języka. W: S. Butko, M. Gębka-Wolak (red.). *Polsko-ukraińskie spotkania językowe*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Jain, N. et al. (2022). War psychiatry: identifying and managing the neuropsychiatric consequences of armed conflicts. *J Prim Care Community Health*, 13. DOI: 10.1177/21501319221106625.
- Jawaid, A., Gomolka, M., Timmer, A. (2022). Neuroscience of trauma and the Russian invasion of Ukraine. *Nat Hum Behav*, 6, 748–749. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01344-4> (28.02.2024).
- Kokoszka, A., Jastrzębski, A., Obrębski, M. (2016). Ocena psychometrycznych właściwości polskiej wersji Kwestionariusza Zdrowia Pacjenta-9 dla osób dorosłych. *Psychiatria*, 13(4), 187–193.
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.* (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).
- Kurcz, Z. (2022). *Od narodowości do mniejszości narodowych w Polsce*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kroenke, K., Spitzer, R.L., Williams, J.B.W. (2001). The PHQ-9: Validity of a brief depression severity measure. *J Gen Intern Med*, 16, 606–613.
- Górny, A. (2023). Potrzeby osób doświadczających przymusowej migracji z Ukrainy, *CMR Spotlight*, 12(57). Pobrane z: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2024/01/Spotlight-DECEMBER-2023-.pdf> (5.03.2024).
- Nowy dom czy chwilowy azyl?* (2022). Warszawa: Centrum Analiz i Badań UMP. Pobrane z: <https://metropolie.pl/artykul/nowy-dom-czy-chwilowy-azyl-raport-ump-1> (28.02.2024).
- Lazarus, R., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer.
- Lee, E. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1).
- Nowak, S. (2007). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: PWN.
- Łosiak, W. (2008). *Psychologia stresu*. Warszawa: WAiP
- Omyła-Rudzka, M. (2022). *Zaufanie społeczne*. Warszawa: CBOS.
- Orwid, M. (2007). *Trauma*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Polacy i Ukraińcy – wyzwania integracji uchodźców*. (2023). Warszawa: Polski Instytut Ekonomiczny. Pobrane z: <https://pie.net.pl/80-proc-uchodzcow-z-ukrainy-widzi-pozytywny-stosunek-polakow-donich/> (28.02.2024).

- Sawicka, M. (2019). Pogardzający i pogardzani. W: M. Marody i in. *Spoleczeństwo na zakręcie. Zmiany postaw i wartości Polaków w latach 1990–2018*. Warszawa: Scholar.
- Scovil, J. (2023). *O wojnie w Ukrainie i scenariuszach jej rozwoju*. Warszawa: CBOS.
- Scovil, J. (2024). *Ukraińcy o swoim życiu w Polsce*. Warszawa: CBOS.
- Spitzer, R.L., Kroenke, K., Williams, J.B., Löwe, B.A. (2006). A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: The GAD-7. *Arch Intern Med*, 166, 1092–1097.
- Staniszewski, R. (2023). *Spoleczna percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez polskie państwo*. Warszawa: WN PiSM UW. DOI: 10.13140/RG.2.2.33293.31200.
- Stefańska, R. (2008). Między multikulturalizmem a asymilacją? Polityki integracyjne w Europie. W: A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (red.). *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Straż Graniczna [@Straz_Graniczna]. (2024). Pobrane z: https://twitter.com/Straz_Graniczna (28.02.2024).
- Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce w 2023 roku*. (2023). Warszawa: NBP. Pobrane z: <https://nbp.pl/sytuacja-zyciowa-i-ekonomiczna-migrantow-z-ukrainy-w-polsce-w-2023-r/> (28.02.2024).
- Szczepanik, M. (2024). *Zmniejsza się poparcie Polaków dla uchodźców z Ukrainy*. FORSAL.PL. Pobrane z: <https://forsal.pl/gospodarka/aktualnosc/artykuly/9441346,zmniejsza-sie-poparcie-polakow-dla-uchodzcow-z-ukrainy-badanie.html> (5.03.2024).
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia*. Kraków: Znak.
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Znak.
- Sztompka, P. (2007). *Zaufanie*. Kraków: Znak.
- Sztompka, P. (2020). *Słownik socjologiczny. 1000 pojęć*. Kraków: Horyzont Znak.
- Uchodźcy z Ukrainy w Polsce. Wyzwania i potencjał integracji*. (2022). Warszawa: Monitor Deloitte.
- Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens*. (2023). UNHCR. Pobrane z: <https://www.unhcr.org/pl/365-pl-wiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html> (28.02.2024).
- Uchodźcy z Ukrainy zarejestrowani w Polsce*. (2023). UNHCR. Pobrane z: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrljoiOGEzMDIxYzIt>

XIX. BIBLIOGRAFIA

- MGMxOSooOWU4LWIwODUfODRiNjE3N2I4OGMiIi-widCI6ImUIYZM3OTgxLTY2NjQtNDEzNC04YTBjLTYiN-DNkMmFmODBiZSIsmMiOjh9 (28.02.2024).
- Ukraine Situation: Refugees from Ukraine across Europe – 2024-02-02.* (2024). Portal Danych Operacyjnych. Pobrane z: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/92974> (28.02.2024).
- Ukrainians Abroad. YOUkraina by Factum Group.* (2023). Special Edition: Research on Ukrainian Refugees. FACTUM. Pobrane z: <https://factum-ua.com/reports.html> (28.02.2024).
- Wojciszke, B. (2022). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Scholar.
- Zyzik, R., Baszczak, Ł., Rozbicka, I., Wielechowski, M. (2023). *Uchodźcy z Ukrainy na polskim rynku pracy: możliwości i przeszkody*. Warszawa: Polski Instytut Ekonomiczny.
- Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт.* (2023). ЦЕС. Pobrane z: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report> (28.02.2024).
- Вельдбрехт, О.О., Тавровецька, Н.І. (2022). *Шкала сприйнятого стресу (PSS-10): адаптація та апробація в умовах війни. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ*, 2, 16–27.
- Рік повномасштабної війни в Україні: думки, переживання, дії.* (2023). Cedos. Pobrane z: <https://cedos.org.ua/researches/rik-povnomasshtabnoyi-vijny-v-ukrayini-dumky-perezhyvannya-diyi/> (28.02.2024).
- Сологуб, І. (2023). *Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців.* Вокс Україна. https://voxukraine.org/povernutysya-chy-zalyshytysya-yaki-chynnyku=-vplyvayut-na-rishennya-ukrayinskyh-bizhentsiv?fbclid=IwAR2QS8K05h9-QGXcySNxm2o9QirvDHMd4CcbHJp_IUqnXZJfUMEuKEpRo_M (28.02.2024).

XX. SPIS TABEL I WYKRESÓW

Tabela 1. Miejsce zamieszkania respondentek w trakcie badania	62
Tabela 2. Ocena różnych aspektów warunków życiowych – średnie oceny	69
Tabela 3. Wyniki analizy czynnikowej na temat barier na rynku pracy	93
Tabela 4. Analiza czynnikowa praktyk społecznych uchodźczyń	96
Tabela 5. Wyniki analizy czynnikowej problemów życia codziennego	101
Tabela 6. Wyniki analizy czynnikowej radzenia sobie ze stresem	117
Tabela 7. Wyniki analizy czynnikowej sposobów poprawiających nastroj	120
Tabela 8. Wyniki analizy czynnikowej warunków powrotu do Ukrainy	128
Tabela 9. Analiza czynnikowa barier utrudniających powrót do Ukrainy	132
Tabela 10. Wartość indeksu integracji (w %)	135
Tabela 11. Korelacje indeksu integracji	136
Wykres 1. Miejsce zamieszkania przed wojną w Ukrainie (w %)	23
Wykres 2. Obwód, w jakim zamieszkiwały uchodźczynie przed wybuchem wojny (w %)	24
Wykres 3. Rozkład wartości wieku	25

Wykres 4. Kategorie wiekowe (w %)	26
Wykres 5. Poziom wykształcenia (w %)	27
Wykres 6. Ocena sytuacji materialnej przed wybuchem wojny (w %)	28
Wykres 7. Stan cywilny (w %)	32
Wykres 8. Struktura rodzinna (w %)	33
Wykres 9. Liczba dzieci przywiezionych do Polski (w %)	34
Wykres 10. Wiek dzieci uchodźczyń wojennych (w %)	35
Wykres 11. Uczęszczanie uczniów do szkoły (w %)	38
Wykres 12. Poziom znajomości języka polskiego (w %)	43
Wykres 13. Uczący się języka polskiego po przybyciu do Polski (w %)	45
Wykres 14. Forma nauki języka polskiego (w %)	48
Wykres 15. Czas trwania nauki języka polskiego (w %)	49
Wykres 16. Doświadczenie pobytu przed wybuchem wojny w Polsce (w %)	58
Wykres 17. Miejsce zamieszkania (w %)	59
Wykres 18. Czas pobytu w Polsce (w %)	60
Wykres 19. Miejsce zamieszkania w Polsce (w %)	61
Wykres 20. Miejsce zakwaterowania uchodźczyń (w %)	63
Wykres 21. Ludzie są życzliwi i przyjaźni z natury (w %)	66
Wykres 22. Zaufanie do drugiego człowieka (w %)	67
Wykres 23. Ocena różnych aspektów warunków życiowych (w %)	69
Wykres 24. Rozkład wartości skali jakości życia	71
Wykres 25. Stosunek uchodźczyń do miejscowej ludności i ludności do uchodźczyń (w %)	73
Wykres 26. Wpływ stosunku uchodźczyń do Polaków na ocenę stosunku Polaków do uchodźczyń (w %)	74
Wykres 27. Kierunek zmian postaw Polaków wobec ukraińskich uchodźców wojennych od czasu ich przyjazdu do Polski (w %)	76
Wykres 28. Ocena zachowania ukraińskich dzieci po przyjeździe do Polski (w %)	78
Wykres 29. Częstość zmiany miejsca zamieszkania po przyjeździe do Polski (w %)	82
Wykres 30. Wyjazdy respondentek do Ukrainy (w %)	83
Wykres 31. Praca w Polsce (w %)	85
Wykres 32. Miejsce pracy (w %)	87

XX. SPIS TABEL I WYKRESÓW

Wykres 33. Praca zgodna z kwalifikacjami (w %)	88
Wykres 34. Poszukiwanie pracy (w %)	91
Wykres 35. Przeszkody utrudniające uzyskanie zatrudnienia (w %)	92
Wykres 36. Praktyki społeczne uchodźczyń (w %)	96
Wykres 37. Problemy życia codziennego (w %)	100
Wykres 38. Rozkład pozycji skali GAD-7 (w %)	105
Wykres 39. Rozkład wartości skali GAD-7	105
Wykres 40. Poziom lęku według GAD-7 (w %)	106
Wykres 41. Rozkład wartości pozycji skali PHQ-9 (w %)	108
Wykres 42. Rozkład wartości skali PHQ-9	109
Wykres 43. Poziom depresji według PHQ-9 (w %)	109
Wykres 44. Rozkład wartości pozycji skali PSS-10 (w %)	111
Wykres 45. Rozkład wartości skali PSS-10	112
Wykres 46. Poziom stresu według PSS-10 (w %)	113
Wykres 47. Strategie radzenia sobie ze stresem (w %)	115
Wykres 48. Recepta na poprawę samopoczucia (w %)	119
Wykres 49. Korzystanie z pomocy psychologa (w %)	122
Wykres 50. Plany na przyszłość (w %)	124
Wykres 51. Warunki powrotu do Ukrainy (w %)	127
Wykres 52. Bariery utrudniające powrót do Ukrainy (w %)	131
Wykres 53. Rozkład wartości indeksu integracji	136

Piotr Długosz i Dominika Izdebska-Długosz byli jednymi z pierwszych polskich naukowców, którzy rozpoczęli badania nad katastroficznym potokiem migrantów ukraińskich do Polski. Pierwsze badanie wykonali w marcu/kwietniu 2022 r., drugie we wrześniu/październiku 2023 r. [...] napisali ciekawą i wartościową książkę, która ma znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. Wnioski z recenzowanej pracy mogą być przydatne dla organów państwowych zarówno Polski, jak i Ukrainy, a także całej Unii Europejskiej.

prof. dr hab. Ilja Kononov, Carleton University w Ottawie (Kanada)

W spojrzeniu na badania stanowiące podstawę niniejszego opracowania należy uwzględnić, że z uwagi na wiele zagadnień nawiązują one do badań nad uchodźcami wojennymi z Ukrainy, jakie przeprowadził Piotr Długosz i Dominika Izdebska-Długosz wkrótce po rosyjskiej inwazji w 2022 roku. Choć wtedy centralnym problemem była adaptacja, po roku natomiast jest nią integracja, możliwe są porównania umożliwiające poznanie zmian w postawach i orientacjach badanych. Autorzy nie zasklepiają się w kręgu porównań badań własnych, które są typem badań diachronicznych, określonych przez nich mianem replikacji. Prawie w przypadku każdego z poruszanych zagadnień sięgają do badań innych autorów, krajowych i zagranicznych, do dokumentów urzędowych, a także do opracowań socjologicznych, napisanych przez innych znawców problematyki.

prof. dr hab. Zbigniew Kurcz, Uniwersytet Wrocławski

